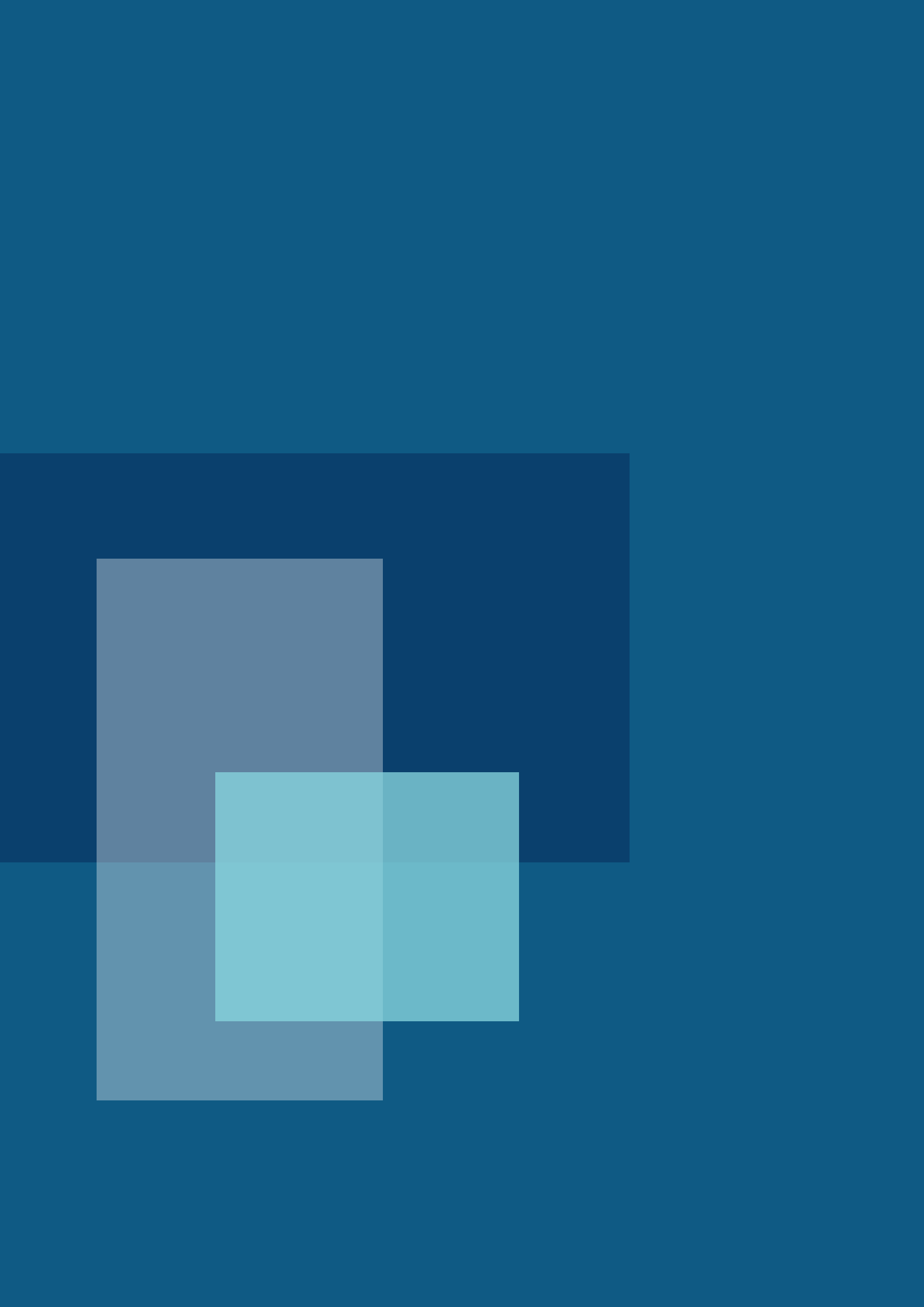

Het Nederlands internationaal

**De rol van het Nederlands
en de neerlandistiek in Indonesië**

Het Nederlands internationaal

**De rol van het Nederlands
en de neerlandistiek in Indonesië**

Inhoud

1 Inleiding	5
2 Methodiek	6
2.1 Rolverdeling en methode	6
2.2 Verantwoording	7
2.3 Begrenzings van het veldonderzoek	8
2.4 Begripsbepalingen en definities	9
3 De aanwezigheid en de rol van de Nederlandse taal in Indonesië	11
3.1 Inkadering	11
3.2 Onderwijs	14
3.2.1 <i>Het Nederlands als vreemde taal als volwaardige academische discipline</i>	15
3.2.2 <i>Universitair onderwijs Nederlands als bronnentaal</i>	18
3.2.3 <i>Onderwijs Nederlands voor toerisme</i>	24
3.2.4 <i>Nederlands ter voorbereiding op verblijf en studie in Vlaanderen en Nederland</i>	28
3.2.5 <i>Nederlands in het basis- en voortgezet onderwijs</i>	34
3.3 Handel en economie	35
3.4 Migratie	38
3.5 Cultuur	39
3.6 Literatuur, literair vertalen en zakelijk vertalen	43
4 Uitdagingen, kansen en mogelijke acties	47
4.1 Uitdagingen voor het Nederlands in Indonesië	47
4.2 Kansen voor het Nederlands in Indonesië	47
4.3 Mogelijke acties voor de toekomst van het Nederlands in Indonesië	48
5 Conclusies en aanbevelingen	57
5.1 Conclusies	57
5.2 Aanbevelingen	59
6 Literatuurlijst	62
7 Bijlage	68
7A Enquêtes	68
7B Data-analyse	70
7C Verslag bijeenkomst met veldpartijen in Indonesië	74
7D Overzicht handelsbetrekkingen Nederland en België (Vlaanderen) met Indonesië	77
7E Lijst universiteiten die Nederlands in het curriculum hebben	80
7F Lijst cursusinstellingen die Nederlandse taal aanbieden in Indonesië	89
7G Lijst bezochte instanties en organisaties	90
Colofon	92

1 Inleiding

Wereldwijd zijn er ongeveer 135 universiteiten in 40 landen waar de Nederlandse taal en Nederlandstalige cultuur gedoceerd worden. We tellen ongeveer 16.000 studenten. Deze universiteiten bieden Nederlands aan als hoofd- of bijvak en in sommige gevallen tevens als keuzevak. Daarnaast zijn er in de wereld nog honderdduizenden mensen die Nederlands studeren in het volwassenonderwijs en in het primair en secundair onderwijs. Docenten, studenten, en alumni van opleidingen Nederlands buiten het Nederlandse taalgebied spelen een belangrijke rol in de economische, culturele en diplomatieke betrekkingen tussen Nederland en Vlaanderen enerzijds en hun land anderzijds. Dit is een van de redenen waarom de Taalunie de internationale neerlandistiek en het onderwijs Nederlands als Vreemde Taal steunt.

Het monitoren van de steun van de Taalunie aan de internationale neerlandistiek gebeurt systematisch en mede op basis van veldanalyses. De resultaten hiervan, in de vorm van data en inzichten, zijn waardevol voor de beleidsontwikkeling van de Taalunie. Veldanalyses in Italië, Polen en Frankrijk hebben veel nieuwe inzichten opgeleverd en bestaande inzichten bevestigd. De Taalunie voert deze onderzoeken in steeds meer landen uit waar de internationale neerlandistiek aanwezig is. Op deze manier kan per land inzichtelijk worden gemaakt welke ontwikkelingen er zijn en welke kansen er liggen. Dit geldt ook voor Indonesië. Op basis van deze doelstelling is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Op welke wijze is het Nederlands in Indonesië vertegenwoordigd en hoe kan de positie van het Nederlands blijvend worden ondersteund en verbeterd?

De resultaten van dit onderzoek zullen worden gebruikt voor de beleidsontwikkeling van de Taalunie en de meerjarenplannen van de Indonesische onderwijs- en onderzoekspartners vanaf 2026. Dit onderzoek staat ook ter beschikking van diplomatieke vertegenwoordigingen en van andere belanghebbenden in de bedrijfswereld, de cultuur- en erfgoedsector en bij de overheden van Indonesië en het Nederlandse taalgebied.

Het onderzoek is omvangrijk en heeft een grote hoeveelheid data opgeleverd. Al deze data zijn terug te vinden in de bijlagen. Met het oog op de leesbaarheid van dit rapport is ervoor gekozen de lopende tekst zo beknopt mogelijk te houden en waar nodig voor details te verwijzen naar de bijlagen. Daarnaast is ervoor gekozen om in de tekst de hoofdvraag centraal te stellen en de historische en maatschappelijke context als achtergrond te presenteren.

Tot slot: het onderzoek, en met name het verzamelen van data via enquêtes en interviews, werd grotendeels uitgevoerd in de tweede helft van 2024. De resultaten vormen daardoor een momentopname. Het vastleggen van deze nulmeting is echter van grote waarde. Met het oog op de toekomst is het belangrijk om deze nulmeting om te zetten in een doorlopend monitoringsproces van het Nederlands in Indonesië. Het Nederlands in Indonesië is volop in beweging! Dit is de eerste keer in de geschiedenis dat er een dergelijk rapport wordt opgemaakt.

2 Methodiek

2.1 Rolverdeling en methode

De veldanalyse in Indonesië werd uitgevoerd in de tweede helft van 2024 en begin 2025 door een onderzoeksteam bestaande uit Indira Ismail, Esa Jati Natyakalyana, Ayesha Najmaulya (Universitas Indonesia, hierna: UI), Yanna Parengkuan, Tara Swasti en Fons van Oosterhout (Erasmus Training Centre, hierna: ETC). De tekst werd opgesteld door het onderzoeksteam in samenwerking met de Taalunie. Vanuit de Taalunie coördineerde Michiel Weber het proces en schreven hij en Ingrid Degraeve mee. Zij werden hierin ondersteund door hun collega's van de Taalunie.

De Taalunie is de initiatiefnemer van het veldonderzoek en de ontwerper van een instrumentarium met vragenlijsten en een gebruiksaanwijzing. Tot slot voorziet de Taalunie op basis van de bevindingen beleid en budget om het onderwijs Nederlands en de neerlandistiek in Indonesië te versterken. Dit gebeurt op basis van meerjarenplannen, opgesteld in samenspraak met de autonome Indonesische partners.

Om gegevens te verzamelen over de status, kansen, sterktes, zwaktes en bedreigingen van de neerlandistiek in Indonesië zijn verschillende methoden toegepast:

1. **Enquêtes:** er zijn enquêtes uitgezet onder betrokken groepen en partijen, zoals studenten, cursisten, alumni, docenten, vertalers, bedrijven en de Nederlandse, Belgische en de Surinaamse ambassades. Zie voor een indruk van de vragen in de enquête [bijlage 7A](#).
2. **Interviews:** er zijn interviews afgenomen met docenten Nederlands die verbonden zijn aan universiteiten en taalcentra in verschillende regio's in Indonesië. Deze interviews boden een gedetailleerder inzicht in de omstandigheden

en de prioriteiten die relevant zijn voor het onderwijs van het Nederlands. Daarnaast werden interviews gehouden met andere partijen en sectoren die baat hebben bij de neerlandistiek, zoals het Nationaal Archief (Arsip Nasional Republik Indonesia, hierna verder als ANRI). Bij het ANRI werken veel alumni van de vakgroep Nederlands in het archiefbeheer en ongeveer vijftig studenten Nederlands per jaar lopen er stage. Deze stage biedt voor studenten een waardevolle praktijkervaring in archiefonderzoek en documentbeheer. Ook werden interviews gehouden met de Nationale Bibliotheek (Perpusnas), regionale toerismebureaus, musea en de diplomatieke vertegenwoordigingen van België/Vlaanderen en Nederland.

3. **Rondetafelconferentie:** op 6 mei 2024 werd in Depok een rondetafelconferentie georganiseerd met als thema 'De Toekomst van neerlandistiek in Indonesië'.
4. **Veldbezoeken:** in het kader van de veldanalyse zijn in 2024 en begin 2025 verschillende universiteiten, taalcentra, archieven, bibliotheken, overheidskantoren, musea en toeristische bezienswaardigheden bevestigd. Naast een rondgang langs diverse instellingen in Jakarta, werden veldbezoeken afgelegd aan instellingen in Bogor, Semarang, Solo/Surakarta, Yogyakarta, Surabaya, Medan, Makassar en Ambon.

Figuur 1 en 2. De Rondetafelconferentie in Depok, 6 mei 2024

2.2 Verantwoording

De respondentengroep van de enquêtes bestond uit in totaal 389 studenten, waarvan 163 van de vakgroep Nederlands aan de UI te Depok en 226 van andere universiteiten verspreid over Indonesië. Daarnaast namen de volgende groepen deel aan het onderzoek:

- 98 cursisten van verschillende taalcentra in Indonesië
- 37 docenten
- 138 alumni
- 44 bedrijven
- 11 vertalers

De totale populatie van vakgroepen en studenten die Nederlands als hoofd- of bijvak volgen, omvat ongeveer 43 vakgroepen en 1249 studenten. Het totale aantal docenten Nederlands in heel Indonesië bedraagt circa 59. Het bereiken van alle vakgroepen, studenten en docenten in Indonesië was aanvankelijk een grote uitdaging. Dankzij de verdere ontwikkeling van de PPBBI (Perkumpulan Pengajar Bahasa Belanda Indonesia – Vereniging van docenten Nederlands in Indonesië) zal dit in toekomstig onderzoek aanzienlijk eenvoudiger verlopen.

Bij het verspreiden van de enquêtes onder bedrijven was de medewerking van de DBN (Dutch Business Network) en de Belgische ambassade van groot belang. De bedrijven die reageerden zijn actief in uiteenlopende sectoren, waarbij educatie, overheidsdiensten en industrie de top drie vormen.

Bij de rondetafelconferentie waren docenten Nederlands uit Jakarta en andere regio's uitgenodigd. Onder de deelnemers bevonden zich:

- vertegenwoordiging van de Taalunie
- vertegenwoordiging van de Nederlandse ambassade
- 14 docenten uit Jakarta, waarvan
 - » 11 docenten van de UI
 - » 1 docent van de Universitas Nasional
 - » 1 docent van de onderwijsinstelling Politechniek Immigratie
- 4 vertegenwoordigers/docenten van het ETC
- 1 docent uit Universitas Negeri Surakarta (Solo)
- 3 docenten uit Surabaya, waaronder:
 - » 1 docent van de Universitas Airlangga
 - » 1 docent van het taalcentrum Pusbamulya
- 1 voormalig docent van het voormalig taalcentrum Caraka Mulia in Surabaya
- 1 voormalig docent uit Gorontalo (Sulawesi)
- 1 voormalig docent van de Karta Pustaka Yogyakarta
- 2 vertegenwoordigers van Arsip Nasional Republik Indonesia (ANRI – Nationaal Archief Republiek Indonesië)
- 1 vertegenwoordiger van de Perpustakaan Nasional (Nationale Bibliotheek van Indonesië)

Het evenement bestond uit presentaties over onderwijservaringen in het Nederlands en discussies over de toekomst van de neerlandistiek in Indonesië. Deze bijeenkomst werd georganiseerd door de docentenvereniging PPBBI.

Om een nauwkeuriger beeld te krijgen van de status van de Nederlandse taal in Indonesië bevroeg het onderzoeksteam 41 instellingen in verschillende steden:

- Java: Bogor, Jakarta, Semarang, Solo/Surakarta, Yogyakarta, Surabaya
- Sumatra: Medan
- Sulawesi: Makassar
- Molukken: Ambon

De bezochte locaties omvatten universiteiten, taalcentra, bibliotheken, archiefkantoren, een bureau voor cultuurbewoud, een toerismebureau, toeristische bezienswaardigheden, een vertegenwoordigingskantoor van een zorgbemiddelaar en musea. [Bijlage 7G](#) bevat een lijst van de locaties die door het veldonderzoeksteam zijn bezocht.

2.3 Begrenzungen van het veldonderzoek

Dit veldonderzoek kent een aantal begrijpelijke begrenzingen. Een van de bepalende factoren was de tijd. Het onderzoek werd uitgevoerd in de tweede helft van 2024 en moest binnen een vastgestelde periode worden afgerond. De resultaten vormen daardoor een momentopname. Hoewel deze

nulmeting waardevol is voor het vastleggen van de huidige situatie, zou een continu monitoringsproces van het Nederlands in Indonesië nog effectiever zijn. Dit maakt het mogelijk om trends en ontwikkelingen beter te volgen en draagt bij aan gericht beleid en duurzame ondersteuning.

Een andere beperking is geografisch van aard. Indonesië is een uitgestrekt land, zowel qua oppervlakte als qua aantal eilanden, bevolkingssamenstelling en historische aanknopingspunten. Het biedt een enorme hoeveelheid potentieel beschikbare data en nieuwe initiatieven. Gezien de beperkte tijd en middelen heeft het onderzoeksteam ervoor gekozen om zich in eerste instantie te richten op Java, met name op Solo, Semarang, Yogyakarta en Surabaya. Dat betekent echter niet dat er op andere eilanden en in andere regio's geen belangrijke aanknopingspunten voor het Nederlands te vinden zijn. Zo zijn recent dienstreizen gemaakt naar Ambon, Makassar en Medan. De

resultaten van deze reizen zijn in dit rapport verwerkt. Verder zouden onder meer gebieden op Kalimantan, Papua en de stad Manado op het eiland Sulawesi nader onderzoek verdienen. Kalimantan biedt in het bijzonder interessante perspectieven, mede vanwege recente ontwikkelingen zoals academische initiatieven en de installatie van de nieuwe hoofdstad van Indonesië, Ibu Kota Nusantara (IKN), in Oost-Kalimantan. Ook Papua en Manado zijn relevant, gezien de nog altijd zichtbare sporen van de gedeelde Nederlandse koloniale geschiedenis.

Alle links naar de geraadpleegde websites werkten op het moment van schrijven.

2.4 Begripsbepalingen en definities

In dit rapport hanteren we de volgende definities:

<i>neerlandistiek</i>	de opleiding op universitair niveau gericht op de Nederlandse taal en Nederlandstalige cultuur en maatschappij. In Indonesië wordt deze discipline beoefend aan de vakgroep Nederlands aan de UI.
<i>NVT</i>	Nederlands als Vreemde Taal. Taalvaardigheidsonderwijs aan instellingen primair, secundair, hoger en volwassenenonderwijs buiten het Nederlandse taalgebied.
<i>neerlandicus m/v/x</i>	een beoefenaar van de <i>neerlandistiek</i> .
<i>NBT</i>	Nederlands als bronnentaal. Kennis van het Nederlands om historische bronnen te kunnen raadplegen. Dit geldt met name voor vakgebieden zoals: algemene geschiedenis, militaire geschiedenis, islamitische beschaving, rechtsgeleerdheid, economisch sharia-recht, archief- en informatiebeheer en Javaanse studies.
<i>algemeen Nederlands</i>	Nederlands gericht op algemene communicatie, bijvoorbeeld met het oog op familiebezoek, gezinshereniging, inburgering, arbeidsperspectieven in Indonesië, werk in het Nederlandse taalgebied, huwelijk of vanuit een algemene interesse in de culturen van het Nederlandse taalgebied.
<i>NTC-onderwijs</i>	Onderwijs in de Nederlandse taal en Nederlandstalige cultuur, voornamelijk aangeboden in het primair en secundair onderwijs voor Nederlandse en Vlaamse kinderen die in het buitenland wonen.

Postkantoor, Kota Tua, Jakarta

3 De aanwezigheid en de rol van de Nederlandse taal in Indonesië

3.1 Inkadering

De aanwezigheid van het Nederlands en de kansen voor het Nederlands in Indonesië kunnen niet los gezien worden van een brede, historische, politieke en economische context. Indonesië is een land met een groot potentieel aan arbeidskrachten en grondstoffen. Economisch speelt het land, lid van de G20 en prominent lidstaat van ASEAN (Association of Southeast Asian Nations), een significante rol in de regio Zuidoost-Azië en positioneert het zich in een wereldwijde context steeds meer als een trotse natie met een sterk gevoel voor eigenwaarde. Het land is volledig ingebed in de regio en heeft als belangrijkste directe handelspartners China, Australië, Singapore en Maleisië. Nederland is een van de belangrijkste partners van Indonesië in Europa.

De samenwerking tussen Indonesië en Nederland beslaat diverse sectoren, waaronder transport, handel, investeringen, infrastructuur, landbouw, zeevaart, onderwijs en toerisme. Daarnaast werd in oktober 2023 het *Plan of Action 2024-2025* ondertekend, dat zich richt op energietransitie, digitale industrie en de teruggave van Indonesische historische voorwerpen.¹

Indonesië onderhoudt niet alleen nauwe (diplomatieke) betrekkingen met Nederland, maar ook met België. Al meer dan zeven decennia bestaat er intensieve

samenwerking tussen Indonesië en België op verschillende gebieden, waaronder onderwijs.² Bij deze samenwerking zijn onder andere de universiteiten van Gent, Leuven en Antwerpen en de Universitas Gadjah Mada in Yogyakarta (Midden-Java) betrokken.

Ook Suriname onderhoudt nauwe betrekkingen met Indonesië. De historische migratie van Javanen naar Suriname vormt een belangrijke culturele verbinding tussen beide landen. De Surinaamse ambassade in Jakarta draagt bij aan de bevordering van het Nederlands via taalactiviteiten, kunstprojecten en diplomatieke initiatieven. Het Nederlands fungeert hierin als brugtaal binnen de samenwerking op het gebied van onderwijs, erfgoed en wetenschap. Suriname benadrukt hiermee zijn rol als Nederlandstalige partner met gedeelde culturele wortels in de regio.

De positie van het Nederlands in Indonesië vindt zijn oorsprong in de eeuwenoude betrekkingen tussen Indonesië en Nederland. Het Nederlands en het Bahasa Indonesia – letterlijk ‘taal van Indonesië’ en daarvoor het Maleis – hebben elkaar wederzijds beïnvloed. Dit blijkt onder andere uit de naar schatting 7000³ Nederlandse leenwoorden die in het Indonesisch zijn opgenomen en de verrijking van de Nederlandse woordenschat met Indonesische

1. https://kemlu.go.id/portal/id/read/5724/siaran_pers/press-briefing-menlu-ri-den-haag-belanda-31-januari-2024

2. https://www.kemlu.go.id/brussels/id/pages/indonesia_-_belgia/1667/etc-menu#:~:text=Indonesia%20dan%20Belgia%20telah%20banyak,antar%20lembaga%20seperti%20vocational%20education.

3. Er bestaan verschillende schattingen van het aantal Nederlandse leenwoorden in het Indonesisch: Jones et al. (2008) noemen ca. 7000 woorden (Loan-words in Indonesian and Malay, KITLV/Yayasan Obor), terwijl Van der Sijs (2010) spreekt van meer dan 5500 woorden (aangehaald in Rizky Kalebos & Scienthya Elona Tikulla, Buku Odading Boek, Amstelveen 2025).

woorden. In diverse domeinen van het Bahasa Indonesia zijn Nederlandse woorden terug te vinden, waaronder religie⁴, wetenschap⁵ en technologie⁶, samenleving⁷, politiek⁸, recht⁹, huishoudelijke zaken¹⁰, culinaire termen¹¹, economie¹², geneeskunde¹³ en

kunst en cultuur¹⁴. Ook in diverse regionale talen en in stadsdialecten met name in het Betawi, het Javaans en het Ambonees zijn sporen van het Nederlands zichtbaar.

Figuur 3. Straatbord in Indonesië met de woorden *karcis* en *parkir*, beide afkomstig uit het Nederlands (kaartje en parkeren). Het bord roept op: “Vraag een kaartje (bewijs) bij elke parkeersessie.” Zulke leenwoorden illustreren hoe de Nederlandse taal nog steeds doorwerkt in alledaagse situaties.

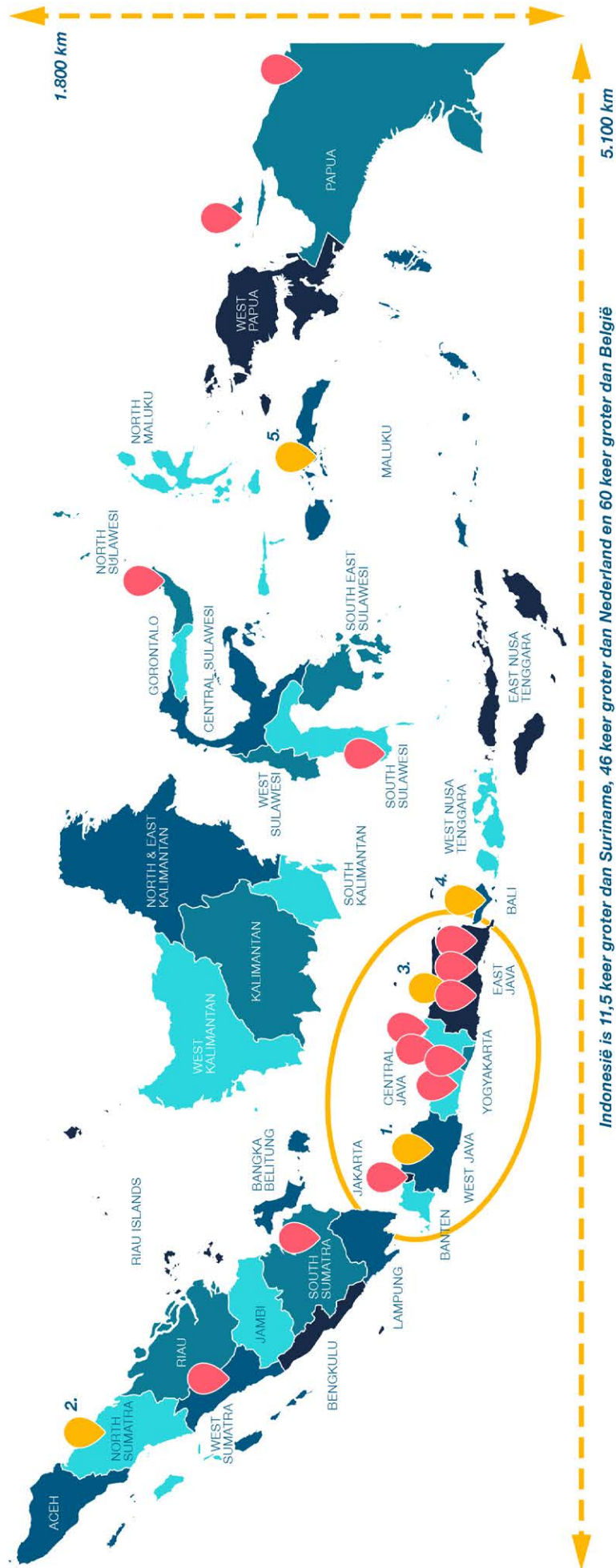

Sinds de onafhankelijkheid in 1945 voert Indonesië een succesvolle taalpolitiek. Het Bahasa Indonesia is de officiële taal in het hele land. Voor dit rapport

geldt dan ook als uitgangspunt dat het Nederlands in Indonesië een vreemde taal is.

4. Een paar voorbeelden: de pastoor (pastor), de zuster (suster), de baptist (baptis), het orgel (orgel), bidden (beden).
5. Een paar voorbeelden: de faculteit (fakultas), de decaan (dekan).
6. Een paar voorbeelden: de microscoop (mikroskop), de knalpot (knalpot), de versnelling (persnelen), de verrekijker (kekeran).
7. Een paar voorbeelden: de afspraak (asprak), het rijbewijs (rebuwes), zakelijk (saklek), de generatie (generasi), de oppas (opas).
8. Een paar voorbeelden: reces (reses), demissionair (demisioner), de gouverneur (gubernur), de generaal (jenderal).
9. Een paar voorbeelden: de straf (setrap), de wanprestatie (wanprestasi), de reclamatie (reklamasi), de abolitie (abolisi), de gratie (grasi).
10. Een paar voorbeelden: de tandpasta (tanpasta), het kakhuis (kakus), het komfoor (kompopor), de wc (wese), het plafond (plapon), het leidingwater (air ledeng).
11. Een paar voorbeelden: kroket (kroket), de aardbeien (arbei), de soep (sop), de klappertaart (klapertar), de siroop (sirup).
12. Een paar voorbeelden: de inflatie (inflasi), de makelaar (makelar), de onkosten (ongkos), de rentenier (rentenir).
13. Een paar voorbeelden: frustratie (frustasi), de stethoscoop (steteskop), de dokter (dokter).
14. Een paar voorbeelden: het orkest (orkes), de muziek (musik), dansen (dansa).

Figuur 4. Geografische aanwezigheid van het Nederlands in Indonesië, oktober 2024

Legenda:

- : Naast de aanwezigheid van het Nederlands en/ of neerlandistiek ook een Nederlandse diplomatieke vertegenwoordiging in de vorm van: een ambassade in 1) Jakarta of honorair consulaat/ consul in 2) Medan (momenteel gesloten) 3) Surabaya 4) Bali en 5) Ambon, opening midden 2025.
- : Concentratiegebied van het Nederlands en de neerlandistiek op het eiland Java
- : Aanwezigheid Nederlandse taalaanbieders (universiteit, school of taalinstituut)

3.2 Onderwijs

De Nederlandse taal speelt een rol in vrijwel alle sectoren van het onderwijs in Indonesië en wordt in verschillende vormen aangeboden. Uit het veldonderzoek blijkt dat er in 2024 minstens 1249 studenten Nederlands volgen aan 43 universiteiten, waarbij 59 docenten betrokken zijn. Daarnaast zijn er vele cursisten die op andere manieren lessen Nederlands volgen.

In Indonesië zijn de volgende functies van het onderwijs Nederlands te onderscheiden:

1. Nederlands als vreemde taal als volwaardige academische discipline (zie bijlage 7E)
2. Universitair onderwijs Nederlands als bronnentaal (zie bijlage 7E)
3. Onderwijs Nederlands voor speciale doeleinden
4. Algemeen Nederlands en Nederlands ter voorbereiding op verblijf in de Lage Landen (zie bijlage 7F)
5. Nederlands in het basis- en voortgezet onderwijs

In de volgende paragrafen komen al deze vormen van onderwijs Nederlands aan bod.

Samenwerking tussen deze onderwijsvormen en de betrokken docenten is van wezenlijk belang voor het voortbestaan van het Nederlands in Indonesië. Om deze samenwerking te faciliteren werd in 2018 de docentenvereniging PPBBI opgericht: Perkumpulan Pengajar Bahasa Belanda Indonesia of Vereniging van docenten Nederlands in Indonesië. Bij de oprichting was het de bedoeling dat alle docenten Nederlands zich bij de PPBBI zouden aansluiten en dat de vereniging initiatieven zou ontplooiën ter behartiging van hun belangen. Hoewel de coronapandemie en enkele onvoorziene

ontwikkelingen de voortgang hebben vertraagd, zet de PPBBI zich voortvarend in om haar oorspronkelijke ambitie te verwezenlijken. In oktober 2025 bestaat het bestuur uit zes leden, afkomstig van: de vakgroep Nederlands aan de Universitas Indonesia (UI) in Depok ten zuiden van Jakarta, het Erasmus Training Centre (ETC) in Jakarta, de onderwijsinstelling Politeknik Imigrasi (Poltekim) in Jakarta en het Catha Lingua Cipta Taalcentrum (CLC) in Bandung.

Naast dit samenwerkingsplatform voor Indonesische neerlandici bestaan er diverse programma's die onderzoek en wetenschappelijke mobiliteit bevorderen, waarbij het Nederlands een rol speelt. Zo hebben Nederland en Indonesië sinds 2020 het programma WINNER, dat fungeert als platform voor onderzoekers, beleidsmakers, ondernemers, ngo's en de particuliere sector. Dit programma stimuleert onderzoek, creëert samenwerkingsverbanden op het gebied van onderzoek en onderwijs, bouwt partnerschappen op, zet proeftuinen op en identificeert prioritaire samenwerkingsmogelijkheden tussen beide landen.¹⁵

De samenwerking tussen Indonesië en België op het gebied van onderwijs heeft zich de afgelopen jaren aanzienlijk ontwikkeld. Ook België heeft samenwerkingsprogramma's met Indonesië die gericht zijn op onderzoek, studentenuitwisselingen en partnerschappen. Zo werken de Universiteit Gent, Universitas Gadjah Mada en Institut Pertanian Bogor (Bogor Landbouwuniversiteit) nauw samen. Daarnaast speelt het VLIR-UOS-programma, een beurzenprogramma van de Vlaamse overheid, een cruciale rol in deze samenwerking.¹⁶

15. <https://winner.or.id/>

16. <https://www.vliruos.be/get-funded/study-scholarships>

© Erasmus Training Centre in Jakarta

3.2.1 Het Nederlands als vreemde taal als volwaardige academische discipline

Op universitair niveau is de Nederlandse taal belangrijk. Nederlands wordt aangeboden als vreemde taal (NVT) en als bronnentaal (NBT). De vakgroep Nederlands aan de UI is de enige vakgroep in Indonesië die zich richt op de studie van de Nederlandse taal en de daaraan verbonden culturen. Deze vakgroep Nederlands behoort tot de grootste ter wereld. De vakgroep, die in november 2025 haar 55-jarige jubileum viert, geldt landelijk als gezaghebbend¹⁷. Dit is te danken aan de omvang van de populatie, het brede curriculum, de expertise van de staf, de universitaire inbedding, de wetenschappelijke output, de ervaring, de centrale geografische ligging en het grote aantal docenten Nederlands in Indonesië dat hier is opgeleid. Afgestudeerden van de vakgroep Nederlands aan de UI zijn actief in diverse sectoren, waaronder sectoren die verband houden met de Nederlandse taal. Ze werken als docenten Nederlands aan verschillende universiteiten en taalcentra waaronder de UI, het ETC, het ANRI en de Nationale Bibliotheek. Sommigen werken als literair of zakelijk vertaler of als tolk. Anderen werken bij bedrijven of in de diplomatie. Daarnaast geven afgestudeerden ook particuliere bijlessen Nederlands voor uiteenlopende doeleinden. Sommigen hebben zelfs een eigen taalcentrum opgericht, zoals het CLC in Bandung.

Academische opleiding en personeelsbestand

De vakgroep Nederlands aan de UI biedt een voltijdse vierjarige bacheloropleiding aan, waarin studenten worden opgeleid in taalvaardigheid, taalkunde, letterkunde, geschiedenis en cultuur. Daarna kunnen studenten een master- of doctoraatsopleiding aan de faculteit volgen met een onderwerp uit de neerlandistiek op het vlak van letterkunde, taalkunde of (koloniale) geschiedenis.

Het integreren van ruimere mogelijkheden voor studenten om buiten de vakgroep Nederlands colleges te volgen aan andere vakgroepen of universiteiten en om praktische stages te lopen, vloeit voort uit het Merdeka Belajar Kampus Merdeka (MBKM)-programma. Dit programma is sinds 2020 een initiatief van het Indonesische Ministerie van Onderwijs, Cultuur, Onderzoek en Technologie (Kemendikbudristek). Het biedt studenten de kans om buiten hun reguliere studieprogramma bredere academische en praktische ervaring op te doen. Voor studenten van de UI betekent dit dat ze een verplicht aantal studiepunten moeten behalen via dit MBKM-programma. Dat komt neer op ongeveer drie semesters.

17. Voor een uitleg over het ontstaan van de UI zie het online artikel van Achmad Sunjayadi: <https://neerlandistiek.nl/2024/11/vakgroep-nederlands-universitas-indonesia/>

Stage lopen (ongeveer twee semesters) bij bijvoorbeeld het ETC of het ANRI valt binnen dit kader. Dit betekent dat UI-studenten deze ervaring kunnen inzetten om aan hun MBKM-vereisten te voldoen. Dit sluit aan bij de bredere doelstelling van het MBKM-programma: studenten beter voorbereiden op de arbeidsmarkt en hen de mogelijkheid bieden om vaardigheden te ontwikkelen die buiten de traditionele academische setting vallen.

De implementatie van het MBKM-programma heeft veel flexibiliteit gebracht in het onderwijsaanbod, maar heeft ook invloed gehad op het curriculum van de voltijdse vierjarige bacheloropleiding. Zo is onder andere ingeboet op het taalvaardigheidsaanbod en -niveau van de huidige generatie UI-studenten aan de vakgroep Nederlands.

Hoewel de belangstelling onder studenten groot is, staat verdere groei van de vakgroep onder druk vanwege de onderwijslast van het docententeam.

In januari 2025 telt de vakgroep Nederlands aan de UI tien actieve docenten, drie aanstaande docenten en een stagiaire. Vier van de tien actieve docenten gaan binnen drie jaar met pensioen. De groeiende behoefte aan gekwalificeerde docenten Nederlands leidt ertoe dat docenten van de vakgroep Nederlands aan de UI vaak worden gevraagd om ook les te geven aan andere universiteiten en taalcentra zoals het ETC en het LBI (Lembaga Bahasa Internasional – Instituut voor Internationale Talen aan de UI). Daarnaast worden zij regelmatig ingeschakeld als deskundigen voor uiteenlopende kwesties, waarbij hun taalvaardigheid Nederlands en hun kennis van het Nederlandse taalgebied vereist zijn. Enkele voorbeelden van deze professionele bijdragen en rollen zijn:

- Samensteller van het etymologisch woordenboek (in opdracht van de Badan Bahasa¹⁸)
- Beoordelaar van leerboeken Nederlands (in opdracht van de Badan Bahasa)
- Tolk voor particuliere bedrijven

- Vertaler van koloniale archieven (in opdracht van particulieren en gemeentes)
- Deskundige en commentator van koloniale archieven (met optredens op televisie en andere mediakanalen)
- Archiefdeskundige in landgeschillen (in opdracht van de regionale politie van Kalimantan)

Wetenschappelijke bijdrage

De vakgroep Nederlands aan de UI levert een prominente bijdrage aan de wetenschap. De docenten publiceren jaarlijks gezamenlijk twintig à dertig wetenschappelijke publicaties in internationale en nationale tijdschriften. Daarnaast organiseert de vakgroep elke vijf jaar een Internationaal Congres Studie Nederlands, dat deelnemers uit binnen- en buitenland trekt.

In 2024 telde de vakgroep Nederlands aan de UI 278 studenten¹⁹. Voor het studiejaar 2024/2025 werden 77 nieuwe studenten geselecteerd uit 829 kandidaten uit heel Indonesië.²⁰

De vakgroep Nederlands ontvangt jaarlijks subsidie van de Taalunie. Daarnaast is in 2024 een extra subsidie ingezet, bedoeld om elf afgestudeerden van de vakgroep Nederlands versneld op te leiden als gekwalificeerde docenten Nederlands in Indonesië en zo het dreigende docententekort op te lossen.

Arbeidsmarktperspectief

Afgestudeerden van de afdeling Nederlands hebben over het algemeen goede vooruitzichten op de arbeidsmarkt. Hun taalvaardigheid en interculturele kennis maken hen breed inzetbaar in diverse sectoren. Meestal vinden ze binnen drie maanden na hun afstuderen een baan, zowel in functies die direct met de Nederlandse taal te maken hebben (zoals in het onderwijs, de vertaalsector of de journalistiek) als in functies zonder directe relatie met het Nederlands (zoals in marketing, communicatie of bedrijfsvoering). Uit een enquête onder alumni van de UI blijkt

18. https://en.wikipedia.org/wiki/Agency_for_Language_Development_and_Cultivation

19. <https://academic.ui.ac.id/main/>

20. <https://simak.ui.ac.id/reguler.html>

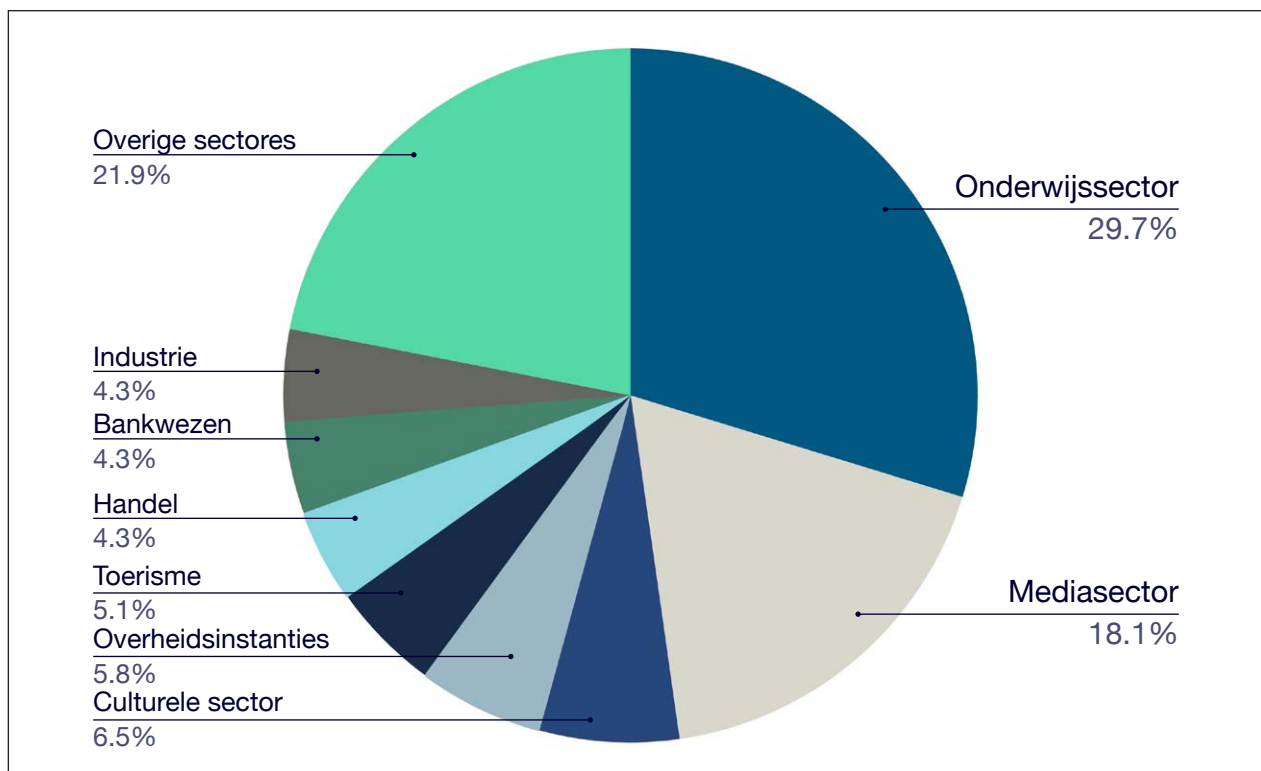
dat 80% van hen vindt dat beheersing van de Nederlandse taal en kennis van de cultuur van Nederland en Vlaanderen een belangrijke rol spelen bij het opbouwen van sociale en professionele netwerken, zowel in Indonesië als daarbuiten. Daarnaast blijkt dat 52,2% van de respondenten nog steeds kennis van de Nederlandse taal en Nederlandstalige cultuur voor hun werk gebruikt, verdeeld over de volgende sectoren:

- onderwijssector 29,7
- media-/marketingsector 18,1%

- culturele sector 6,5%
- overheidsinstanties 5,8%
- toerisme 5,1%
- handel 4,3%
- bankwezen 4,3%
- industrie 4,3%

Daarnaast wordt kennis van het Nederlands ook gebruikt in andere sectoren zoals dienstverlening, logistiek, e-commerce, consulting, verzekeringen en entertainment.

Figuur 5. Diagram van de bevraging van de UI-alumni op de arbeidsmarkt

Naast de UI wordt Nederlands als vreemde taal (als verplicht bijvak) ook aangeboden aan een aantal andere universiteiten in Indonesië, waaronder:

- Politeknik Imigrasi (Poltekim) in Jakarta (studierichting Immigratierecht met 117 studenten)

- Universitas Airlangga in Surabaya (studierichting Indonesische taal- en letterkunde met 40 studenten)
- Universitas Negeri Sebelas Maret in Solo (studierichting Toerisme met 70 studenten)²¹

21. Gegevens op basis van interviews met docenten Nederlands van de betrokken universiteiten.

Indira Ismail (r) op bezoek bij de Regionale Archiefdienst van de provincie Maluku

Zie voor een uitgebreide lijst van universiteiten die Nederlands in het curriculum hebben: [bijlage 7E](#).

Op de Politechniek Imigrasi in Jakarta volgen studenten Nederlands als bijvak. Uit een enquête blijkt:

- 75% van de studenten vindt Nederlands belangrijk voor hun toekomst, met name voor een carrière in immigratie, diplomatie of internationale betrekkingen.
- 60% van de studenten ervaart Nederlands als een uitdagende taal, vooral vanwege de ingewikkelde grammatica en de relatief ongebruikelijke woordenschat.
- ongeveer 30% voelt zich minder gemotiveerd, omdat ze buiten de klas bijna nooit Nederlands spreken.

Veel studenten wensen meer praktische oefeningen, interactieve lessen en mogelijkheden om met Nederlandstaligen te communiceren. In [hoofdstuk 4.3](#) worden naar aanleiding van deze behoefte mogelijke acties geformuleerd, waaronder het inzetten van een buddysysteem om het taalonderwijs te versterken.

3.2.2 Universitair onderwijs Nederlands als bronnentaal

De relevantie van het Nederlands als bronnentaal (NBT) in Indonesië is nauw verbonden met het koloniale verleden. Veel wetten, administratieve documenten en archiefstukken uit de periode van Nederlands-Indië zijn tot vandaag alleen in het Nederlands beschikbaar. In het rechtswezen is die invloed nog steeds voelbaar: delen van de Indonesische wetgeving zijn rechtstreeks gebaseerd op koloniale wetsteksten. Hierdoor is kennis van het Nederlands essentieel voor juristen, historici en archivariissen die primaire bronnen willen bestuderen of gebruiken in actuele dossiers. Tijdens de rondetafelconferentie op 6 mei 2024 hield een deelnemer hierover een vurig pleidooi: hij wees op het maatschappelijk belang van toegang tot Nederlandstalige documenten, bijvoorbeeld in actuele geschillen rond eigendomsrechten van land, waarbij het vaak gaat om staatsbedrijven, spoorwegen of particuliere claims. Zonder kennis van het Nederlands kunnen zulke documenten niet worden begrepen of geïnterpreteerd, wat juridische ongelijkheid of verlies van rechten tot gevolg kan hebben.

Voor vakgebieden zoals algemene geschiedenis, militaire geschiedenis, islamitische beschaving, rechtsgeschiedenis, economisch sharia-recht, archief- en informatiebeheer en Javaanse studies is receptieve kennis en leesvaardigheid van het Nederlands daarom nog steeds van belang. Zo wordt aan de Universitas Gadjah Mada NBT als een verplicht vak aangeboden binnen de vakgroep Javaans, zodat studenten historische teksten kunnen begrijpen. Binnen de rechtsgeschiedenis meldde een respondent dat kennis van NBT het perspectief op de rechtswetenschappelijke benadering kan verschuiven van een academische naar een meer toegepaste benadering. Dergelijke kennis stelt juristen in staat om mogelijke fouten in de gebruikte wetten te herlezen of te corrigeren, wat directe gevolgen kan hebben op rechterlijke beslissingen.

Kennis van NBT is vooral van belang voor de studie van geschiedenis in Indonesië, gezien de eeuwenlange relatie tussen Indonesië en Nederland. Studenten van de vakgroep geschiedenis geven aan dat NBT essentieel is voor toegang tot koloniale bronnen die het belangrijkste corpus vormen voor hun onderzoek.

Nederlandstalige archieven en collecties

NBT is ook noodzakelijk voor het ontsluiten van archieven en het bestuderen van zeldzame Nederlandstalige collecties in bibliotheken. Zo bewaart het ANRI maar liefst 17 kilometer aan archiefstukken uit de periode 1610-1949²². Daarnaast herbergen verschillende Indonesische bibliotheken en musea grote collecties Nederlandstalige boeken en documenten:

- De bibliotheek van het Museum Sonobudoyo in Yogyakarta bezit 9277 Nederlandstalige titels.
- De bibliotheek van het Radya Pustaka Museum in Solo bevat eveneens een uitgebreide Nederlandstalige collectie.
- De Rumphius Bibliotheek in Ambon bezit een waardevolle, zeldzame collectie, waaronder geschriften van Georg Everhard Rumphius (1627-1702) en François Valentijn (1666-1727). Deze collectie is grotendeels onbenut gebleven, omdat het ontbreekt aan onderzoekers met voldoende kennis van de Nederlandse taal. Een deel van de zeldzame collectie werd vertaald door de oprichter van de bibliotheek, maar deze activiteit is na zijn overlijden stopgezet.

Portret: Tomi Tri Anggara – Nederlands als sleutel tot archiefbeheer

Jakarta, 1 maart 2025

Tomi Tri Anggara is geboren in Tanah Datar, West-Sumatra en woont en werkt in Jakarta. In 2019 is hij afgestudeerd aan de vakgroep Nederlands aan de Universitas Indonesia (UI). In 2024 was hij een van de deelnemers aan het door de Taalunie gefinancierde aanwasprogramma, waarmee hij zijn beheersing van het Nederlands aanzienlijk verbeterde. De kennis die hij tijdens dit programma opdeed, ondersteunt zijn werk op verschillende manieren.

Sinds 2021 werkt hij als archivaris bij het Arsip Nasional Republik Indonesia (ANRI), het Nationaal Archief van de Republiek Indonesia, binnen het Directoraat Archiefredding. Dit directoraat telt 25 archivariissen, van wie er vier eveneens aan de Vakgroep Nederlands van de UI zijn afgestudeerd. Zijn keuze voor de studie Nederlands was ingegeven door de unieke positie van de opleiding – de enige in Zuidoost-Azië – en de overtuiging dat afgestudeerden goede kansen hebben op de arbeidsmarkt.

22. <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/indonesie-1602-1962>

Als archivaris houdt hij zich voornamelijk bezig met het verwerven van archieven van instellingen, bedrijven, maatschappelijke organisaties, politieke partijen en individuen. Voor deze werkzaamheden heeft hij doorgaans geen Nederlands nodig, omdat de meeste Nederlandse archieven al bij het ANRI zijn ondergebracht. Toch komt hij af en toe Nederlandstalige archieven tegen die nog bij archiefvormers, zoals overheidsinstellingen, te vinden zijn.

Zijn kennis van het Nederlands is met name van belang bij het beschrijven van deze archieven en het analyseren van hun historische waarde, zodat kan worden bepaald of ze behouden moeten blijven of vernietigd kunnen worden.

Een voorbeeld hiervan is de verwerving van de archieven van Teuku Mohammad Hadi Thajeb²³. Uit onderzoek bleek dat deze documenten van de Conferentie van Bandung in 1949 bevatte, waarvan sommige in het Nederlands waren opgesteld. Tomi kreeg de opdracht een inventarislijst van deze documenten op te stellen.

In 2025 ontving het ANRI bovendien een kopie van circa 3000 inventarisnummers, bestaande uit honderdduizenden archiefstukken van de Algemene Secretarie van Nederlands-Indië, afkomstig van het Nationaal Archief Nederland (NA). Ook bij dit project was hij verantwoordelijk voor de verificatie van de archieven.

Naast zijn hoofdtaken krijgt hij regelmatig aanvullende opdrachten waarvoor kennis van het Nederlands vereist is, zoals het transcriberen en vertalen van archieven uit de Nederlands-Indische periode voor tentoonstellingen of de publicatie van bronnenmateriaal.

Hij is ervan overtuigd dat het Nederlands nog steeds relevant is voor archivariissen bij het ANRI, aangezien er nog veel VOC- en Nederlands-Indische archieven zijn die nog niet zijn verwerkt. Daarom beschouwt hij kennis van Nederlands als bronnentaal (NBT) en paleografie als essentieel voor medewerkers van het ANRI.

Een inventarislijst van documenten opstellen in het ANRI

23. Teuku Mohammad Hadi Thajeb was een Indonesische diplomaat die als ambassadeur in verschillende Europese landen werkte. Hij was ook gouverneur van Atjeh.

Figuur 6 en 7. Bibliotheek Rumphius in Ambon bevat een collectie van ongeveer 3000 Nederlandstalige titels

Figuur 8. Archiefkamer bij de Regionale Archiefdienst van de provincie Maluku

De Regionale Archiefdienst van de provincie Maluku bewaart duizenden koloniale archieven uit de periode 1700-1900. Volgens een medewerker zijn deze archieven tot nu toe zelden gebruikt voor onderzoeksdoeleinden. Op dit moment zijn er vier

archivarissen verantwoordelijk voor het beheer van de archieven en de begeleiding van onderzoekers. Echter, door een gebrek aan kennis van het Nederlands kunnen zij hun taken niet optimaal uitvoeren.

Het belang van NBT voor cultureel erfgoed

Ook het Balai Pelestarian Kebudayaan Maluku (BPK - Cultureel Preservatie Centrum Maluku) benadrukt het belang van NBT. Volgens het hoofd van het BPK is kennis van het Nederlands essentieel voor het in kaart brengen en begrijpen van cultureel erfgoed in Maluku, zoals koloniale forten. Een van de taken van het BPK is het inventariseren van cultureel erfgoed met een nationale status in Maluku. Deze taak is niet eenvoudig, omdat de toegang tot Nederlandstalige koloniale archieven en manuscripten vaak een belemmering vormt, omdat ook hier de medewerkers of onderzoekers evenmin het Nederlands voldoende beheersen.

De meerderheid van de Indonesische bibliothecarissen en archivariissen beheerst geen Nederlands, terwijl juist deze beroepsgroep essentieel is om de rijke geschiedenis en cultuur toegankelijk te maken voor een breder publiek. Hierdoor blijven Nederlandstalige boeken en archieven grotendeels ontoegankelijk voor Indonesische onderzoekers.

Ook in Makassar zijn nog veel archieven met Nederlandse bronnen aanwezig, zoals staatsbladen en collecties van Nederlandse boeken en geschriften. Helaas ontbreken hier eveneens Indonesische bibliothecarissen en archivariissen met kennis van het Nederlands, waardoor deze archieven niet goed beheerd kunnen worden.

Een gids in Makassar beschrijft hoe archiefmateriaal dat ooit publiek toegankelijk was, inmiddels niet meer te vinden is:

“Er waren grote boeken van de VOC die volgens onze gids vroeger in Fort Rotterdam lagen. Hij heeft deze boeken daar meerdere malen gezien en zelfs aan Nederlandse bezoekers laten zien. Inmiddels zijn ze daar niet meer terug te vinden. Volgen hem zijn deze boeken jaren geleden overgebracht naar het Nationaal Archief in Jakarta, maar hij weet niet naar welke afdeling.”

Dit voorbeeld illustreert hoe de toegang tot Nederlandstalig archiefmateriaal in Indonesië verder

bemoeilijkt wordt door gebrekkige registratie, fysieke verplaatsing en het ontbreken van kennis van de Nederlandse taal bij lokale beheerders. Het benadrukt het risico dat waardevolle bronnen letterlijk én figuurlijk uit beeld verdwijnen.²⁴

De behoefte aan NBT en de uitdagingen

Er is veel belangstelling voor een opleiding Nederlands als bronnentaal. In totaal bieden 43 universiteiten in Indonesië NBT aan. Zie voor een overzicht hiervan [bijlage 7E](#). Ondanks de aanhoudende behoefte aan kennis van het Nederlands, kampt het onderwijs met diverse uitdagingen:

- vergrijzing onder docenten: er is een tekort aan nieuwe docenten die NBT onderwijzen;
- gebrek aan actueel en lokaal geïnspireerd lesmateriaal: veel gebruikte materialen zijn verouderd en sluiten niet goed aan op de huidige behoeften;
- perceptie van de taal als moeilijk: Nederlands wordt als lastig ervaren door het beperkte aantal leerervaringen in het land.

Een docent NBT van de Universitas Diponegoro in Semarang licht toe:

“Onze vakgroep heeft meer dan honderd studenten per jaar. Over vijf jaar ga ik met pensioen. Nu geef ik NBT samen met een docent die al eerder met pensioen ging. Onze aanstaande jonge docent is nog niet goed in het Nederlands. Vroeger volgden we regelmatig bijscholing op het ETC om ons Nederlands te verbeteren, maar zo’n programma bestaat niet meer. We hebben actueel lesmateriaal nodig, omdat het bestaande materiaal verouderd is en niet meer voldoet aan de huidige behoeften. Het updaten van het lesmateriaal en het ondersteunen van de taalvaardigheid van onze nieuwe docent zijn cruciaal om de continuïteit en kwaliteit van het Nederlands als bronnentaal bij onze vakgroep in de toekomst te waarborgen.”

Hoewel er dus veel universiteiten zijn die NBT aanbieden, blijkt in de praktijk dat de aansluiting tussen het onderwijsaanbod en het werkveld

24. Adil Nurimba: Makassar, 25 februari 2025.

beperkt is. Opvallend is dat Nederlandstalige archieven, collecties en erfgoedinstellingen kampen met een tekort aan personeel dat het Nederlands beheerst, terwijl er jaarlijks honderden studenten NBT volgen. Mogelijke oorzaken zijn het sterk uiteenlopende niveau van NBT-onderwijs per universiteit, de oriëntatie van studenten op scriptieonderzoek in plaats van op loopbanen in het veld en de geringe aantrekkelijkheid van functies in de archiefsector, onder meer door lage salarissen en het vereiste ambtelijke statuut. Daarnaast is er een structurele kloof tussen onderzoekers en archivaren: onderzoekers willen de archieven gebruiken maar beheersen het Nederlands niet altijd, terwijl archivaren vaak niet over voldoende taalvaardigheid beschikken om het materiaal zelfstandig te ontsluiten. Deze discrepantie tussen

opleiding, taalbeheersing en praktische toepassing vormt een belangrijke uitdaging voor het duurzaam gebruik van Nederlandstalige bronnen in Indonesië.

Terugloop van NBT-opleidingen

Uit het onderzoek blijkt dat de laatste jaren een terugloop zichtbaar is in het aantal universiteiten dat NBT aanbiedt. Sommige universiteiten en vakgroepen hebben NBT inmiddels uit hun curriculum geschrapt (zie bijlage 7E). Dit is vooral het geval bij rechtsgeleerdheid. Belangrijke oorzaken hiervoor zijn het tekort aan gekwalificeerde docenten en de geleidelijke verandering van het Indonesische rechtssysteem, dat steeds verder af komt te staan van het Nederlandse koloniale rechtssysteem.

Gids in het ANRI geeft tekst en uitleg over een archiefstuk

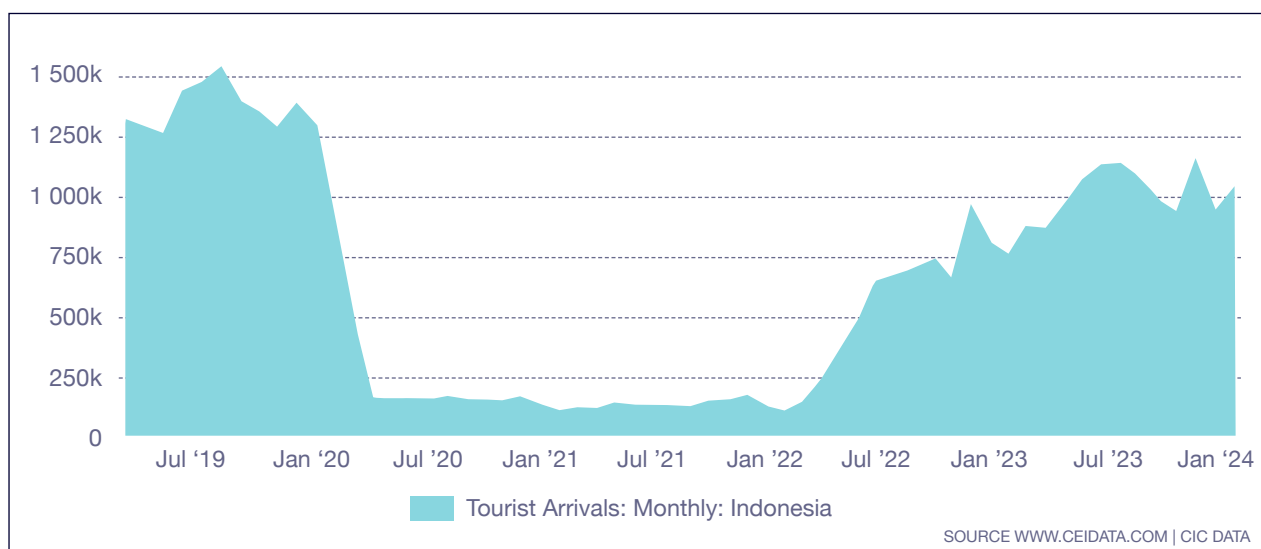
3.2.3 Onderwijs Nederlands voor toerisme

Het onderwijs Nederlands voor toeristische doeleinden wordt slechts beperkt aangeboden, terwijl de vraag naar Nederlandstalige gidsen toeneemt. Dit is een direct gevolg van de groei van het aantal Nederlandse en Vlaamse toeristen in Indonesië. Er zijn verschillende redenen waarom Nederlanders Indonesië bezoeken. Naast regulier toerisme speelt nostalgie naar het verleden een belangrijke rol, vooral bij toeristen met een gemengde identiteit. Voor veel Indo-Nederlanders en Molukkers is Indonesië niet

alleen een exotische vakantiebestemming, maar ook een plek van persoonlijke en culturele betekenis. Deze groep heeft dan ook een ander profiel en andere informatiebehoeften dan gewone toeristen.

Ook vanuit België groeit het toerisme naar Indonesië gestaag. Hoewel België als soevereine staat geen koloniale geschiedenis met Indonesië deelt, zijn de diplomatieke en economische relaties goed. Vlaamse toeristen vormen daarmee een groeiende doelgroep binnen het Nederlandstalige toerisme, wat de behoefte aan Nederlandstalige gidsen verder vergroot.

Figuur 9. Totaal aantal toeristen dat per maand Indonesië binnenkomt

Toerisme vanuit Nederland en België

In 2024 reisden in totaal 314.211 Nederlandse toeristen naar Indonesië, een stijging ten opzichte van 250.201 in 2023 en 115.052 in 2022. Nederlandse toeristen vormen de op twee na

grootste groep Europese bezoekers aan Indonesië, na toeristen uit het Verenigd Koninkrijk en Frankrijk. Het aantal Belgische toeristen wordt in 2024 geraamd op 52.826, een stijging ten opzichte van 42.888 in 2023 en 21.120 in 2022.²⁵

25. <https://www.bps.go.id/id/statistics-table/2/MTQ3MCMY/jumlah-kunjungan-wisatawan-mancanegara-per-bulan-menurut-kebangsaan.html>

Figuur 10. Verloop Nederlands en Belgisch toerisme in Indonesië (2017-2024)

Land	2024	2023	2022	2021	2020	2019	2018	2017
Nederland	314,211	250,201	115,052	12,229	53,495	215,287	209,978	205,844
België	52,826	42,888	21,120	798	5,902	46,780	50,050	48,477
Totaal aan toeristen	13,902,420	11,677,825	5,889,031	1,557,530	4,052,923	16,106,954	15,810,305	14,039,799

Nederlandstalige toeristen op de Molukken

Nederlandse toeristen vormen de grootste groep buitenlandse bezoekers op de Molukken, met name degenen met een 'gemengde identiteit'. Volgens gegevens van de Dinas Pariwisata Maluku (Dienst Toerisme van de Molukken) steeg het aantal Nederlandse toeristen op de Molukken tot 4.028 in 2024, vergeleken met 3.110 in 2023 en 1.959 in 2022. De groei van het toerisme in deze regio versterkt de vraag naar Nederlandstalige gidsen.

Behoeftte aan Nederlandstalige gidsen

De stijgende vraag naar Nederlandstalige gidsen werd bevestigd door een medewerkster van ViaVia Joker Reiscafé, een oorspronkelijk Belgische reisorganisatie met een vestiging in Yogyakarta. ViaVia voorziet Nederlandstalige gidsen voor

toeristen uit België en Nederland. Volgens haar blijft er een tekort aan Nederlandstalige gidsen in de toeristische sector, vooral in de periode van juli tot september, tijdens het vakantie seizoen. Zij pleit voor de ontwikkeling van Nederlandstalig lesmateriaal voor gidsen, afgestemd op de behoeften van Nederlandstalige toeristen.

Ondanks de stijgende vraag neemt het aantal Nederlandstalige gidsen af door natuurlijk personeelsverloop en financiële problemen bij reisorganisaties. Daarnaast is er onvoldoende samenwerking tussen reisorganisaties en onderwijsinstellingen waar Indonesische studenten en cursisten Nederlands leren, zoals de UI en het ETC. Zie ook hoofdstuk 4.3 voor voorstellen om de samenwerking tussen onderwijsinstellingen en de toeristische sector te versterken.

Portret: Adil Nurimba – Nederlands in de toerismesector op Sulawesi

Makassar, 25 februari 2025

Adil Nurimba is neerlandicus en werkzaam in de toerismesector op Sulawesi. Hij groeide op in Makassar, waar hij Nederlands leerde bij Fort Rotterdam, het voormalige hoofdkantoor van de VOC (1667-1800). Na zijn Diploma 3 in Bahasa Belanda en Toerisme vervolgde hij zijn opleiding met een bachelor in Rechten aan de Universitas Hasanuddin (UNHAS), waarbij hij ook Nederlands als bronnentaal leerde.

Sinds zijn afstuderen gebruikt Adil zijn kennis van het Nederlands in de toerismesector. Hij begon als freelance Nederlandstalige gids op Sulawesi en werd later reisleader in Indonesië met een focus op Sulawesi, Flores en de Molukken. Hij werkt samen met Nederlandse reisorganisaties zoals Stichting Het Schone Streven en Fox Vakanties.

Daarnaast is hij freelance gastdocent of 'Dosen Praktisi' bij de Faculteit Vokasi aan de UNHAS, waar hij Nederlands voor toerisme doceert. Naast zijn werkzaamheden als reisleader en docent is Adil lokale agent en contactpersoon voor Nederlandstalige toeristen die Sulawesi bezoeken. In deze rol verzorgt hij Nederlandstalige communicatie, reisadvies en coördinatie.

De vraag naar Nederlandstalig personeel in de toerismesector groeit, vooral in regio's zoals Torajaland, Minahasaland, Flores, Timor en de Molukken. Veel jongeren uit deze gebieden willen Nederlands leren, met het oog op werk, studie of migratie naar Nederland of Vlaanderen.

Ook in het ecotoerisme neemt de interesse in het Nederlands toe. In Sulawesi worden ecologische lodges, hotels, bungalows en duikresorts ontwikkeld op locaties zoals Malino, Bira, Tentena, Una Una, Amurang, Tomohon, Bangka en Bunaken. Het personeel van deze accommodaties wil graag Nederlands leren om beter in te spelen op de behoeften van Nederlandstalige toeristen.

Nederlanders en Vlamingen vormen een belangrijke groep reizigers in deze regio. Zij komen voor duikreizen, fietsvakanties, avontuurlijke reizen, vogelreizen en onderzoeks- en zakenreizen. Nederlandstalige gidsen worden vaak gevraagd voor reizen waarbij diepgaande kennis van geschiedenis, tradities, cultuur en natuur vereist is.

Daarnaast zijn er in de regio diverse Nederlandse en Vlaamse ngo's, zoals PUM en Vredeseilanden, die samenwerken met lokale boeren en toeristische ondernemers. Deze organisaties sturen regelmatig experts om advies te geven en maken daarbij gebruik van Nederlandstalige tolken en facilitators.

Nederlandssprekende gidsen en docenten in Makassar - van links naar rechts: Yasin, Taqwa, Adil, Joopie, Ana, Sufi, Trees, Fons, Aldofin, Sani en Chery

Initiatieven ter verbetering van Nederlandstalige gidsen

Sommige toeristische bestemmingen nemen inmiddels initiatieven om de kwaliteit van Nederlandstalige gidsen te verbeteren. Een voorbeeld hiervan is de Kebun Raya Bogor (KRB - Botanische Tuin van Bogor). Dit wetenschappelijk instituut, opgericht in

de koloniale tijd, functioneert tegenwoordig als een centrum voor land- en tuinbouwontwikkeling en natuurbescherming in Indonesië. Voor de gidsen die bij dit instituut betrokken zijn, worden docenten van de vakgroep Nederlands aan de UI ingezet om de Nederlandse taalvaardigheid met betrekking tot het 'gidsen' te verbeteren.

3.2.4 Nederlands ter voorbereiding op verblijf en studie in Vlaanderen en Nederland

In Indonesië wordt Nederlands niet alleen op academisch niveau aangeboden, maar ook via taalcursussen bij taalcentra, cursusinstituten en door privédocenten. Deze cursussen richten zich op communicatief Nederlands, vaak met het oog

op familiebezoek in Nederland of Vlaanderen, gezinshereniging, inburgering, arbeidsperspectieven in Indonesië, werk in het Nederlandse taalgebied, huwelijk of algemene interesse in de Nederlandstalige culturen. Daarnaast zijn er cursussen voor specifieke doelgroepen, zoals personen die zich voorbereiden op een werkverblijf in Nederland of Vlaanderen, bijvoorbeeld in de zorgsector.

Figuur 11. Het Erasmus Training Centre (ETC) op het ambassadeterrein in Jakarta

© Erasmus Training Centre in Jakarta

Het ETC is sinds 1981 gevestigd op het terrein van de Nederlandse ambassade in Jakarta en is sinds 2018 officieel geregistreerd als een Indonesische stichting onder de naam 'Yayasan Bahasa dan Edukasi Belanda Erasmus'. Sinds de oprichting hebben sleutelfiguren als Hans Groot, Herman Poelman en Kees Groeneboer namens de Taalunie een cruciale rol gespeeld in de opbouw en positionering van het ETC als centrum voor het Nederlands in Indonesië. Hun inzet legde de basis voor duurzame samenwerkingen en inhoudelijke en lokale verankering. In 2017 werd Fons van

Oosterhout directeur, waarmee een nieuwe fase werd ingeluid van strategische uitbreiding en verdere internationale profilering.

De kernactiviteiten bestaan uit Nederlandse taal- en cultuurcursussen voor Indonesiërs, met als doel ondersteuning bij de integratie in de Nederlandse en Vlaamse samenleving, voorbereiding op hoger onderwijs en professionele doeleinden en burgerschap. Daarnaast biedt het ETC in samenwerking met universiteiten, overheden en bedrijven academische voorbereidingscursussen aan.

Het ETC organiseert zowel fysieke als online taalcursussen en trekt jaarlijks een groot aantal cursisten. De cursussen worden aangeboden in drie semesters en op acht verschillende taalniveaus. De ETC-website speelt hierin een cruciale rol, met onder andere een digitaal inschrijvings- en betalingssysteem.²⁶

Daarnaast biedt het ETC:

- ‘kinderklassen’ voor kinderen vanaf tien jaar om kennis te maken met de Nederlandse taal en Nederlandstalige cultuur;
- conversatielessen en speciale inburgeringsklassen: al deze cursussen zijn gestandaardiseerd volgens de criteria en eindtermen van het ERK (Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen);
- specialistische cursussen, waaronder acculturatie en taalondersteuning voor Indonesische junior diplomaten, voorbereiding voor paleografiecursussen en taallessen voor verzorgenden en verpleegkundigen die, in samenwerking met Nederlandse, Vlaamse en Indonesische partners, in de Lage Landen gaan werken.

Docenten en samenwerking

Het ETC heeft een vast team van acht medewerkers en werkt met twintig Indonesische docenten. Dankzij het door de Taalunie gefinancierde ‘Aanwasproject’, dat in januari 2025 werd afgerond, zijn er elf nieuwe docenten opgeleid. Alle docenten zijn afgestudeerd aan de vakgroep Nederlands van de UI en velen hebben een vervolgopleiding in Nederland of in Vlaanderen gevolgd. De banden tussen het ETC en de UI zijn van oudsher sterk: momenteel geven vijf UI-docenten ook les op het ETC. In 2024 telde het ETC ongeveer duizend unieke cursisten, terwijl het totaal aantal gevolgde cursussen rond de 1250 lag. Dit is het gevolg van het feit dat vele studenten meerdere cursussen per jaar volgen.

Examinering en internationale samenwerking

Het ETC is in Indonesië de enige aanbieder van het examen voor het Certificaat Nederlands als Vreemde Taal (CNaVT) van de Taalunie. In 2024 deden 22 deelnemers examen, een lichte daling ten opzichte van 24 deelnemers in 2023. Sinds 2019 is het ETC een geassocieerd lid van de vereniging van Nederlandse en Vlaamse Universitaire Talencentra (NUT). Dit maakt uitwisseling en netwerkvorming mogelijk. Op basis van het lidmaatschap en de erkenning door NUT zijn onder andere de taalvaardigheidscertificaten (ERK B1) geautoriseerd voor Indonesische verpleegkundigen die de Nederlandse taal leren ter voorbereiding op werk in Nederland of Vlaanderen. Daarnaast onderhoudt het ETC nauwe banden met de Universiteit Leiden en Vrije Universiteit Amsterdam. In samenwerking met deze partners vormt het ETC een consortium dat jaarlijks een academische voorbereidingscursus organiseert voor Indonesische promovendi die zich voorbereiden op een PhD-traject aan Nederlandse universiteiten.²⁷

In 2024 werd het eerste lustrum van deze cursus gevierd. De universiteiten verzorgen modules over academisch Engels en onderzoeksvaardigheden, terwijl het ETC een ondersteunende rol vervult op het gebied van faciliteiten en training in de Nederlandse taal en cultuur.

Het ETC wil zich verder ontwikkelen als coördinerend en dienstverlenend taalcentrum voor het Nederlands in Indonesië. Onderdeel hiervan zijn een eigen copyright op leerboeken en publicaties (Erasmus Educatief-serie), gedeelde royalty's en de mogelijkheid om cursusboeken in Indonesië te laten drukken in samenwerking met Nederlandse uitgeverij. Bovenal fungeert het ETC als ontmoetingsplaats voor studenten, academici, onderzoekers en projectpartners uit Nederland, Vlaanderen en Indonesië. Dit gebeurt via workshops, seminars en op maat gemaakte taal- en cultuurtrainingen, zowel in Indonesië als in de bredere Aziatische regio.

26. <https://www.erasmustrainingcentre.com/courses/>

27. <https://www.nut-talen.eu/>

Andere initiatieven en particuliere taalcursussen

In het verleden boden diverse taalcentra cursussen Nederlands aan, zoals: de Lembaga Kebudayaan Indonesia-Belanda (LKIB) in Makassar, Caraka Mulia in Surabaya, Karta Pustaka in Yogyakarta, Widya Mitra in Semarang, en Yapemas in Bandung. Deze instituten zijn grotendeels verdwenen door een gebrek aan fondsen en gekwalificeerde docenten. Sommige oud-docenten geven echter nog privélessen, zowel online als fysiek. Zo boden voormalige docenten van de Karta Pustaka in 2024 nog lessen aan 65 cursisten.²⁸

Daarnaast zijn er onafhankelijke docenten, veelal afgestudeerden van de UI of moedertaalsprekers, die Nederlands onderwijzen via privélessen of online platforms.

Een bijzonder initiatief in het oostelijke deel van Indonesië is Bahasa Basudara, een vrijwilligersgemeenschap die gratis online lessen Nederlands aanbiedt. De docenten zijn moedertaalsprekers van Molukse afkomst en geven ook online les aan het Talencentrum van de Universitas Pattimura in Ambon. Historisch gezien bestaat er een sterke culturele band tussen Nederland en de Molukken, wat bijdraagt aan het enthousiasme voor de Nederlandse taal. Twee Ambonese docenten bij Bahasa Basudara – de een afgestudeerd aan de vakgroep Nederlands aan de UI en de ander volgde een cursus bij het ETC – zijn van mening dat de Nederlandse taal goede toekomstperspectieven heeft in Ambon, gezien de stijgende arbeidsmogelijkheden, onder andere in de Nederlandse en Vlaamse zorgsector, en het stijgende aantal Nederlandstalige toeristen.

Portret: Elizabeth Diane Wattimena – Nederlands in toerisme en gemeenschapsonderwijs op de Molukken

Ambon, 1 maart 2025

Elizabeth Diana Wattimena is een Ambonese. In 2014 studeerde ze af aan de Vakgroep Nederlands aan de Universitas Indonesia (UI). Na haar studie keerde ze terug naar haar geboortestad Ambon, waar ze haar carrière begon. Momenteel werkt ze bij de Provinciale Toerismedienst in Maluku op de afdeling Marketing. Ze is werkzaam als toerisme-informatiemedewerker en fungeert daarnaast als tolk bij officiële overheidsevenementen, reisleader en medewerker public relations. In de nabije toekomst zal ze in dienst treden bij de UPTD Taman Budaya, een onderdeel van de Dienst Onderwijs en Cultuur van de Provincie Maluku.

28. <https://www.instagram.com/kartapustaka/?hl=en>

Toerisme op Ambon en Nederlands als werktal

Historisch gezien hebben Nederland en de Nederlandse taal een lange geschiedenis met de Molukkers. Veel Molukkers hebben nog steeds familie in Nederland. Toeristische gegevens van het kantoor waar ze nu werkt, tonen aan dat de meeste toeristen die de Molukken bezoeken uit Nederland komen. Voor de Molukkers is het Nederlands geen 'vreemde taal', mede omdat veel dagelijkse woorden in het Ambon-Maleis van Nederlandse woorden zijn afgeleid. Voorbeelden hiervan zijn trappen (*trap*), snoepen (*basnoep*), maar (*mar*), jongen (*nyong*), zuster (*sus*), onnozel (*onosel*), en nog veel meer.

Naast sporen in taal en dialect, zijn er ook sporen van het Nederlands erfgoed, zoals forten en oude begraafplaatsen, te vinden in Ambon en op de Molukken. Voor liefhebbers van geschiedenis biedt dit zeker interessante thema's voor onderzoek.

Bahasa Basudara: Nederlands als gemeenschapsproject

Naast haar werk bij de Toerismediendienst geeft ze ook freelance bijles Nederlands en Engels binnen haar gemeenschap *Bahasa Basudara*. De *Bahasa Basudara*-gemeenschap is opgericht door leden van de Molukse diaspora die in het buitenland woont. *Bahasa Basudara* biedt gratis online lessen in vreemde talen, waaronder Nederlands, verzorgd door tutoren uit de Molukse diaspora. Vanwege de grote belangstelling voor de eerste lichting Nederlandse lessen (25 deelnemers!) is de gemeenschap nu van plan om binnenkort een tweede lichting te openen.

Bij het Bahasa Basudara Café. Van links naar rechts: Boudewijn, Indira, Elis en Alvin

Toekomst van het Nederlands op de Molukken

De groeiende aandacht voor het fenomeen van genaturaliseerde nationale voetballers van Molukse afkomst, zoals Pattynama, Lekatompeppy, Bakarbesy en Oratmangun, evenals het groeiende netwerk in kunst en cultuur met de Molukse diaspora in Nederland, vooral onder jongeren, geven Elizabeth het vertrouwen dat het Nederlands populairder zal worden in de toekomst in Maluku, en in Ambon in het bijzonder.

Met steun van de Taalunie wordt in 2025 een nieuw taalcentrum Nederlands opgericht in Surabaya, in nauwe samenwerking met het ETC in Jakarta. De voorbereidingen zijn in volle gang en de opening staat gepland voor november 2025. Dit initiatief beoogt de regionale spreiding van het onderwijs Nederlands in Indonesië te versterken.

CNaVT-examens in Indonesië

Het enige internationaal erkende certificaatsexamen voor leerders van het Nederlands in Indonesië is het CNaVT, dat door de Taalunie wordt georganiseerd. Aan de hand van taakgerichte, domeinspecifieke examens test het CNaVT hun taalvaardigheid in het Nederlands en kent hen internationaal erkende certificaten toe. Jaarlijks nemen meer dan 2000 kandidaten deel aan de examens in meer dan 40 landen. De beschikbare examenprofielen zijn:

- Maatschappelijk Informeel (A2)
- Maatschappelijk Formeel (B1)
- Educatief Startbekwaam (B2)
- Zakelijk Professioneel (B2)
- Educatief Professioneel (C1)

In Indonesië zijn de meeste deelnemers studenten en alumni van de UI en (oud-)cursisten van het ETC. In 2023 namen 24 deelnemers deel aan het examen, van wie er 18 slaagden. In 2024 deden 22 deelnemers examen, van wie er 12 slaagden. In 2024 werd het CNaVT-examen in Indonesië alleen georganiseerd door het ETC.²⁹

Internationale mobiliteit en beurzenprogramma's

Naast studenten die specifiek Nederlands studeren, is er een brede groep Indonesische studenten die met eigen middelen of via beurzenprogramma's in aanraking komen met de Nederlandse taal en de Nederlandstalige cultuur. Deze programma's worden

aangeboden door de Europese Unie (bijvoorbeeld Erasmus+³⁰), door Nederland en Vlaanderen, en door de Indonesische overheid. Hoewel deze studenten niet per se neerlandici zijn, spelen zij vaak een belangrijke rol als bruggenbouwers tussen Indonesië en de Lage Landen.

In de afgelopen jaren is het aantal Indonesische studenten dat in Nederland studeert toegenomen³¹:

- 2019: 1.413
- 2020: 1.448
- 2021: 1.522
- 2023: 1.892

Nederland biedt momenteel 64 studiebeurzen aan Indonesische studenten, Vlaanderen 9, voornamelijk voor onderzoek op master- en doctoraatsniveau.³²

Internationale beurzen spelen dan ook een cruciale rol in de versterking van academische uitwisseling, netwerken en capaciteitsopbouw. Mits goed afgestemd met lokale onderwijsinstellingen, kunnen deze beurzen ook bijdragen aan de bredere ontwikkeling van de neerlandistiek in Indonesië. Hoewel deze studenten niet noodzakelijk neerlandici zijn, levert hun ervaring vaak een bijdrage aan de beeldvorming over de Lage Landen en versterkt het de culturele banden.

Nederland

Via het NL Scholarship³³ (voorheen Holland Scholarship), gefinancierd door het Nederlandse Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, kunnen studenten van buiten de Europese Economische Ruimte (EER) een beurs van € 5.000 ontvangen voor het eerste jaar van een bachelor- of masteropleiding. Aangezien dit slechts een deel van de studiekosten dekt, is aanvullende financiering vaak noodzakelijk.

29. Data verstrekt door het ETC.

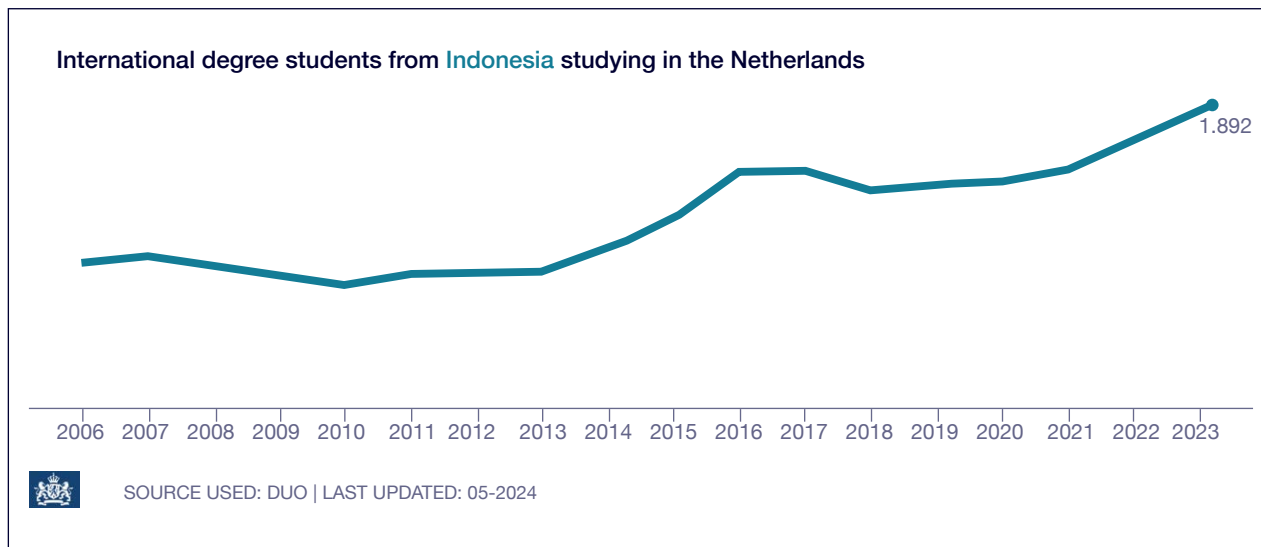
30. <https://ehf.id/post/225-indonesian-students-study-europe-eus-erasmus-plus-scholarships/en>

31. <https://www.studyinnl.org/nuffic-southeast-asia>

32. <https://www.wemakescholars.com/scholarships-for-indonesian-students-to-study-in-netherlands>,
<https://www.studyinflanders.be/scholarships>

33. <https://www.studyinnl.org/finances/nl-scholarship>

Figuur 12. Indonesische studenten die in Nederland studeren

Indonesische studenten leren interactief
Nederlands aan het ETC in Jakarta

Vlaanderen

Vlaanderen biedt via VLIR-UOS jaarlijks studie- en onderzoeksbeurzen aan Indonesische studenten aan, gericht op academische uitwisseling met Azië. Jaarlijks vertrekken ongeveer naar schatting 100-120 studenten naar Vlaanderen. Er bestaat dan ook een aanzienlijke groep alumni in Indonesië die voornamelijk aan KU Leuven en Universiteit Gent is afgestudeerd.

Indonesië

Vanuit het overheidsfonds van de Indonesische overheid, via de uitvoeringsinstantie LPDP (Lembaga Pengelola Dana Pendidikan – Indonesisch onderwijsbeurzenfonds) worden jaarlijks duizenden studiebeurzen verstrekt aan Indonesische studenten voor verdere studie en onderzoek in het buitenland (9.959 in 2023), waaronder Nederland en Vlaanderen.

Het LPDP-Netherlands Joint Scholarship Programme biedt Indonesische studenten de mogelijkheid om een masteropleiding te volgen aan Nederlandse hogeronderwijsinstellingen. Dit programma wordt gefinancierd door het Indonesische Endowment Fund for Education (onder LPDP) en het Nederlandse Ministerie van Buitenlandse Zaken.

In 2023 viel deze beurs onder de categorie Beasiswa Prioritas Diktiristek-LPDP-OKP Program Master³⁴, waarbij studenten zich online konden aanmelden. Dit programma richt zich op specifieke studierichtingen zoals waterbeheer, duurzame economie, maritieme logistiek en culturele erfgoedstudies.

In 2024 zijn zes universiteiten in Nederland en één universiteit in Vlaanderen de partneruniversiteiten.³⁵ De ervaringen die studenten opdoen tijdens hun studieverblijf in Nederland of Vlaanderen kunnen bepalend zijn voor hun verdere studiekeuze en loopbaan.

3.2.5 Nederlands in het basis- en voortgezet onderwijs

Nederlands is nog steeds aanwezig in het reguliere basis- en middelbare onderwijs in Indonesië. Dit betreft voornamelijk Nederlands voor kinderen van moedertaalsprekers Nederlands. De Jakarta Dutch School, onderdeel van de Noord Anglia School Jakarta, biedt een geïntegreerd programma waarin leerlingen - veelal van Belgische, Nederlandse of gemengde afkomst - dagelijks vijftig minuten Nederlandse les krijgen van een moedertaalspreker. Daarnaast verzorgt de Jakarta Dutch School naschoolse lessen in het kader van het NTC-onderwijs (Nederlandse Taal en Cultuur) via de Nederlandse Stichting Nederlands onderwijs in het Buitenland (NOB). Dit type onderwijs wordt ook aangeboden in Yogyakarta en op Bali. Daarnaast wordt Nederlands nog steeds aangeboden als onderdeel van het facultatieve lokale curriculum op twee middelbare scholen in Indonesië, onder andere op Santa Ursula (katholieke middelbare school) in Jakarta en Mastar Makassar (toeristische middelbare beroepsschool) in Makassar, Zuid-Sulawesi. De docenten Nederlands aan beide scholen zijn opgeleid door de vakgroep Nederlands aan de UI.

34. Gezamenlijke masterbeurs van Diktiristek (het Indonesische ministerie van Hoger Onderwijs), LPDP (nationaal studiebeursfonds) en het Nederlandse Orange Knowledge Programme (OKP), gefinancierd door het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken en uitgevoerd door Nuffic.

35. <https://iisma.kemdikbud.go.id/info/host-universities-list/>

3.3 Handel en economie

Indonesië heeft de grootste economie van Zuidoost-Azië en is momenteel de zestiende grootste economische markt ter wereld. Met een afzetmarkt van ruim 275 miljoen inwoners heeft het land sinds het begin van de COVID-19-pandemie een jaarlijkse groei van circa 5% laten zien. Dit is een stabiele trend, maar staat in contrast met de doelstelling van 8% per jaar, die president Prabowo Subianto heeft gesteld voor zijn ambtstermijn tot 2029. De ambities op het gebied van handel en economie zijn groot. Tegelijkertijd rijst de vraag hoe de Indonesische economie voldoende banen kan creëren om tegemoet te komen aan de sterk groeiende jonge bevolking. De Indonesische overheid zet daarom steeds vaker in op beleidsinitiatieven om (gekwalficeerde) arbeidskrachten uit sectoren met een verwacht overschot, zoals de verpleegkunde, naar het buitenland te zenden.³⁶

De overvloed en diversiteit aan grondstoffen en natuurlijke hulpbronnen vormt traditioneel een belangrijke pijler van de Indonesische economie en de overheidsinkomsten. Samen zijn deze sectoren goed voor ongeveer 60% van de export. Naast de traditionele inkomsten uit de olie, gas, kolen en palmolie wint ook de toeristische sector aan belang. In 2023 was toerisme goed voor 4,1% van het bruto binnenlands product (bbp)³⁷. Indonesië verwelkomde dat jaar 11,48 miljoen internationale toeristen, een stijging van 98%³⁸ ten opzichte van het voorgaande COVID-jaar.

De groei van het toerisme in 2023 kende de volgende kenmerken:

- een grotere focus op duurzame en ecotoeristische initiatieven;
- de opkomst van secundaire bestemmingen: naast Bali groeide de belangstelling voor onder andere Labuan Bajo, Raja Ampat, Tana Toraja en Lombok, waardoor het toerisme zich meer over het land verspreidde;

- digitale transformatie: online boekingsplatforms, virtuele tours en digitale marketing maakten Indonesië beter toegankelijk voor internationale reizigers.

Omdat Indonesië voornamelijk ruwe grondstoffen exporteert, stimuleert de regering verwerkende industrieën om producten met toegevoegde waarde te leveren. Landbouwproducten zoals palmolie, cacao en koffie zijn voorbeelden hiervan door niet alleen grondstoffen te exporteren, maar ook eindproducten. Dit beleid zal ook een grote impact hebben op verschillende exportgerichte industrieën, zoals de mijnbouw en mineralenwinning. Ontwikkeling van lokale batterijproductie, gezien de enorme nikkelreserves van Indonesië, is hiervan een voorbeeld.

Indonesië wordt geclassificeerd als een middeninkomensland en had volgens de Wereldbank in 2023 een bnp per capita van \$ 4.950. Ter vergelijking:

- België: rond \$ 55.000
- Nederland: ruim \$ 64.000

Hoewel Indonesië geen rijke afzetmarkt is voor dure producten, biedt het land dankzij stabiele economische groei, ambitieuze doelstellingen en een relatief jonge bevolking een enorm groeipotentieel. Indonesië streeft ernaar om tegen 2045 een hooginkomensland te worden. De overheid zet in op gezinsplanning (waardoor het geboortecijfer zal dalen) en stimuleert beter onderwijs, werkgelegenheid en gezondheidszorg om de levenskwaliteit te verhogen.

36. <https://en.antaranews.com/news/346329/ministry-eyes-sending-425-thousand-indonesian-workers-abroad-in-2025>

37. <https://www.bps.go.id/en>

38. <https://roadgenius.com/statistics/tourism/indonesia/>

Handelsrelaties met Nederland en Vlaanderen (België)

In 2023 investeerde Nederland circa € 2,67 miljard in Indonesië, waarmee het veruit de grootste EU-investeerder in het land was. Indonesië behoort samen met Vietnam, Thailand, Singapore en Maleisië tot de vijf prioritaire Aziatische handelspartners van de Nederlandse overheid.³⁹ België en specifiek Vlaanderen speelden een meer bescheiden rol met een investering van ongeveer € 88 miljoen in 2023. Hoewel dit een bescheiden bedrag is vergeleken met Nederland, draagt het bij aan strategische samenwerkingen tussen Vlaanderen (België) en Indonesië.

Volgens de meest recente gegevens was Nederland in 2023 een belangrijke handelspartner voor Indonesië:

- Export naar Nederland: circa € 2,8 miljard (Nederland was de 12e grootste exportpartner van Indonesië)
- Import uit Nederland: circa € 1,6 miljard (Nederland stond op de 31e plaats als importpartner)

België tekende in 2023 voor:

- Export naar België: bijna € 1,8 miljard (39ste grootste exportpartner)
- Import uit België: ruim € 770 miljoen (55ste grootste importpartner)

De handelsstromen tussen Nederland, België en Indonesië zijn divers, tonen een bescheiden sectorale groei en weerspiegelen de sterke economische banden tussen Nederland en België enerzijds en Indonesië anderzijds.

Figuur 13. In- en uitvoer tussen Indonesië en Nederland en België in 2023

Uitvoer in 2023 vanuit Indonesië naar:

Top 3	Nederland	België
1	Organische chemische producten	Schoeisel
2	Schoeisel	Basismetalen
3	Plantaardige oliën en vetten	Textiel

Invoer in 2023 naar Indonesië vanuit:

Top 3	Nederland	België
1	Apparaten en instrumenten voor beroepsuitoefening en wetenschap	Chemicaliën
2	Gespecialiseerde machines	Machines en apparatuur
3	Diverse machines	Transportmiddelen

39. Rijksoverheid, 2022.

Figuur 14. Top 10 buitenlandse investeerders in Indonesië in 2023⁴⁰

1. Singapore – € 14,17 miljard, voornamelijk in financiën, vastgoed en technologie.
2. China – € 6,81 miljard, met een focus op infrastructuur en productie.
3. Hongkong – € 5,98 miljard, vooral in vastgoed en financiële diensten.
4. Japan – € 4,23 miljard, gericht op auto-industrie, elektronica en productie.
5. Maleisië – € 3,77 miljard, met investeringen in palmolie, bankwezen en consumentengoederen.
6. Verenigde Staten – € 3,50 miljard, voornamelijk in technologie en energie.
7. Zuid-Korea – € 3,22 miljard, met een sterke aanwezigheid in elektronica en auto-industrie.
8. **Nederland – € 2,67 miljard, vooral in logistiek, landbouw en duurzame energie.**
9. Verenigd Koninkrijk – € 2,39 miljard, met investeringen in financiële diensten en infrastructuur.
10. Australië – € 2,12 miljard, voornamelijk in mijnbouw en onderwijs.

Economische ontwikkelingen en kansen

Begrippen als ‘transition’ en ‘shift’ komen veelvuldig voor in de Indonesische economische beleidsstukken en zijn van toepassing op:

- handelssectoren- en balansen
- binnenlandse arbeid en arbeidsmigratie
- milieu en duurzaamheid
- bevolkingsgroei en welvaartsverdeling
- de politieke en economische positie van Indonesië in Zuidoost-Azië en de wereld

Dit onderstreept de dynamiek van de Indonesische economie en de vele kansen die er liggen, ook voor het NVT-onderwijs en de neerlandistiek in Indonesië.

Uit een enquête onder Nederlandse en Belgische bedrijven blijkt dat de beheersing van de Nederlandse taal geen essentiële vereiste is

voor sollicitanten. Maar sollicitanten met goede beheersing van het Nederlands worden wel als aantrekkelijker beschouwd omdat op de werkvloer soms Nederlands wordt gesproken. Dit draagt ertoe bij dat afgestudeerden van de vakgroep Nederlands aan de UI over het algemeen goede vooruitzichten hebben op de arbeidsmarkt. Hun taalvaardigheid en culturele kennis maken hen breed inzetbaar in diverse sectoren. Dit geldt in het bijzonder voor sectoren als logistiek, toerisme, landbouw en duurzame energie: domeinen waarin Nederlandstalige samenwerking al zichtbaar is en waar taal- en cultuurkennis het verschil kunnen maken in communicatie, vertrouwen en wederzijds begrip.

Meer details met betrekking tot de handelsbetrekkingen tussen Indonesië, Nederland en België (Vlaanderen) zijn te vinden in [bijlage 7D](#).

40. <https://www.bps.go.id/en>

Afsluiting opfriscursus in januari 2025

3.4 Migratie

Volgens de diplomatieke diensten van Nederland en België woonden er in 2023 bij benadering ongeveer 9.000 geregistreerde Nederlanders (waarvan rond 50% op Bali) en 700 geregistreerde Belgen (inclusief Vlamingen) in Indonesië. Dit aantal omvat expats, gepensioneerden, mensen met een dubbele nationaliteit (met name mensen met een gemengd Nederlands-Indonesische achtergrond) en personen met banden met zowel België als Indonesië. Exacte cijfers voor 2024 zijn nog niet beschikbaar.⁴¹

Nederlandse gemeenschap in Indonesië

Om Nederlanders in Indonesië met elkaar in contact te brengen en een gemeenschapsgevoel te creëren, bestaat sinds het jaar 2000 de vereniging De Nederlandse Club (DNC). DNC organiseert uiteenlopende activiteiten zoals borrels en feesten, quizavonden, culturele evenementen, lezingen, cabaretvoorstellingen, sportactiviteiten en kinderactiviteiten.⁴²

41. <https://www.bps.go.id>

42. <https://www.dncjakarta.nl/c/about-dnc>

Daarnaast speelt het Dutch Business Network (DBN) een belangrijke rol voor Nederlandse ondernemers en bedrijven in Indonesië. De DBN is een lokaal geregistreerde netwerkorganisatie die professionals met een band met Nederland samenbrengt. Regelmatig worden bijeenkomsten georganiseerd om zakelijke kennis en contacten te delen en ondernemers te ondersteunen bij het zakendoen in Indonesië. De evenementen variëren van zakelijke ontbijtvergaderingen met gastsprekers tot jaarlijkse haringfeesten, rondetafelgesprekken, bedrijfsbezoeken en webinars. Alle bijeenkomsten worden in het Engels gehouden en vinden voornamelijk plaats in Jakarta en op Bali. Leden hebben gratis toegang, terwijl niet-leden de meeste evenementen tegen betaling kunnen bijwonen.

Belgische gemeenschap in Indonesië

Voor de Belgische gemeenschap in Indonesië is de Belgian Luxembourg Indonesia Club (BLIC) actief. Deze organisatie richt zich op het creëren van een netwerk voor Belgen en Luxemburgers en

organiseert regelmatig evenementen en activiteiten om de onderlinge banden te versterken en nieuwe leden te verwelkomen. De Belgische gemeenschap is voornamelijk geconcentreerd in grote steden in Indonesië zoals Jakarta en op Bali.⁴³

Indonesische diaspora in Nederland, België en Suriname

In 2022 waren er in Nederland 349.301 inwoners met Indonesië als herkomstland. Dit betreft zowel de eerstegeneratie-immigranten – geboren in Indonesië – als de tweede generatie, waarbij ten minste één van de ouders van Indonesische afkomst is. Daarnaast hadden in 2022 in totaal 13.384 inwoners van Nederland Indonesisch als primaire nationaliteit.⁴⁴ Volgens gegevens van de Indonesische algemene verkiezingscommissie woonden er in 2024 2.053 Indonesiërs in België⁴⁵ In 2020 woonden er volgens de officiële website van de Indonesische ambassade in Suriname 673 geregistreerde Indonesiërs in Suriname.⁴⁶

3.5 Cultuur

De culturele samenwerking tussen Nederland, Vlaanderen en Indonesië is de laatste jaren sterk toegenomen. Een belangrijke spil hierin is het Erasmus Huis in Jakarta, het belangrijkste Nederlandse cultuurcentrum in Indonesië. Dit instituut speelt een centrale rol in de culturele uitwisseling en maakt Nederlandse kunst en cultuur toegankelijk voor een breed Indonesisch publiek.

Met een gevarieerd programma, waaronder muziekconcerten, dansvoorstellingen, tentoonstellingen, filmvertoningen en lezingen,

biedt het Erasmus Huis een platform waar Nederlandstalige en Indonesische kunstenaars en schrijvers elkaar kunnen ontmoeten en samenwerken.⁴⁷ Zo hebben Lieke Marsman, Annelies Verbeke, Peter Schoenaerts, Annemie Decavele, Erwin Mortier, Christine Otten, Marion Bloem en Arnon Grunberg lezingen en workshops gegeven. Daarnaast beschikt het centrum over een bibliotheek met een ruim aanbod aan Nederlands- en Engelstalige boeken en een tentoonstellingsruimte. 31% van alle Nederlandstalige culturele activiteiten in Indonesië vindt hier plaats.

43. <https://www.internations.org/indonesia-expats/belgians>

44. <https://allecijfers.nl/migratie-nationaliteiten-geboortelanden/indonesie/>

45. https://www.kpu.go.id/dmdocuments/Data_Agregat_WNI.pdf

46. <https://kemlu.go.id/paramaribo/id/read/profile-negara-suriname/419/etc-menu>

47. <https://www.netherlandsandyou.nl/web/indonesia/erasmushuis/about-us>

Figuur 15. De bibliotheek van het Erasmus Huis op het ambassadeterrein in Jakarta

© Erasmus Huis in Jakarta

De meeste culturele activiteiten vinden plaats op Java (88%), met name in Jakarta, Yogyakarta, Surabaya en Bandung. Toch zijn er ook initiatieven op andere plekken, zoals op Bali en in Medan. Clubs en cafés op Bali en in Jakarta trekken veel Nederlandse dj's, terwijl klassieke, jazz- en popconcerten vaak plaatsvinden in hotels, concertzalen of buurthuizen. Nederlandse artiesten treden regelmatig op tijdens festivals zoals het Mount Bromo Jazz Festival, het Jogja Arts Festival, het Kaba Festival en het Ubud Village Jazz Festival.

Ook België ontwikkelt culturele samenwerking met Indonesië. In 2017 stond de biënnale EUROPALIA volledig in het teken van Indonesië, wat in 2018 leidde tot de oprichting van het Indonesian Cultural House in Brussel. Belgische artiesten treden sindsdien regelmatig op in Indonesië en Belgische filmmakers nemen deel aan festivals als de Minikino Filmweek op Bali. Daarnaast is er een jaarlijkse Belgisch-Indonesische culinaire bazaar.

Naast culturele promotie is er een groeiende aandacht voor kritische reflectie op het gedeelde verleden. In tentoonstellingen, lezingen en samenwerkingsprojecten ontstaat ruimte voor een meerstemmige benadering van de koloniale geschiedenis. Het museum Knowledge Exchange-programma, dat in 2023-2024 van start ging, versterkt deze ontwikkeling. Dit programma – een samenwerking tussen de Nederlandse ambassade in Indonesië, de provinciale overheid van Jakarta, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) en de Reinwardt Academie in Amsterdam – heeft tot doel de vaardigheden van museumprofessionals te verbeteren en de museumsector in beide landen te versterken, met expliciete aandacht voor publieksbetrokkenheid en contextgevoeligheid. Dit programma helpt zowel Nederland als Indonesië bij het moderniseren van musea en het beter inspelen op de behoeften van het publiek, zodat het behoud van erfgoed in de toekomst gewaarborgd blijft.⁴⁸

48. <https://www.rri.co.id/>

© Erasmus Training Centre in Jakarta

Hoewel het Nederlands grotendeels uit het openbare leven in Indonesië is verdwenen, leeft de taal voort in bepaalde culturele en symbolische contexten. Zo blijven culinaire tradities een herkenbaar spoor van het Nederlands-Indisch verleden. In steden zoals Jakarta, Bandung, Semarang, Yogyakarta en Surabaya profileren restaurants en cafés zich bewust met een Nederlands-Indische sfeer. Interieur,

menukaart en bediening verwijzen naar een koloniale ambiance. Enkele bekende etablissementen zijn Café Batavia, Lara Djonggrang en Dijan's in Jakarta, Braga Permai en Keuken van Elsje in Bandung, het Beukenhof Restaurant in Yogyakarta, Toko Oen in Semarang en Malang en De Soematra 1910 in Surabaya.

Figuur 16. Een van de koloniale gebouwen in de oude stad van Semarang doet nu dienst als restaurant.

Depok ligt ten zuiden van Jakarta en behoort bestuurlijk tot de provincie West-Java. Hoewel de stad vaak als een buitenwijk van Jakarta wordt gezien, is het een zelfstandige stad met een eigen bestuur. Depok is vandaag een belangrijk woon- en onderwijscentrum, met onder andere de Universitas Indonesia. Daarnaast is het een plek met een rijk verleden waar het Nederlands een bijzondere historische plaats heeft behouden.⁴⁹

Ook in andere steden werkt de Indonesische overheid samen met lokale stadsbesturen aan het nieuw leven inblazen van koloniaal erfgoed. Dit gebeurt onder meer in Kota Tua (Oud Batavia) in Jakarta, in de Jalan Asia-Afrika en Jalan Braga in Bandung, en in Kota Lama (de oude binnensteden) van Semarang en Surabaya. Stadsbesturen zetten in op renovatie en herbestemming van gebouwen met educatieve en culturele waarde. In Bandung, 'het Parijs van Java', met name in het noordelijke deel van de stad, zijn veel koloniale panden bewaard gebleven en wordt de koloniale sfeer versterkt door straatdecoratie en parken. Historische bijnamen zoals 'Klein Nederland' (Semarang)⁵⁰, 'het Rotterdam van Java' (Surabaya)⁵¹, 'de Koningin van het Oosten' (Batavia-Jakarta)⁵² en 'de Stad van Bloemen' (Malang)⁵³ getuigen van de diepe verwevenheid van deze steden met de Nederlandse geschiedenis.

De neerlandistiek in Indonesië kan in deze ontwikkelingen een rol spelen, door samenwerking te zoeken met academici uit disciplines zoals erfgoedstudies, kunstgeschiedenis en architectuur. Studenten, cursisten, alumni en docenten tonen vaak een grote betrokkenheid bij culturele initiatieven. Zij organiseren en participeren in conferenties, filmvertoningen, tentoonstellingen, seminars en workshops. Voorbeelden hiervan zijn:

- de Nederlandse Taal dag (georganiseerd door de vakgroep Nederlands aan de UI), in de afgelopen jaren geleid door schrijvers zoals Robin Block en Ellen Deckwitz;
- de Dag van het Nederlands (vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW, vertegenwoordigd door de Onderwijs- en wetenschapsattaché (OWA)), ETC en het Erasmus Huis);
- het door UI-studenten (IKSEDA, studentenorganisatie van de UI-studenten van de vakgroep Nederlands) opgezette Nederlands Festival.

Met hun inzet dragen zij actief bij aan de zichtbaarheid en verspreiding van de Nederlandse en Vlaamse cultuur in Indonesië.

49. Interview met de Belanda Depok gemeenschap, 23 april 2024.

50. <https://www.bbc.com/indonesia/indonesia-50724172>

51. <https://www.penelehhistory.com/?s=nederlands+is+brontaal>

52. <https://www.liputan6.com/regional/read/5340556/sejarah-kawasan-kota-tua-jakarta-ikon-wisata-populer-ibu-kota?page=2>

53. <https://www.yogyakarta.nl/malang.html>

Figuur 17. Koloniale historische sporen

VOC-periode en nederlandse koloniale periode

Deze steden vormen slechts een greep uit de vele plaatsen in Indonesië waar nog koloniale gebouwen, forten, kerken, musea en infrastructuur uit de VOC- en Nederlandse koloniale periode te vinden zijn.

3.6 Literatuur, literair vertalen en zakelijk vertalen

Het aantal boeken dat vanuit het Nederlands in het Indonesisch is vertaald, is relatief klein. Na het jaar 2000 nam het aantal vertaalde Nederlandstalige literaire werken echter toe. Tussen 1948 en 2021 zijn 129 Nederlandstalige werken in het Indonesisch verschenen, in uiteenlopende genres zoals romans, korte verhalen, feuilletons, poëzie, drama, historische romans, jeugdliteratuur, stripverhalen, autobiografieën, reisverslagen, reisverhalen, fotoboeken, dagboeken en naslagwerken op het gebied van cultuur,

geschiedenis en literatuur.⁵⁴ In 2025 staat de vertaling van één Nederlands boek op de planning.⁵⁵ Het gemiddeld aantal vertaalde boeken per jaar bedraagt vier, met een maximum van acht in 2013. In totaal hebben 32 grote en kleine Indonesische uitgevers Nederlandstalige boeken uitgegeven. Voorbeelden van dergelijke uitgeverijen zijn Penerbit Djambatan, Penerbit Buku Kompas, Yayasan Obor Indonesia, Gramedia Pustaka Utama, Grasindo, Metafoor Publishing, Pena Wormer en Marjin Kiri.

54. Ismail, 2021.

55. Vertalingendatabase Nederlands Letterenfonds (<http://www.vertalingendatabase.nl>) Het geplande vertaalde boek is van Anne-Lot Hoek (De strijd om Bali), vertaald door Rianti Manullang. Het zal in april 2026 verschijnen met subsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Veel van de Nederlandstalige werken die in Indonesië zijn uitgegeven, zijn met steun van het Nederlands Letterenfonds en Literatuur Vlaanderen vertaald en gepubliceerd. Voorbeelden hiervan zijn vertalingen van werken van Alfred Birney, Marion Bloem, Martin Bossenbroek, Jan Broman, Herman Burgers, Hella S. Haasse, Tonke Dragt, Willem Elsschot, Karel Glastra van Loon, Gert Oostindie. Ook de vertaalrechten van 'Revolusi. Indonesië en het ontstaan van de moderne wereld' van David Van Reybrouck zijn verkocht aan een Indonesische uitgeverij.⁵⁶

Ook Indonesische (literaire) werken zijn vertaald en uitgegeven in Nederland, vaak bij uitgeverij De Geus. Het gaat hierbij onder meer om canonieke auteurs als Pramoedya Ananta Toer, Ahmad Tohari, en Ayu Utami.

Vertalers in Indonesië

Vertalers van Nederlandstalige boeken in Indonesië hebben vaak verschillende achtergronden. Veel van hen zijn docenten, alumni van de vakgroep Nederlands aan de UI of hebben in Nederland gewoond vanwege werk, studie of familiebanden. Enkele Indonesische vertalers namen in 2021 deel aan een vertaalprogramma Nederlands-Indonesisch, bestaande uit online cursussen, georganiseerd door het Expertisecentrum Literair Vertalen (ELV).

Momenteel zijn er slechts twee beëdigde vertalers voor het Nederlands geregistreerd in heel Indonesië.⁵⁷ Sinds 2022 is de benoeming van beëdigde vertalers in Indonesië gecentraliseerd en valt deze uitsluitend onder de verantwoordelijkheid van het Ministerie van Recht en Mensenrechten. Voorheen hadden de provinciale gouverneurs de bevoegdheid om beëdigde vertalers aan te stellen,

maar met de invoering van een nieuw reglement kunnen eerder benoemde beëdigde vertalers zich via een gelijkstellingstraject laten erkennen door het ministerie. In Indonesië is er veel vraag naar beëdigde vertalers, maar tot op heden is daar nog geen concreet en gecoördineerd vervolg aan gegeven. Om deze leemte te vullen, is nader onderzoek nodig naar de nodige stappen om het aantal beëdigde vertalers te vergroten. Voor beëdigging is minimaal taalniveau C1 (ERK) vereist en aantoonbare jarenlange vertaalervaring. Afgestudeerden van de vakgroep Nederlands aan de UI beschikken doorgaans over taalniveau B1 en hebben vaak beperkte of geen vertaalervaring.

Vertaalprojecten door overheidsinstellingen

Verschillende Indonesische overheidsinstellingen voeren soms eigen vertaalprojecten uit. Dit geldt onder andere voor het ANRI, de BUMN (Staatsbedrijven), de BPN (Nationaal Landbureau), de KAI (Indonesische spoorwegmaatschappij), de KRB (De Botanische tuin van Bogor), de Perpustakaan Nasional (Nationale Bibliotheek) en regionale bibliotheken. De Nationale Bibliotheek richt zich bijvoorbeeld op de vertaling van manuscripten en boeken over landeigendom, cultuur en landbouw uit de koloniale periode. Dit werk wordt uitgevoerd door vijf medewerkers die zijn afgestudeerd aan de vakgroep Nederlands aan de UI.

Uitdagingen voor vertalers

Ondanks de toenemende vraag naar vertalers blijkt uit de enquêteresultaten dat het beroep financieel weinig zekerheid biedt. Vertalers hebben moeite om van hun werk te leven, omdat vertaalopdrachten vaak slecht betaald worden

56. <https://www.flandersliterature.be/books-and-authors/book/revolusi-indonesia-and-the-birth-of-the-modern-world>

57. <https://portal.ahu.go.id/site/search/?k=data+penerjemah#>

en de meeste opdrachten op individuele basis worden aangenomen, zonder tussenkomst van een vertaalbureau of uitgever. De tarieven voor vertaalwerk variëren. Per pagina van de brontekst (circa 300 woorden) ligt het tarief tussen Rp⁵⁸ 101.000 (≈ € 5.50) en Rp 150.000 (≈ € 8.5⁵⁹). Dit is onvoldoende om een stabiel inkomen te garanderen, waardoor veel vertalers genoodzaakt zijn om naast het vertalen ander werk te doen.

Dat vertalers vaak slecht betaald worden, hangt mede samen met het feit dat afspraken met uitgevers doorgaans op individuele basis worden gemaakt. Hierdoor zijn vertalers afhankelijk van de

bereidwilligheid van uitgevers, die vanzelfsprekend vooral commerciële afwegingen maken. Dit vergroot het risico dat vertalers over tarieven onderling tegen elkaar worden uitgespeeld.

Een mogelijke oplossing is de oprichting van een vertalerscollectief, waarin gezamenlijke tariefafspraken en kwaliteitseisen worden vastgelegd. Dit biedt enerzijds bescherming aan de beroepsgroep en anderzijds duidelijkheid aan uitgevers: onderhandelingen over tarieven worden overbodig en de kwaliteit is gewaarborgd. De PPBBI zou hierbij een coördinerende of faciliterende rol voor het Nederlands kunnen vervullen.

58. Indonesische roepia, valuta van Indonesië

59. Beide bedragen tegen een wisselkoers van begin juni 2025.

4 Uitdagingen, kansen en mogelijke acties

4.1 Uitdagingen voor het Nederlands in Indonesië

Uit de resultaten van de verschillende enquêtes blijkt dat de Nederlandse taal en Nederlandstalige cultuur relevant blijven in bepaalde sectoren, maar dat er ook aanzienlijke uitdagingen zijn om deze relevantie en interesse in het Nederlands te behouden. De populariteit van het Nederlands lijkt af te nemen ten opzichte van andere talen zoals het Engels, het Mandarijn, het Japans en het Koreaans. In sommige werksectoren wordt het Nederlands nog nauwelijks als praktisch nuttig ervaren. Bovendien geven Nederlandse en Belgische bedrijven steeds minder de voorkeur aan sollicitanten met Nederlandse taalvaardigheden. De groeiende dominantie van het Engels als eerste vreemde taal vormt een belangrijke uitdaging. Daarnaast spelen negatieve sentimenten over het koloniale verleden een rol bij de afnemende interesse in het Nederlands. Ook is er een sterke toename in populariteit van Aziatische talen en culturen, met name uit Zuid-Korea, China en Japan. Dit blijkt uit de wereldwijde belangstelling voor popmuziek, films, games, literatuur en culinaire trends uit deze landen.

Een andere zorgwekkende ontwikkeling is het tekort aan gekwalificeerde docenten Nederlands, zowel voor NVT als NBT. Dit aantal neemt af, waardoor sommige universiteiten Nederlands uit hun curriculum schrappen. Hierdoor komt de continuïteit van het aanbod Nederlands onder druk te staan. Op termijn kan dit ook gevolgen hebben voor het academisch onderzoek in domeinen waar kennis van het Nederlands essentieel is. Er lijkt sprake te zijn van een vicieuze cirkel: er zijn docenten nodig om nieuwe docenten, en bij uitbreiding ook onderzoekers en vertalers, op te leiden. En die nieuwe docenten, onderzoekers en vertalers zijn dan weer nodig om de studie Nederlands aantrekkelijk te maken en te houden en nieuwe generaties studenten aan te trekken en te motiveren. Zonder voldoende instroom van goed presterende studenten dreigt het Nederlands in Indonesië verder terrein te verliezen. Zoals hierboven vermeld is het docententekort voorlopig opgelost met de aanwas van elf nieuwe docenten Nederlands. Het is van belang dat de kernspelers de nood aan docenten op de voet zullen volgen en geschikte maatregelen zullen nemen.

4.2 Kansen voor het Nederlands in Indonesië

Uit de enquête onder alumni blijkt dat 60% van de respondenten aangeeft dat kennis van het Nederlands unieke kansen biedt, niet alleen voor hun loopbaan, maar ook in de bredere context van de relaties tussen Indonesië, Nederland en Vlaanderen. Hun expertise en netwerken stellen hen in staat om als bruggenbouwers te fungeren op sociaal, cultureel en economisch vlak.

De aanwezigheid van NBT in de curricula van meer dan veertig Indonesische universiteiten onderstreept de blijvende relevantie van Nederlandse taalvaardigheid in Indonesië. Vooral binnen academisch onderzoek is kennis van het Nederlands van groot belang, met name op het gebied van geschiedenis en cultuur uit de koloniale periode. Daarnaast speelt het Nederlands een cruciale rol

bij de analyse van rechtszaken die teruggaan naar de tijd van de koloniale wetgeving en bij juridische documenten in het Nederlands. Dit toont aan dat de Nederlandse taal nog steeds waardevol en noodzakelijk is in bepaalde academische disciplines. Dat geldt in sterke mate voor de rechtenstudie, maar ook voor vakken als geschiedenis, islamologie en culturele antropologie. Voor al deze vakken is een passieve kennis van het Nederlands (vooral leesvaardigheid) vereist. Zonder kennis van het Nederlands zijn primaire bronnen uit de koloniale periode moeilijk toegankelijk.

Een belangrijke samenwerkingspartner op het gebied van NBT is het ANRI in Jakarta. Een aanzienlijk deel van de collectie is uitsluitend toegankelijk voor onderzoekers met leesvaardigheid in het Nederlands. Het archief speelt een centrale rol in onderzoek naar de koloniale periode en het actuele debat over de dekolonisatie en de toekomstige ontwikkeling van Indonesië.

Naast de academische en met name de juridische sector biedt beheersing van het Nederlands

ook kansen in de zorg- en toerismesector. Er is een toenemende vraag naar reisleiders die het Nederlands beheersen, maar op dit moment bieden slechts drie van de 53 universiteiten die toerisme als vak aanbieden taallessen Nederlands aan binnen het curriculum. Hier liggen mogelijkheden om het Nederlands beter te positioneren als een nuttige vaardigheid binnen deze sectoren.

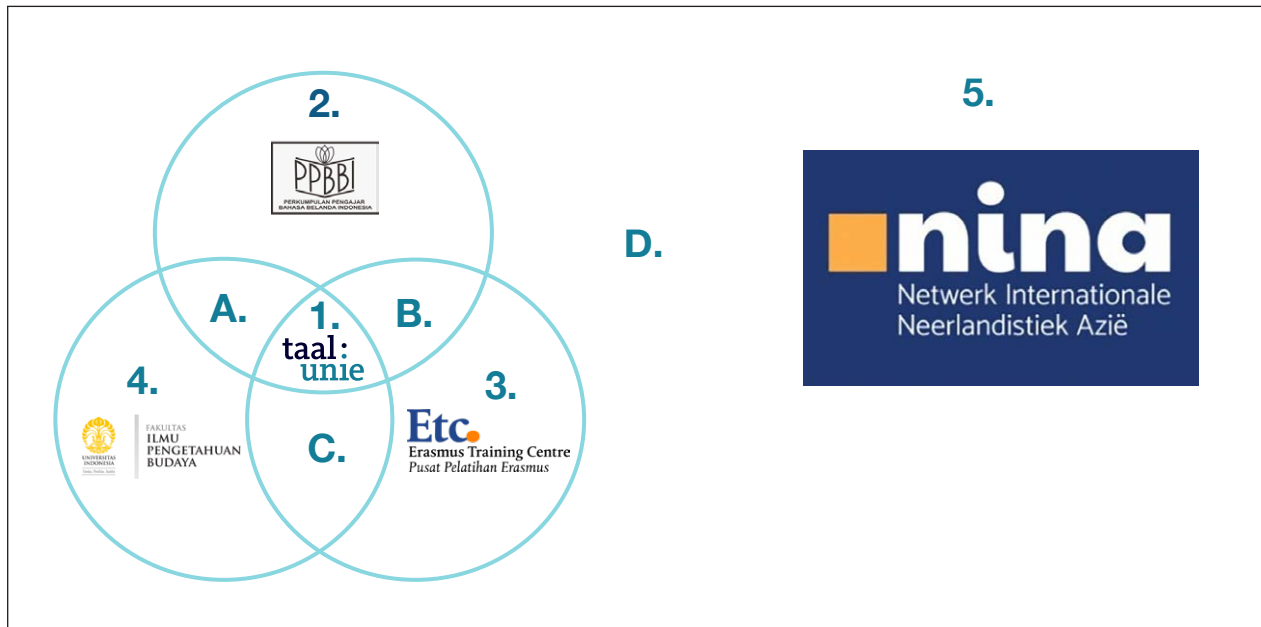
De zorgsector in Nederland en Vlaanderen kampt met een groeiend tekort aan verpleegkundigen en verzorgenden. Tegelijkertijd voorziet de Indonesische overheid een binnenlands overschot in deze beroepsgroep. Om dit overschot te benutten, stimuleert zij de internationale arbeidsmobiliteit van zorgpersoneel. Steeds meer Indonesische professionals kiezen er dan ook voor om tijdelijk in het buitenland te werken, onder meer in Nederland en Vlaanderen. Voor toelating tot de zorgsector is een certificaat Nederlands vereist. In Nederland is het wettelijk verplichte instroomniveau vastgesteld op ERK B1. In Vlaanderen is geen formele ERK-norm vastgelegd, maar in de praktijk geldt eveneens een vereiste beheersing op ten minste B1-niveau.

4.3 Mogelijke acties voor de toekomst van het Nederlands in Indonesië

Samenwerking is essentieel voor de toekomst van het Nederlands in Indonesië. Evidente partijen daarbij zijn de Nederlandse ambassade, de Belgische ambassade, de Surinaamse ambassade, de Taalunie, de Indonesische, Nederlandse, Vlaamse en Surinaamse overheden, de PPBBI, de vakgroep Nederlands aan de UI, het ETC, Flanders Investment & Trade (FIT) en het Netherlands Business Support Office (NBSO) Jakarta. Gezien de overeenkomsten in doelstelling, doelgroep en docentenkorps tussen de vakgroep Nederlands

aan de UI, de PPBBI en het ETC, zou een duurzame samenwerkingsstructuur moeten worden opgezet. Hierin kunnen de verschillende partijen, met respect voor hun eigen identiteit, slagvaardig samenwerken om het Nederlands in Indonesië te behouden en nieuwe kansen te benutten. Deze samenwerkingsstructuur, inclusief betrokkenpartijen (cijfers 1-4) en relaties (Letters A-C) is als volgt beoogd:

Figuur 18. Schematisch overzicht van de samenwerking tussen de vakgroep Nederlands aan de UI, ETC, PPBBI en NINA

Binnen deze structuur spelen verschillende actoren een specifieke rol:

1. **Taalunie:** stimuleert de internationale neerlandistiek en het NVT-onderwijs, ondersteunt Indonesië en Azië met advies, een cursusaanbod voor studenten en docenten en subsidieert de Nederlandse en Vlaamse overheden over de aanbevolen acties voor het benutten van het Nederlands voor samenwerking met Indonesië;
2. **PPBBI:** een Indonesische docentenvereniging die de belangen van docenten Nederlands in Indonesië vertegenwoordigt en fungeert als verbinder en algemeen aanspreekpunt;
3. **ETC:** aanbieder van NVT-onderwijs in Indonesië, Azië en daarbuiten;
4. **Vakgroep Nederlands aan de UI:** verantwoordelijk voor het academische NVT- en NBT-onderwijs en onderzoek in Indonesië
5. **NINA** (Netwerk Internationale Neerlandistiek Azië): een in 2025 opgericht netwerk met (bestuurs)leden uit China, Japan, Zuid-Korea, Kazachstan, India en Indonesië.

De samenwerking en uitwisseling tussen deze actoren in Indonesië en Azië kunnen zich richten op:

- A.** Beursverstrekking voor docenten, stagiaires en studenten voor zomercursussen en trainingen. Ook uitwisseling en coördinatie bij curriculumontwikkeling voor verschillende doelgroepen en publicaties;
- B.** Zomercursussen en docententrainingen, inclusief professionalisering en wederzijds advies over financiële en administratieve processen;
- C.** Stagemogelijkheden, het delen van netwerken, expertise en vacatures. Professionalisering en wederkerig advies op financieel administratieve processen zijn ook onderdeel van de samenwerking;
- D.** Versterking en stimulering van de internationale neerlandistiek in de Azië op inhoudelijk en organisatorisch vlak door de vakgroep Nederlands aan de UI, het ETC en de PPBBI.

De formele oprichting van deze structuur vereist verder onderzoek en afstemming op het gebied van vorm, inhoud, integratie en coördinatie.

Docenten uit het Nederlandse taalgebied

De ruggengraat van de neerlandistiek en het onderwijs Nederlands in Indonesië wordt gevormd door Indonesische neerlandici. In aanvulling daarop is het wenselijk om ook docenten uit het Nederlandse taalgebied in te zetten. Vooral voor taalverwerving is hun expertise en ervaring zeer waardevol. Tot op heden gebeurt dit voornamelijk op projectbasis, tijdelijk en zonder structurele verankering. Een structurele inzet van docenten uit het Nederlandse taalgebied kan bijdragen aan de duurzaamheid van de neerlandistiek in Indonesië.

Daarbij is het van belang dat deze inzet niet ten koste gaat van de ontwikkelingsmogelijkheden en het loopbaanperspectief van lokale neerlandici.

In plaats van een aanstelling bij één universiteit, zou het effectiever zijn om te werken vanuit een neutrale positie, van waaruit meerdere instellingen in Indonesië kunnen worden ondersteund.

Vanuit zo'n centrale positie kunnen een of meerdere docenten zonder institutionele binding breed worden ingezet, zowel op het vlak van taalverwerving als op het gebied van onderwijsontwikkeling, training, toetsen en ondersteuning op locatie.

Bestaande initiatieven en verdere ontwikkeling

Sinds 2024 is er al aanzienlijke vooruitgang geboekt dankzij overleg tussen de Taalunie en de betrokken actoren in Indonesië. Zo heeft de extra subsidie van de Taalunie om het hoofd te bieden aan een dreigend docententekort haar vruchten afgeworpen: dankzij een stoomcursus staat er nu een volgende generatie docenten in de startblokken. Het ETC heeft een extra subsidie ontvangen om het aanbod aan toetsen en lesmateriaal te actualiseren. Om het cursusaanbod buiten Jakarta nieuw leven in te blazen, heeft de Taalunie een startsubsidie voorzien voor een taalcentrum Nederlands in Surabaya. Tegelijkertijd wordt met de introductie van NINA hard gewerkt aan de verdere ontwikkeling van de internationale neerlandistiek in Azië.

Portret: Ana Maria van Valen - coördinator Netwerk NINA

Surabaya, februari 2025

Ana Maria van Valen is coördinator van NINA, het Netwerk Internationale Neerlandistiek Azië. Vanuit Surabaya, de tweede stad van Indonesië, zet zij zich in om het Nederlands in de regio te versterken.

Achtergrond

Ana Maria werd geboren in Bogor, even buiten Jakarta en werd op jonge leeftijd geadopteerd door een Nederlands gezin in Sliedrecht. Nederlands werd haar eerste taal, terwijl ze het Bahasa Indonesia later leerde. In Nederland volgde zij een opleiding Culturele en maatschappelijke vorming en behaalde zij een pabo-diploma. Zij startte haar loopbaan in Nederland als docent Nederlands als tweede taal (NT2) en gaf les aan inburgeringscursisten en migrantenkinderen met bijzondere behoeften. Daarnaast verzorgde zij avondlessen aan volwassenen in verschillende Nederlandse steden.

Van NT2 naar NVT

Na haar jarenlange ervaring in Nederland keerde Ana Maria terug naar Azië, een regio waarmee zij zich sterk verbonden voelt. Ze gaf les op de Hollandse school in Singapore en vestigde zich later in Surabaya, waar zij Indonesische studenten voorbereidde op een studie in Vlaanderen of Nederland. Dit betekende een verschuiving van Nederlands als tweede taal (NT2) naar Nederlands als vreemde taal (NVT).

Naast studenten die in het buitenland willen studeren, begeleidt zij in Surabaya ook Indonesiërs met een Nederlandse partner en mensen die hun Nederlands willen onderhouden vanwege familiebanden met Nederland.

Toekomst en samenwerking

Met de oprichting van een centrum voor Nederlandse taal en cultuur, in samenwerking met het Erasmus Training Centre (ETC) in Jakarta en de Taalunie, wil Ana Maria het Nederlands en de neerlandistiek opnieuw op de kaart zetten in Surabaya en Oost-Indonesië. Door middel van NINA en een talentcentrum wil zij een netwerk opbouwen met onderwijsinstellingen en lokale partners, om zo de positie van de neerlandistiek in Azië te versterken.

Nederlands als bronnentaal (NBT)

Een andere belangrijke reden voor Indonesiërs om Nederlands te leren, is de toegang tot historische en juridische bronnen. Veel van de Indonesische geschiedenis is vastgelegd in Nederlandstalige archieven en het Nederlands speelt nog steeds een rol in Indonesische wetteksten en historische documenten. Ana Maria ziet hier kansen om onderzoekers te ondersteunen en samen te brengen, zodat zij beter gebruik kunnen maken van deze unieke bronnen.

Kennisdeling en netwerkvorming

Als coördinator van NINA richt Ana Maria zich op het netwerk voor NVT-docenten en neerlandistiek in Azië. Ze hoopt samen met het bestuur en collega's zo veel mogelijk op het gebied van de neerlandistiek in Azië in kaart te brengen en daarin samen te gaan netwerken met andere landen. Zo kunnen ze ervaringen uitwisselen en kennis en ervaring delen. Ze kunnen in de toekomst ook tolken, vertalers en reisgidsen bijeenbrengen. Om dit te coördineren is een mooie uitdaging. Ana kijkt ernaar uit om in de toekomst bijeenkomsten te organiseren voor alle betrokkenen binnen het netwerk in Azië.

Mogelijke acties met betrekking tot de actoren en belanghebbenden:

1. Historisch en cultureel erfgoed

- Erfgoed vormt een belangrijk argument voor een sterke studie Nederlands in Indonesië. Veel gebouwen uit de koloniale periode verkeren in slechte staat, terwijl documentatie zoals bouwtekeningen en bestekken doorgaans in het Nederlands is opgesteld. Aankomende en gevestigde architecten en architectuurhistorici die zich bezighouden met de renovatie van deze gebouwen hebben toegang tot die bronnen nodig om ze op verantwoorde wijze te kunnen herstellen en een nieuwe bestemming te geven. Deze verbondenheid met het Nederlands wordt onder meer zichtbaar in de architectuur van bepaalde wijken in Bandung, Surabaya, Malang en de VOC-wijk in Jakarta, evenals de erevelden op diverse locaties⁶⁰.
- De promotie van het belang van de Nederlandse taal binnen wetenschap, onderzoek, vertaling en toerisme verdient meer aandacht bij de Indonesische overheid. Vooral samenwerking op het gebied van onderwijs en onderzoek biedt kansen om deze meerwaarde duidelijk te maken. Lokale partners zoals de vakgroep

Nederlands aan de UI, de PPBBI en het ETC kunnen hierin het voortouw nemen, bijvoorbeeld door beleidsdialog, gezamenlijke onderzoeksvoorstellen of het betrekken van overheidsfunctionarissen bij seminars en netwerkevenementen. De Nederlandse, Belgische en Surinaamse ambassades, evenals de Taalunie, kunnen dit proces ondersteunen door hun netwerken, diplomatieke kanalen en expertise in te zetten. Dit is van belang om de structurele positie van het Nederlands als academische en beroepsmatige taal te versterken in sectoren waar het nog steeds functioneel en relevant is.

2. Netwerkontwikkeling en coördinatie door de PPBBI

- De PPBBI kan een nationaal netwerk van docenten Nederlands opbouwen en fungeren als een coördinatiecentrum voor kennisuitwisseling en ondersteuning. Een database met alle docenten Nederlands in Indonesië kan worden ontwikkeld om samenwerking te bevorderen en te identificeren waar extra ondersteuning nodig is.

60. De erevelden zijn: Ancol en Menteng Pulo in Jakarta, Pandu in Bandung, Leuwigajah in Cimahi, Candi in Semarang, Kalibanteng in Semarang en Kembang Kuning in Surabaya.

- De PPBBI kan het voortouw nemen om een systeem op te zetten waarmee alumni structureel worden ingezet voor activiteiten rond het Nederlands in Indonesië. Alumni zijn immers levende voorbeelden van de meerwaarde van een opleiding Nederlands: velen hebben mede dankzij hun studie een maatschappelijke positie verworven. Hun betrokkenheid bij promotie- en onderwijsactiviteiten gebeurt nu hoofdzakelijk ad hoc. Een positieve uitzondering vormt de ETC Social Club, waar wel sprake is van een structurele samenwerking met alumni. Het verdient aanbeveling om te verkennen of een landelijk netwerk opgezet kan worden waarin samenwerking, informatie-uitwisseling en afstemming mogelijk zijn. Zo kunnen de diverse kwaliteiten van alumni breder en effectiever worden ingezet. De PPBBI zou als overkoepelende vereniging hierin een coördinerende rol kunnen vervullen.

3. Onderwijs en curriculumontwikkeling

- De PPBBI kan onderzoeken of de curricula van de afdelingen Nederlands voldoende aansluiten op de maatschappelijke behoeften, zoals de rol van NBT en uitbreiding van het vak.
- De vakgroep Nederlands aan de UI en de PPBBI kunnen de studie Nederlands promoten op middelbare scholen en via sociale media, met nadruk op de voordelen van Nederlandstalige kennis in wetenschap en toerisme. Door deze promotie te intensiveren en specifieker te richten op inhoud en perspectieven, kunnen meer studenten met een intrinsieke belangstelling worden bereikt. Dat vergroot de kans op instroom van gemotiveerde eerstekeuzekandidaten, en vermindert het aandeel studenten voor wie Nederlands slechts een tweede, derde of vierde optie is.
- De vakgroep Nederlands aan de UI, de PPBBI en het ETC kunnen gezamenlijk onderzoek doen naar de situatie van de neerlandistiek op de meer dan veertig universiteiten die het Nederlands als bronnentaal aanbieden. Het gaat dan bijvoorbeeld om de kennis van de Nederlandse taal van hun jonge docenten en het actualiseren van lesmaterialen. Dit is nodig om te bepalen welke vervolgstappen moeten worden ondernomen om neerlandistiek in die zin te versterken.

- Studenten geven aan behoefte te hebben aan meer interactieve en praktijkgerichte lessen, evenals meer contact met Nederlandstaligen. Dit biedt kansen om het taalonderwijs verder te verrijken. Naast het inzetten van gastdocenten, digitale platforms en vernieuwende didactiek, kan ook een buddysysteem worden opgezet. Aan de UI studeren namelijk ook Nederlandstalige studenten, maar er is momenteel geen structureel contact tussen hen en studenten van de vakgroep Nederlands. Een buddysysteem waarbij Indonesische studenten hun Nederlandstalige studiegenoten wegwijs maken op de campus en in het dagelijks leven en waarbij Nederlandstalige studenten ondersteuning bieden bij taalvaardigheid, kan zorgen voor natuurlijke taaluitwisseling en intercultureel leren. De vakgroep Nederlands aan de UI, de PPBBI en het ETC kunnen hierin gezamenlijk het initiatief nemen en een voortrekkersrol vervullen.
- De vakgroep Nederlands aan de UI kan studenten en docenten beter informeren over uitwisselingsmogelijkheden en beurzen.

4. Arbeidsmarkt en bedrijfsleven

- De vakgroep Nederlands aan de UI kan haar studenten beter voorbereiden op hun baankansen en carrièremogelijkheden in het bedrijfsleven.
- In samenwerking met de PPBBI en ETC kunnen contacten met bedrijven worden gelegd om bewustwording te creëren over de voordelen van personeel met Nederlandstalige kennis.
- De Nederlandse, Belgische en Surinaamse ambassades kunnen netwerken inzetten om bedrijven te verbinden met de vakgroep Nederlands als specialisatie, bijvoorbeeld in de vorm van stageplekken en een stagemarkt.

5. Toeristische sector

- De vakgroep Nederlands aan de UI kan hun studenten beter voorlichten over de carrièremogelijkheden in de toeristensector.
- Het ETC en de vakgroep Nederlands aan de UI kunnen nauwer samenwerken met toeristische

opleidingen om Nederlandse taallessen aan te bieden.

- De vakgroep Nederlands aan de UI en het ETC kunnen samenwerken om geschikt en actueel lesmateriaal samen te stellen om de taalvaardigheid en actuele kennis van reisleiders te verbeteren.
- De PPBBI kan een netwerk opbouwen met reisorganisaties en andere partijen in de toeristensector om kansen te creëren voor stageplaatsen voor studenten in de neerlandistiek.
- De vakgroep Nederlands aan de UI kan haar alumni die werkzaam zijn in de toeristische sector inzetten als rolmodellen en mentoren voor huidige studenten. Ze kunnen ervaringen delen en studenten begeleiden bij het vinden van banen.
- De Nederlandse en Belgische ambassades kunnen hun netwerk inzetten om de vakgroep Nederlands aan de UI in contact te brengen met de Nederlandse en Vlaamse toeristische sector.

6. Kunst, cultuur, literatuur en vertalingen

- De vakgroep Nederlands aan de UI en het ETC kunnen in overleg met het Erasmus Huis de belangstelling voor Nederlandse en Vlaamse kunst en cultuur vergroten door culturele evenementen en activiteiten gezamenlijk te organiseren. Een behoefteanalyse onder taalstudenten Nederlands en neerlandici zal hiervoor een vereiste zijn. De PPBBI, de Nederlandse, Belgische en Surinaamse ambassades en de Taalunie kunnen daarin ondersteunen.
- De vakgroep Nederlands aan de UI kan haar studenten goed voorlichten over de diverse carrièremogelijkheden in de culturele sector.
- De vakgroep Nederlands aan de UI kan haar studenten meer voorlichten en aanmoedigen om voor een carrière als vertaler te kiezen, gezien het tekort aan Nederlandstalige vertalers in Indonesië. [Zie hiervoor ook de informatie in §3.6.](#)
- De vakgroep Nederlands aan de UI kan een netwerk opbouwen met de uitgeverijen en andere

partijen om samenwerking in de vertaalsector te benadrukken. Deze samenwerking kan niet alleen helpen om Nederlandstalige literatuur toegankelijker te maken voor het Indonesische publiek en Indonesische literatuur voor een Nederlandstalig publiek, maar ook praktische vertaalervaring bieden aan studenten. Dit initiatief kan bijdragen aan de culturele uitwisseling tussen het Nederlandse taalgebied en Indonesië en tegelijkertijd de positie van vertalers in de arbeidsmarkt versterken. De Taalunie, het Nederlands Letterenfonds, Literatuur Vlaanderen en het Expertisecentrum Literair Vertalen (ELV) kunnen deze samenwerking ondersteunen.

- De PPBBI kan een netwerk van Nederlandstalige vertalers opbouwen en hen verbinden met internationale netwerken zoals het ELV en twee nieuwe internationale vertaalnetwerken, het Netwerk Vakvertalen en Tolken NEM (NVVT-NEM) en PETRA-NED voor opleiding literair vertalen. Aan de taken van de PPBBI zou in de toekomst een nieuwe functie kunnen worden toegevoegd: de oprichting en coördinatie van een vertalerscollectief voor literair vertalers Nederlands-Indonesisch. Dit collectief zou uniforme tariefafspraken kunnen vastleggen en kwaliteitseisen formuleren. Dat biedt bescherming aan de beroepsgroep en schept duidelijke kaders voor uitgevers.

7. Tweektalige woordenboeken

Voor alle aspecten die te maken hebben met het leren, doceren en werken met het Nederlands in de Indonesische context is een goed, betrouwbaar woordenboek van groot belang. Voor studenten, docenten, onderzoekers en vertalers is het een onmisbaar instrument. In dit kader zijn twee standaardwerken van belang: het *Kamus Indonesia-Belanda* (Indonesisch-Nederlands woordenboek), samengesteld door A. Teeuw met medewerking van onder anderen I. Supriyanto, T. Iskandar en H. Vrugink, dat in 1991 verscheen bij Gramedia Pustaka Utama in samenwerking met het KITLV⁶¹ en het LIPI⁶²; en het *Kamus Belanda-Indonesia*

61. Koninklijk Instituut voor Taal-, Land- en Volkenkunde

62. Lembaga Ilmu Pengetahuan Indonesia (Indonesisch Instituut voor Wetenschappen)

(Nederlands-Indonesisch woordenboek), uitgegeven in 2005, samengesteld door Moeiharti Soesani Moeimam en Hein Steinhauer.

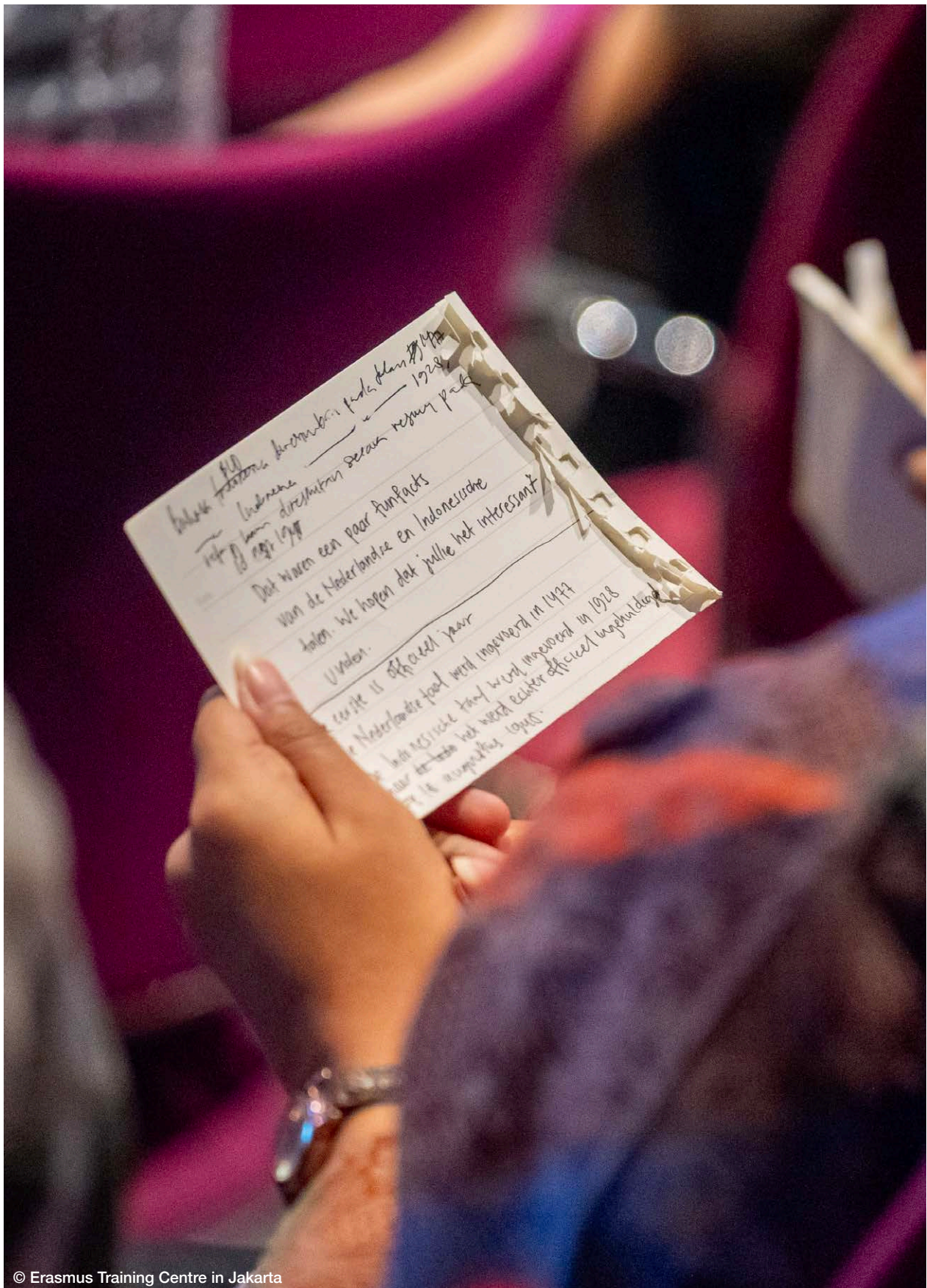
Afhankelijk van de gebruikersdoelgroep zijn daarnaast nog verschillende andere woordenboeken in omloop. Een aantal van deze tweetalige woordenboeken is echter nauwelijks meer beschikbaar, zeker niet in papieren vorm terwijl juist een papieren woordenboek (NL-IND of IND-NL) essentieel blijft, bijvoorbeeld met het oog op examinering (zoals bij het CNaVT). Het is

dan ook wenselijk dat gezamenlijke initiatieven worden ontwikkeld om de beschikbaarheid en toegankelijkheid van papieren en online tweetalige woordenboeken voor verschillende gebruikersdoelgroepen in Indonesië te vergroten.

Inmiddels is via de Taalunie het digitaliseringsproces van het *Kamus Belanda-Indonesia* in gang gezet. De bedoeling is dat het tegen begin 2026 online raadpleegbaar wordt via het platform van het Instituut voor de Nederlandse Taal: <https://vertaalwoordenschat.ivdnt.org/vws/>.

Auteur Susi Moeimam bij twee uitgaven van het Nederlands-Indonesisch woordenboek

© Erasmus Training Centre in Jakarta

5 Conclusies en aanbevelingen

5.1 Conclusies

Dit onderzoek biedt een zo volledig, actueel en representatief mogelijk beeld van het onderwijs Nederlands in Indonesië. Alle onderwijsgeledingen waar Nederlands wordt aangeboden zijn in kaart gebracht. De verzamelde gegevens maken het mogelijk om kansen voor het Nederlands te identificeren en vormen een waardevolle basis voor de verdere beleidsontwikkelingen op het vlak van onderwijs, wetenschap, cultuur, rechtspraak, internationale en diplomatieke betrekkingen, handel en economie.

Tegelijkertijd is het belangrijk te erkennen dat dit onderzoek begrensd is in tijd en geografisch bereik. Het betreft een momentopname, die weliswaar zinvol is als startpunt, maar die idealiter wordt opgevolgd door een permanente monitoring van de positie van het Nederlands in Indonesië (zie ook paragraaf 2.3).

Uit de resultaten blijkt dat de universitaire neerlandistiek en het onderwijs Nederlands buiten de universiteit nauw met elkaar verweven zijn. Deze samenhang is essentieel: taalinstellingen leveren soms leerders aan de universiteit, terwijl de universiteit docenten opleidt en didactische methoden ontwikkelt die vervolgens weer doorstromen naar de taalinstellingen. Het onderzoek toont aan dat een strikte scheiding tussen deze twee domeinen onwenselijk en nauwelijks haalbaar is.

Hoewel het Nederlands in Indonesië een bescheiden rol vervult, blijft de taal relevant omwille van haar specifieke rol in het land. Zo blijkt dat 52,2% van de alumni van de UI hun kennis van het Nederlands en de Nederlandstalige cultuur nog steeds gebruikt in hun werk. Daarnaast vindt 80% van de alumni dat beheersing van de Nederlandse taal en kennis van Nederland en Vlaanderen een belangrijke rol spelen bij het opbouwen van sociale en professionele netwerken. Ook op historisch, taalkundig en

juridisch vlak blijft het Nederlands van grote waarde. Indonesische wetenschappers en onderzoekers hebben via de Nederlandse taal toegang tot een rijke bron van informatie die essentieel is voor het bestuderen van de koloniale erfenissen. Dit draagt bij aan een diepere en accuratere interpretatie van historische en wetenschappelijke gegevens. In een tijd waarin het belang van historische kennis steeds meer wordt erkend, blijft het Nederlands een onmisbaar hulpmiddel voor onderzoekers die de complexe relatie tussen Indonesië en Nederland en kolonisering en dekolonisering in het algemeen willen doorgronden.

Tegelijkertijd ondervindt het Nederlands in Indonesië aanzienlijke uitdagingen. De dominantie van het Engels in allerlei sectoren beïnvloedt de positie en status van het Nederlands, wat gevolgen heeft voor de motivatie van studenten om de taal te leren en te gebruiken.

Ook is het belangrijk het aantal gekwalificeerde docenten Nederlands goed op te volgen, want een docententekort zou een bedreiging vormen voor het voortbestaan en de verdere ontwikkeling van het NVT-onderwijs en de neerlandistiek in Indonesië.

Dankzij het aanwasproject zijn er in 2024 elf nieuwe docenten opgeleid, wat een merkbare versterking van het NVT-onderwijs in Indonesië betekent. Deze impuls heeft geleid tot een grote verbetering, vooral op de korte termijn. Tegelijkertijd blijft verdere capaciteitsopbouw noodzakelijk om in de groeiende vraag buiten Jakarta te voorzien. Het aanwasproject moet dan ook worden gezien als een startpunt: een solide basis voor de verdere ontwikkeling van een docentenopleiding in Indonesië. De eerste vervolgstappen betreffen het integreren van de nieuwe docenten in de bestaande opleidingen en cursussen om daadwerkelijk aan de slag te gaan als taaldocenten Nederlands. Verder blijkt dat het

onderwijs Nederlands, dat gericht is op praktische taalvaardigheden voor diverse (professionele) doeleinden, in Indonesië verzelfstandigd is. Tegelijkertijd blijven de historische en academische banden met Nederland en Vlaanderen erg belangrijk. Dat biedt ruimte voor samenwerking op strategische gebieden, zoals taalonderwijs, bronnenonderzoek, culturele uitwisseling, rechtspraak, internationale betrekkingen, handel en economie.

Deze trend kan de weg vrijmaken voor een langetermijnbeleid dat niet alleen structurele verankering bevordert, maar ook bijdraagt aan de lokale ontwikkeling van de neerlandistiek in Indonesië, afgestemd op nationale en regionale behoeften.

Uit het onderzoek komt naar voren dat in de afgelopen tien jaar de omvang, de output en impact van het onderwijs Nederlands zijn afgenomen. Het aantal instellingen waar Nederlands wordt aangeboden is verminderd, evenals het aantal docenten en leerders. Dit kan samenhangen met een gebrek aan beroepsperspectief voor studenten, algemene financiële beperkingen of het niet optimaal benutten van samenwerkingsmogelijkheden. Daarnaast is het gemiddelde eindniveau van het Nederlands van de leerders afgenomen. Het overgrote deel van de leerders is student van de vakgroep Nederlands aan de UI, waar sinds kort de uren voor taalverwerving gezakt zijn ten gunste van door de overheid verplichte stages (zoals beschreven in 3.2.1). Ook is op te merken dat de geografische spreiding van het onderwijs Nederlands in de archipel kleiner is geworden. Tenslotte heeft de PPBBI als docentenvereniging haar volledige potentieel nog niet kunnen benutten, mede door interne uitdagingen zoals het wegvallen van bestuursleden. Deze omstandigheden hebben de effectiviteit en slagkracht van de organisatie beïnvloed. Gelukkig is er met de komst van een nieuw bestuur een professionaliseringsslag ingezet, die naar verwachting in de toekomst nog meer tastbare resultaten zal opleveren.

Toch blijft de basis voor de neerlandistiek in Indonesië overeind. De UI heeft nog steeds een levendige vakgroep Nederlands, een van de grootste ter wereld, het ETC functioneert nog steeds op

volle krachten en biedt ondersteuning en de PPBBI werkt aan een heroriëntatie van haar positie en mogelijkheden om haar rol als coördinerende docentenvereniging in Indonesië verder te versterken.

Het onderzoek toont aan dat er behoefte is aan meer samenwerking en coördinatie. Het aanbod van onderwijs Nederlands is versnipperd en er ontbreken structurele samenwerkingsverbanden.

Tegelijkertijd wijzen de resultaten van dit onderzoek op nieuwe kansen voor het Nederlands in Indonesië. Naast de academische context zijn er mogelijkheden op het gebied van handel, economie, arbeidsmigratie, cultuur en toerisme. De import en export tussen Indonesië en de Lage Landen nemen toe en er is door de krapte op de arbeidsmarkt in Nederland en Vlaanderen een groeiende vraag naar Indonesisch personeel, met name in de zorgsector.

In 2024 is er met de steun van de Taalunie een internationaal netwerk voor Nederlands als bronnentaal en paleografie opgericht omdat de belangstelling voor onder meer de Nederlandstalige archieven in Indonesië groeit. Na de coronaperiode is ook de belangstelling voor toerisme toegenomen. In al deze sectoren is kennis van het Nederlands en van de Nederlandse en Vlaamse culturen een belangrijke troef. Dit biedt kansen voor docenten en onderwijsinstellingen.

Ten slotte is het relevant om te vermelden dat de Indonesische regering een ambitieus beleid voert om Indonesische arbeidskrachten internationaal in te zetten, onder andere in de zorgsector. In 2025 wil de Indonesische regering 425.000 Indonesische arbeidsmigranten naar het buitenland uitzenden, tegenover 297.000 in 2024.⁶³ Aannemelijk is dat taalvaardigheden hierbij een belangrijke rol zullen spelen en dat het Nederlands een grotere rol kan krijgen in diplomatieke en economische samenwerkingen tussen Indonesië en de Lage Landen.

Dit beleid van de Indonesische regering zou een extra impuls kunnen geven aan de promotie van het Nederlands in Indonesië. Dit zou kunnen leiden tot nieuwe mogelijkheden voor het leren van vreemde talen in Indonesië, en in het bijzonder voor de verdere ontwikkeling van het Nederlands.

63. <https://en.antaranews.com/news/346329/ministry-eyes-sending-425-thousand-indonesian-workers-abroad-in-2025>

5.2 Aanbevelingen

Hoewel de oriëntatie van Indonesië op Europa in de afgelopen decennia duidelijk is afgenomen, blijft deze nog steeds bestaan. Binnen deze oriëntatie speelt het Nederlandse taalgebied (met name Nederland) een bijzondere rol. Bovendien heeft het Bahasa Indonesia als gevolg van de historische relatie tussen beide landen een grote hoeveelheid Nederlandse leenwoorden. Het zal duidelijk zijn dat het Nederlands niet alleen een bijzondere positie inneemt in Indonesië, maar ook kansen biedt voor verdere ontwikkeling en samenwerking.

Het is echter noodzakelijk om via gerichte promotie meer aandacht te vestigen op de mogelijkheden die het Nederlands biedt. 70% van de studenten en cursisten geeft aan dat er momenteel te weinig promotie is voor het belang van de Nederlandse taal en de Nederlandse en Vlaamse cultuur, en dat dit een van de oorzaken is voor de teruglopende belangstelling.

Ondanks de afname in omvang van het onderwijs Nederlands in Indonesië zijn er positieve ontwikkelingen, zoals een groeiende beroepsmatige oriëntatie op de Lage Landen onder jongeren. Kortom, er is momentum om juist nu het onderwijs van het Nederlands in Indonesië een extra impuls te geven.

Voor een duurzame versterking is er een gezamenlijk actieplan nodig, waarbij verschillende organisaties elk vanuit hun eigen rol en mogelijkheden betrokken worden.

Belangrijke actoren en hun mogelijke bijdragen

UI (Universitas Indonesia)

- Vervullen van een voortrekkersrol als academisch kenniscentrum en opleidingsinstituut;
- Bieden van expertise bij de opleiding en nascholing van docenten;
- Deelnemen aan formele samenwerking en coördinatie, met oog voor de bredere Aziatische context;
- Organisatie van een zomercursus voor UI-studenten.

PPBBI (Perkumpulan Pengajar Bahasa Belanda di Indonesia):

- Inventariseren van kennis- en samenwerkingsbehoeften bij leden en instellingen;
- Aanbieden van gerichte cursussen en nascholing voor docenten;
- Organisatie van een zomercursus voor UI-studenten;
- Coördineren van curriculumontwikkeling voor het onderwijs Nederlands;
- Bewerkstelligen van formele samenwerking en coördinatie, met oog voor de bredere Aziatische context.

© Erasmus Training Centre in Jakarta

ETC (Erasmus Training Centre):

- Ondersteunen van de ontwikkeling van lokaal lesmateriaal, met name voor Nederlands als bronnentaal;
- Bijdragen aan de opleiding en nascholing van docenten;
- Facilitering van de zomercursus voor UI-studenten;
- Deelnemen aan formele samenwerking en coördinatie met partners en netwerken in Indonesië, Zuidoost-Azië en in de Lage landen.

Taalunie:

- Stimuleren en adviseren van samenwerking tussen instellingen;
- Ondersteunen van onderwijs en onderzoek NVT en neerlandistiek;
- Ondersteunen van kennisdeling en promotie van het Nederlands in Indonesië;
- Adviseren over de ontwikkeling van een integraal beleid voor universitair en niet-universiteit onderwijs;
- Ondersteunen van initiatieven gericht op duurzame coördinatie.

Bedrijven, Kamers van Koophandel, NBSO, FIT, en verenigingen voor zakenlui:

- Wederzijdse kennis van elkaars talen stimuleren en benutten ter bevordering van economie en handel;
- De interculturele kennis van alumni Nederlands inzetten;
- Uitwisselen van informatie over en voorzien van beroepsmogelijkheden en stagemogelijkheden voor Indonesische studenten Nederlands.

Diplomatieke vertegenwoordigingen en Ministeries van Onderwijs, Cultuur, Buitenlandse Zaken, Handel en Economie:

- Het uitdragen van het belang van het Nederlands in Indonesië voor handel, economie, diplomatieke betrekkingen, cultuur, erfgoed, toerisme, onderzoek en onderwijs;
- Het reguleren van vereisten rond taalvaardigheid, taalopleidingen en -certificaten en sociale bescherming in het kader van arbeidsmigratie.

Gezamenlijke aandachtspunten voor de sector

Om het onderwijs Nederlands te behouden en waar mogelijk uit te breiden, zijn enkele gezamenlijke prioriteiten nodig:

- Deskundigheid behouden en uitbouwen: investeren in opleiding, nascholing en kennisdeling;
- Integraal beleid ontwikkelen: zorgen voor samenhang tussen universitair en niet-universitair onderwijs;
- Inhoudelijke en institutionele samenwerking: betere afstemming van plannen van de PPBBI op de bredere ontwikkeling van het NVT-onderwijs en de neerlandistiek in Indonesië;
- Voorkomen van versnippering in aanbod: bepalen van inhoudelijke en geografische zwaartepunten en gerichte budgettering op deze speerpunten;
- Complementair werken en voorzieningen afstemmen: inzet op samenwerking in plaats van overlap;
- Coördinatie verbeteren: versterken van afstemming en gezamenlijke prioritering.

Ontwikkelingsrichtingen voor uitbreiding

Om het onderwijs Nederlands te behouden en waar mogelijk uit te breiden, is een minimale kritische massa nodig. Dit betekent dat er voldoende instellingen en docenten beschikbaar moeten zijn. Aangezien de traditionele neerlandistiek op lange termijn niet voldoende basis biedt, is het noodzakelijk om in te zetten op nieuwe sectoren. Mogelijke accenten binnen deze uitbreiding zijn:

- Onderwijs Nederlands als bronnentaal
 - » Opzetten van een expertisecentrum Nederlands als bronnentaal;
 - » Ontwikkelen van een specifiek curriculum voor Nederlands als bronnentaal;
 - » Creëren van gericht lesmateriaal;
 - » Opzetten van opleidings- en nascholingsprogramma's voor docenten, onderzoekers en archiefmedewerkers.
- Onderwijs Nederlands voor de economische en toeristische sector
 - » Marktonderzoek verrichten ter ondersteuning van strategische samenwerking met partners in de economische en toeristische sector;

- » Ontwikkelen van specifiek lesmateriaal gericht op de sector;
- » Nagaan wat er nodig is op het vlak van zakelijk en juridisch vertalen;
- » Organiseren van opleidingen en nascholingstrajecten voor docenten en personeel in deze sector.
- Algemeen communicatief Nederlands
 - » Stimuleren van praktijkgericht taalonderwijs dat inzet op algemene communicatieve vaardigheden in het Nederlands, toegespitst op beroepssituaties in de Lage Landen;
 - » Vraag en aanbod afstemmen met beroepsgerichte aanbieders, (academische) opdrachtgevers en netwerken in Indonesië, Zuidoost-Azië en de Lage landen.

Slotopmerkingen

1. Dit veldonderzoek maakt duidelijk waar de kansen én de kwetsbaarheden liggen voor het Nederlands in Indonesië. Zo is er dringend behoefte aan versterking van de opleiding en nascholing van docenten, ondersteuning bij de ontwikkeling van lokaal lesmateriaal voor Nederlands als bronnentaal, en hernieuwde samenwerking met universiteiten die NBT-onderwijs aanbieden. Ook wijst het rapport op het potentieel van toerisme: de vraag naar Nederlandstalige gidsen groeit, en samenwerking met reisorganisaties en culturele instellingen biedt kansen voor gerichte cursussen. Daarnaast is er

behoefte aan sterkere publieke zichtbaarheid, bijvoorbeeld via sociale mediacampagnes, en aan betere informatie over carrièremogelijkheden voor studenten en cursisten. Cruciaal is dat bestaande netwerken – met name de vakgroep aan de UI, de PPBBI en het ETC – hun samenwerking verdiepen, onderlinge afstemming verbeteren en keuzes maken over prioriteiten. Door deze aanbevelingen in gezamenlijkheid op te volgen, kan het Nederlands in Indonesië duurzaam worden verankerd: als academisch vakgebied, als brug tussen culturen en als relevante vaardigheden in onderwijs, erfgoed, toerisme, handel, economie en diplomatie.

2. Eén van de doelen van dit veldonderzoek is de verwerking van de resultaten in een gezamenlijk actieplan ter versterking van het NVT-onderwijs en de neerlandistiek in Indonesië.
3. De resultaten van dit onderzoek vormen een momentopname. Het is daarom wenselijk om een traject van permanente monitoring van het Nederlands in Indonesië op te zetten, waarbij dit rapport als een nulmeting kan fungeren.

De bevindingen van dit onderzoek bieden concrete aanknopingspunten voor strategisch beleid en gerichte samenwerking met lokale en internationale partners. Door de handen in elkaar te slaan kunnen we het Nederlands duurzaam inbedden in onderwijs, onderzoek, cultuur, economie en diplomatie in Indonesië.

© Erasmus Training Centre in Jakarta

Fons van Oosterhout sluit de Opfriscursus Nederlandse Taal en Cultuur op het ETC in januari 2025 af

6 Literatuurlijst

Alle links naar de geraadpleegde websites werkten op het moment van schrijven.

AlleCijfers.nl. (2022). *Migratie uit Indonesië en Indonesische inwoners in Nederland*. <https://allecijfers.nl/migratie-nationaliteiten-geboortelanden/indonesie/>

Arnee, N. (2019, 11 december). *Revitalisasi Kota Tua Semarang antara pelestarian bangunan bersejarah dan menghadirkan 'Disneyland' demi pelancong*. BBC News Indonesia. <https://www.bbc.com/indonesia/indonesia-50724172>

Ashshidiqy, K. H. (22 mei 2022). *Ratusan Buku Belanda di Museum Radya Pustaka Jarang Dibaca, Ini Isinya*. Solopos. <https://soloraya.solopos.com/ratusan-buku-belanda-di-museum-radya-pustaka-jarang-dibaca-ini-isinya-1321830>

Badan Riset Dan Inovasi Nasional. (n.d.). Home. <https://www.brin.go.id/>

Baittri, J. H. (2016). *Fakultas Hukum Unja Kembalikan Mata Kuliah Bahasa Belanda*. Tribun News Jambi. <https://jambi.tribunnews.com/2016/06/11/fakultas-hukum-unja-kembalikan-mata-kuliah-bahasa-belanda>

Business Law Binus University. (2020 March 07). <https://business-law.binus.ac.id/2020/03/07/>

Catha Lingua Cipta. (n.d.). *Kursus Bahasa Belanda*. <https://clc-bandung.co.id/kursus-bahasa-belanda/>

CEIC Data. (n.d.). *Kunjungan wisatawan Belanda ke Indonesia*. CEIC Data. <https://www.ceicdata.com/id/indicator/netherlands/visitor-arrivals>

CEIC Data. (n.d.). *Kunjungan wisatawan Belgia ke Indonesia*. CEIC Data. <https://www.ceicdata.com/id/indicator/belgium/visitor-arrivals>

De Nederlandse Club. (n.d.). *About DNC. Welkom bij de Nederlandse Club Jakarta!*. <https://www.dncjakarta.nl/c/about-dnc>

Dewan Perwakilan Rakyat Republik Indonesia. (n.d.). *E-Media DPR RI*. <https://emedia.dpr.go.id/>

Dinas Arsip dan Perpustakaan Kota Semarang. (21 februari 2024). *Kota Semarang Usulkan MKB Tahun 2024 dengan Tema 'Arsip Revitalisasi Kota Lama Semarang Tahun 1983-2022*. <https://www.arpusda.semarangkota.go.id/blog/detail/kota-semarang-usulkan-mkb-tahun-2024-dengan-tema-arsip-revitalisasi-kota-lama-semarang-tahun-1983-2>

Direktorat Jenderal Administrasi Hukum Umum, Kementerian Hukum dan HAM RI, Kementerian Hukum dan HAM RI. (n.d.). <https://portal.ahu.go.id/site/search/?k=data+penerjemah#>

Direktorat Jenderal Administrasi Hukum Umum, Kementerian Hukum dan HAM RI, Kementerian Hukum dan HAM RI. (n.d.). Home. <https://ahu.go.id/>

Dutchculture. (2019). *What do the numbers say on cultural trends and growth: edition Indonesia*. <https://dutchculture.nl/en/news/what-do-numbers-say-cultural-trends-and-growth-edition-indonesia>

Ekiawan, D. R. (2017). *Analisis Fonologis kata serapan Bahasa sunda dari Bahasa Belanda dalam majalah manglé edisi 29 desember – 4 januari 2016*. Universitas Indonesia. <https://lontar.ui.ac.id/detail.jsp?id=20460304#>

e-Knows UIN Sunan Gunung Djati Bandung. (n.d.). *Bahasa Belanda Hukum*. <https://eknows.uinsgd.ac.id/course/info.php?id=623&lang=id>

Erasmus Training Centre. (n.d.). *Welcome to the Erasmus Training Centre*. <https://www.erasmustrainingcentre.com/>

Fakultas Adab dan Bahasa UIN Raden Mas Said Surakarta. (n.d.). Program Studi Sejarah Peradaban Islam. <https://spi.fab.uinsaid.ac.id/>

Fakultas Adab dan Humaniora UIN Syarif Hidayatullah Jakarta. (n.d.). *S1 Sejarah Peradaban Islam*. <https://www.fah.uinjkt.ac.id/id/sejarah-dan-peradaban-islam>

Fakultas Hukum Universitas Dirgantara Marsekal Suryadarma. (n.d.). *Dosen Fakultas Hukum*. <https://fh.unsurya.ac.id/dosen/>

Fakultas Hukum Universitas Hang Tuah. (n.d.). *Syarat dan Prasyarat Kuliah*. <https://fh.hangtuah.ac.id/syarat-dan-prasyarat-kuliah/>

Fakultas Hukum Universitas Nasional. (n.d.). *Kurikulum Program Studi Ilmu Hukum*. <https://fh.unas.ac.id/kurikulum/>

Fakultas Ilmu Kesehatan UIN Syarif Hidayatullah Jakarta. (2024). *TOS dan Susie Care, Nederland Inisiasi Kerjasama dengan Fikes UIN Syarif Hidayatullah Jakarta*. <https://fikes.uinjkt.ac.id/id/tos-dan-susie-care-nederland-inisiasi-kerjasama-dengan-fikes-uin-sya>

Fakultas Ilmu Budaya Universitas Gadjah Mada. (31 Januari 2024). *Jadwal Kuliah Semester Genap Tahun Akademik 2023/2024*. <https://fib.ugm.ac.id/2024/01/jadwal-kuliah-semester-genap-tahun-akademik-2023-2024.html>
Rif-hidayatullah-jakarta

Fakultas Ilmu Budaya Universitas Jember (n.d.). *Akademik*. Universitas Jember.

Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya Universitas Indonesia. (n.d.). *Program Studi Belanda*. <https://fib.ui.ac.id/akademik/program-sarjana-s1/program-studi-belanda/>

Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya Universitas Indonesia. (2023). *Buku Pedoman Akademik Program Sarjana Tahun 2023/2024*. Universitas Indonesia.

Fakultas Ilmu Sosial dan Ilmu Politik Universitas Airlangga. (2024, 30 July). *Revitalisasi Kawasan Cagar Budaya Surabaya melalui Diskusi Panel ICAS 13*. <https://fisip.unair.ac.id/revitalisasi-kawasan-cagar-budaya-surabaya-melalui-panel-diskusi-icas-13/>

Fakultas Syari'ah dan Hukum UIN Sumatera Utara Medan. (n.d.). *Kurikulum Program Studi Hukum Ekonomi Syari'ah (Muamalah)*. <https://muamalah.uinsu.ac.id/kurikulum/>

Flanders Investment & Trade. (). *Statistieken, Vlaamse in- en uitvoer*. <https://www.flandersinvestmentandtrade.com/export/node/14568>

Flanders Investment & Trade. (). *Statistieken, Ons kantoor voor Indonesië*. <https://www.flandersinvestmentandtrade.com/export/contact/buitenlandse-kantoren/indonesi%C3%AB>

Flanders Literature. (n.d.). *Find a translator*. <https://www.flandersliterature.be/translators>

Hernowo, B. (2007). Bahasa Belanda dalam Kurikulum Pendidikan Sejarah Arsitektur Indonesia. *Prosiding Semiloka Nasional Pendidikan Arsitektur, Metode Pembelajaran Yg Tepat Untuk Matakuliah Berbasis Studio Pada Jurusan Arsitektur*.

Fakultas Teknik Universitas Pancasila. DOI: 10.13140/2.1.3348.9929

Hibah Riset UI. (2024). Direktorat Riset dan Pengembangan UI. <https://research.ui.ac.id/research/pengumuman/hibah-riset-ui-2024/>

IISMA Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan Republik Indonesia. (n.d.). *Indonesian International Student Mobility Awards*. <https://iisma.kemdikbud.go.id/>

Ilmu Hukum Universitas Ibnu Chaldun. (n.d.). *Profil Program Studi Ilmu Hukum*. <https://uic.ac.id/ilmu-hukum>

Indotracks. (n.d.). *Koloniaal erfgoed*. <https://www.indotracks.nl/nl/theme/colonial>

Indonesia Nederland Society. (n.d.). *Mission Statement*. <https://indonesia-nederland.org/about-us/mission/>

Inspectie van het Onderwijs. (27 March 2020). *Kwaliteitsonderzoek, NTC-vo Jakarta, vo-buitenland*. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2020/03/27/kwaliteitsonderzoek-ntc-vo-jakarta-indonesie>

Ismail, I. (2011). Receptie-onderzoek naar een leergang Nederlands; Penelitian resepsi buku ajar bahasa Belanda. In A. Sunjayadi, C. Suprihatin, dan K. Groeneboer (ed.) *Empat Puluh Tahun Studi Belanda di Indonesia; Veertig Jaar Studie Nederlands in Indonesië*. (pp. 347–361) Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya Universitas Indonesia.

Jones, R., Grijns, C. D., de Vries, J. W., & Siegers, M. (2008). *Loan-words in Indonesian and Malay*. Jakarta: Yayasan Obor Indonesia / Leiden: KITLV Press.

Josef, H. F. (2020, 21 September). *Penerjemahan Bahasa Pustaka dan Arsip Berbahasa Belanda. Dinas Perpustakaan dan Arsip Daerah DI Yogyakarta*. <https://dpad.jogjaprovo.go.id/article/news/viewww/penerjemahan-bahan-pustaka-pustaka-dan-arsip-berbahasa-belanda-1890>

Kalebos, R., & Tikulla, S. E. (2025). *Buku Odading Boek: A visual guide to Dutch loanwords in Indonesia*. Amstelveen: Kalebos & Co.

Karta Pustaka. (n.d.). *Kursus Bahasa Belanda*. Instagram. <https://www.instagram.com/kartapustaka/?hl=e>

Kedutaan Besar Republik Indonesia Paramaribo Republik Suriname. (n.d.). *Profil Negara Suriname*. <https://kemlu.go.id/paramaribo/id/read/profile-negara-suriname/419/etc-menu>

Kedutaan Besar Republik Indonesia di Brussel, Belgia (n.d.). *Europalia Indonesia 2017*. https://www.kemlu.go.id/brussels/id/pages/europalia-indonesia_2017/1641/etc-menu

Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia. (n.d.). *Indonesia - Belgia*. https://www.kemlu.go.id/brussels/id/pages/indonesia_-_belgia/1667/etc-menu#:~:text=Indonesia%20dan%20Belgia%20telah%20banyak,antar%20lembaga%20seperti%20vocational%20education

Kementerian Luar Negeri Republik Indonesia. (2024). *Press Briefing Menlu RI Den Haag Belanda, 31 Januari 2024*. https://kemlu.go.id/portal/id/read/5724/siaran_pers/press-briefing-menlu-ri-den-haag-belanda-31-januari-2024

Komisi Pemilihan Umum Republik Indonesia. (n.d.). *Data Agregat WNI yang Tercatat di Perwakilan RI*. https://www.kpu.go.id/dmdocuments/Data_Agregat_WNI.pdf

Kukche Languages. (27 February 2023). *Tempat Kursus Bahasa Belanda Terbaik di Bogor*. <https://www.kukchelanguages.com/post/tempat-kursus-bahasa-belanda-terbaik-di-bogor>

LBFI FIB UI. (n.d.). *Lembaga Bahasa Internasional Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya Universitas Indonesia*. <https://lbifib.ui.ac.id/>

Lembaga Pelatihan Bahasa Asing Terpadu Asia Pasific Semarang. (n.d.). *Join*. <http://aspac.or.id/join/>

Literatuur Vlaanderen. <https://www.literatuurvlaanderen.be/subsidies/vertalers>

LMS SPADA Indonesia Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan Republik Indonesia. (n.d.). *Bahasa Belanda Hukum*. <https://lmsspada.kemdikbud.go.id/course/view.php?id=3746>

Maysarah, A. (2017). Perubahan dan Perkembangan Sistem Hukum di Indonesia. *Warta Dharmawangsa* No.52. DOI: 10.46576/wdw.v0i52.252

Nederlands Indische Verwanten Surabaya. (n.d.). *Nederlands Indische Verwanten Surabaya*. Facebook. https://www.facebook.com/groups/493514106239568/?_rdr

NTC Bali. (n.d.). *Nederlands Taal en Cultuur in Bali*. <https://ntcbali.com/>

Nuffic. (2024). *Incoming Degree Mobility in Dutch Higher Education 2023-2024*. <https://www.nuffic.nl/node/292>

Nuffic. (2024). *Dutch Degree Students Abroad*. <https://www.nuffic.nl/en/subjects/facts-and-figures/dutch-degree-students-abroad>

Nugroho, R., Argeti G., & Gustianti, N. (2024). Rumah Budaya Indonesia di Belgia Sebagai Sarana Diplomasi Budaya Indonesia. *Journal of Social Science Research* 4 (1): 4976-4985. DOI: 10.31004/innovative.v4i1.8335

Pemerintah Indonesia. (2010). Undang-Undang Republik Indonesia, Nomor 11 Tahun 2010. Tentang Cagar Budaya. <https://bphn.go.id/data/documents/10uu011.pdf>

Pemerintah Provinsi Daerah Khusus Ibukota Jakarta. (2014). *Lampiran Peraturan Gubernur Provinsi Daerah Khusus Ibukota Jakarta, Nomor 36 Tahun 2014*. Tentang Rencana Induk Kawasan Kotatua. https://dcktrp.jakarta.go.id/web-dcktrp-be/storage/peraturan/LAMPIRAN_PERGUB_NO_36_TAHUN_2014.pdf

Perpustakaan Digital Universitas Terbuka. (n.d.). *HKUM4101 – Bahasa dan Terminologi Hukum*. <https://pustaka.ut.ac.id/lib/hkum4101-bahasa-dan-terminologi-hukum/>

Perwira, Y. K. (2016). *Proses Penyerapan Bahasa Belanda ke dalam Bahasa Jawa (Sebuah Kajian Fonologi Generatif Transformasional)*. Universitas Diponegoro. http://eprints.undip.ac.id/52106/1/Thesis_Yanuarria_Signed.pdf

Petra Language Center. (n.d.). *Petra Language Center*. Instagram. <https://www.instagram.com/plc.petra/?hl=en>

PPDDIKTI Kementerian Pendidikan dan Kebudayaan Republik Indonesia. (n.d.). *Data Dosen*. https://pddikti.kemdikbud.go.id/data_dosen/

Program Pascasarjana Universitas Jayabaya. (2021). *Surat Keputusan Direktur Program Pascasarjana Universitas Jayabaya, No. 041 Tahun 2021. Tentang Penugasan Tenaga Pengajar pada Magister Kenotariatan Program Pascasarjana Universitas Jayabaya Semester Genap Tahun Akademik 2020/2021*. <https://repo.jayabaya.ac.id/3342/1/SK%20Mengajar%20Genap%202020.pdf>

Program Studi Hukum Universitas Quality. (n.d.). *Kurikulum Prodi Hukum*. <https://www.universitasquality.ac.id/prodiHukum.php>

Program Studi Ilmu Sejarah Universitas Padjajaran. (n.d.). *Mata Kuliah*. <https://sejarah.fib.unpad.ac.id/mata-kuliah/>

Program Studi Sejarah dan Kebudayaan Islam UIN Sunan Gunung Djati Bandung (n.d.). *Kurikulum*. <https://ski.uinsgd.ac.id/kurikulum/>

Program Studi Sejarah Universitas Sanata Dharma DI Yogyakarta. (n.d.). *Akademik Program Studi Sejarah Universitas Sanata Dharma*. <https://web.usd.ac.id/fakultas/sastra/sejarah/deskripsi.php?idt=akademik&id=34>

Purwono, N. (2024, 1 August). *Nederlands is de Brontaal*. Peneleh History. <https://www.penelehhistory.com/nederlands-is-de-brontaal/>

Pusat Bahasa dan Multibudaya Universitas Airlangga. (n.d.). *Bahasa Belanda*. <https://pusatbahasa.unair.ac.id/bahasa-belanda/>

Indonesia Nederlands Youth Society. (n.d.). Home. <https://www.inys.org/>

Pusat Studi Bahasa Universitas Pattimura. (n.d.). *Bahasa Belanda*. <https://psb.unpatti.ac.id/layanan/divisi-western-language/bahasa-belanda/>

Quipper.com. (n.d.). *53 kampus ditemukan untuk jurusan "Pariwisata"*. https://campus.quipper.com/directory?study_field=Pariwisata

Radio Republik Indonesia. (n.d.). Home. <https://www.rri.co.id/>

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (). *Netherlands Business Support Offices (NBSO's)*. <https://www.rvo.nl/onderwerpen/buitenlandnetwerk/nbso>

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (). *Contact met NBSO Indonesië*. <https://www.rvo.nl/onderwerpen/buitenlandnetwerk/nbso/indonesie>

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland. (Mei 2023). *Handelscijfers Indonesië mei 2023*. <https://www.rvo.nl/sites/default/files/2023-05/Handelscijfers-Indonesi%C3%AB-mei-2023.pdf>

Riyanto, S. (2015). *Persebaran kosakata Belanda di berbagai bahasa di Dunia*. Universitas Padjajaran. <https://pustaka.unpad.ac.id/wp-content/uploads/2015/12/Persebaran-Kosakata-Belanda.pdf>

Sekolahloka (n.d.). *SMK Mastar Makassar, Kota Makassar*. <https://sekolahloka.com/data/smks-mastar-makassar/>

SIMAK Universitas Indonesia. (2024). *Program Sarjana (S1)*. <https://simak.ui.ac.id/reguler.html>

SIPEJAR Universitas Negeri Malang. (n.d.). *Sistem Pengelolaan Pembelajaran Universitas Negeri Malang*. <https://sipejar.um.ac.id>

SMA Santa Ursula Jakarta. (n.d.). *Intrakurikuler*. <http://santaursulajakarta.sch.id/sma/index.php/about-us/kegiatan-sekolah/intrakurikuler>

Soekiman, D. (2011). *Kebudayaan Indis: Dari Zaman Kompeni Sampai Revolusi*. Komunitas Bambu.

Sompi, P. L. (2017). *Kata-kata serapan Bahasa Belanda pada bahasa melayu-manado (kajian morfologi dan leksikologi)*. Universitas Sam Ratulangi. https://ejournal.unsrat.ac.id/v3/index.php/kaling/article/download/24800/24508/50806&ved=2ahUKEwjs0oOb26KFaxUpd2wGHT9OC4A4ChAWegQIDxAB&usg=AOvVaw2I3OO3_0QyXdjdEICJJtGp

SPADA Universitas Sebelas Maret. (n.d.). Portal SPADA Universitas Sebelas Maret. <https://spada.uns.ac.id/>

Study in Flanders. (n.d.). *Scholarship*. <https://www.studyinlanders.be/scholarships>

Study in NL. (n.d.). *Nuffic Southeast Asia*. <https://www.studyinnl.org/nuffic-southeast-asia>

Sunjayadi, A. (2024, november). *Vakgroep Nederlands, Universitas Indonesia. Neerlandistiek. Geraadpleegd op 2 september 2025, van https://neerlandistiek.nl/2024/11/vakgroep-nederlands-universitas-indonesia/*

Superprof. (n.d.). *Kursus bahasa belanda terdekat dengan guru-guru terbaik*. <https://www.superprof.co.id/kursus/bahasa-belanda/indonesia/>

Surya, A. I. (11 January 2023). *Ujian Akhir Semester Mata Kuliah Bahasa Belanda Hukum*. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=PkcroJLajws>

Syadza [@Cilorconnoistre]. (19 mei 2018). *Kalian percaya ga kalo gue bilang ada 80 simbolisasi peribahasa Belanda di dalam lukisan ini? Wkwkwkwkw emg epic ini lukisan. X.* https://x.com/cilorconnoistre/status/997852005900021760?s=46&t=QL5bPZ0x_hAu1CQswvAPTW

The Netherlands and you. (n.d.). *Erasmus Huis.* <https://www.netherlandsandyou.nl/web/indonesia/erasmushuis/about-us>

Tifani. (2023, 11 July). *Sejarah Kawasan Kota Tua Jakarta Ikon Wisata Populer Ibu Kota.* <https://www.liputan6.com/regional/read/5340556/sejarah-kawasan-kota-tua-jakarta-ikon-wisata-populer-ibu-kota?page=2>

UIN Raden Fatah Palembang. (n.d.). *Home.* <https://radenfatah.ac.id>

UIN Sayyid Ali Rahmatullah Tulungagung. (n.d.). *Fakultas Ushuluddin Adab & Dakwah.* <http://fuad.uinsatu.ac.id>

Universitas Andalas. (n.d.). *Repositori Universitas Andalas.* <https://repo.unand.ac.id>

Universitas Dharmawangsa Medan. (n.d.). *Adi Putra, S.H., M.H..* <https://dharmawangsa.ac.id/blog/personnel/adi-putra-s-h-m-h/>

Universitas Diponegoro. (n.d.). *Program Studi Sejarah.* <https://sejarah.undip.ac.id/en/home-en/>

Universitas Gadjah Mada. (n.d.). *Program Studi Sastra Jawa Fakultas Ilmu Budaya.* <https://sastrajawa.fib.ugm.ac.id/halaman-muka/>

Universitas Indonesia. (n.d.). *Sistem Informasi Akademik Next Generation.* <https://academic.ui.ac.id/main/Authentication/>

Universitas Medan Area. (n.d.). *E-Learning Universitas Medan Area.* <https://elearning.uma.ac.id>

Universitas Negeri Sebelas Maret. (n.d.). *Beranda Open CourseWare.* <https://ocw.uns.ac.id/site>

Universitas Negeri Semarang. (n.d.). *Home.* <https://www.unesa.ac.id/>

Universitas Negeri Yogyakarta. (n.d.). *Program Studi Ilmu Sejarah.* <https://ilmu-sejarah.fishipol.uny.ac.id/>

Universitas Pasundan. (n.d.). *Fakultas Hukum Universitas Pasundan.* <https://hukum.unpas.ac.id>

Universitas Quality Berastagi. (n.d.). *Program Studi Hukum, Fakultas Sosial dan Hukum.* <https://uqb.ac.id/prodi-hukum/>

Universitas Sumatera Utara. (n.d.). *Home.* <https://www.usu.ac.id>

Vertalingendatabase Nederlands Letterenfonds. <http://www.vertalingendatabase.nl/>

Yulianti, C. (21 november 2023). *Gara-gara IISMA, Putri Ketagihan Belajar di Belanda dan Tempuh S2 di Kampus Top.* <https://www.detik.com/edu/edutainment/d-7048768/gara-gara-iisma-putri-ketagihan-belajar-di-belanda-dan-tempuh-s2-di-kampus-top>

Yusuf, M. (2006). *'Echte' leenwoorden in het Nederlands.* (519-523). In: Vijfendertig Jaar Studie Nederlands in Indonesië. Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya Universitas Indonesia.

We Make Scholars. (n.d.). *Scholarships for Indonesian students to study in the Netherlands.* <https://www.wemakescholars.com/scholarships-for-indonesian-students-to-study-in-netherlands>

7 Bijlage

7A Enquêtes

Waar en hoe is het Nederlands aanwezig in Indonesië?

Aanwezigheid in het onderwijs (academisch en niet-academisch)

1. Welke basisscholen bieden lessen Nederlands aan?
2. Hoeveel leraren geven Nederlands aan de basisscholen?
3. Hoeveel scholieren volgen lessen Nederlands aan de basisscholen?
4. Welke middelbare scholen bieden lessen Nederlands aan?
5. Hoeveel leraren geven lessen Nederlands aan de middelbare scholen?
6. Hoeveel scholieren volgen lessen Nederlands aan de middelbare scholen?
7. Welke universiteiten of hoger onderwijsinstellingen bieden het vak Nederlands aan?
8. Hoeveel afdelingen Geschiedenis bieden het vak Nederlands als bronnentaal aan?
9. Hoeveel afdelingen Rechtsgeleerdheid bieden het vak Nederlands als bronnentaal aan?
10. Zijn er andere afdelingen (behalve afdeling Nederlands, afdelingen Geschiedenis, afdelingen Rechtsgeleerdheid) aan hogeronderwijsinstellingen die het vak Nederlands als vreemde taal of Nederlands als bronnentaal aanbiedt?
11. Hoeveel docenten geven Nederlands aan de Vakgroep Nederlands?
12. Hoeveel docenten geven Nederlands aan afdelingen Geschiedenis Wetenschap, afdelingen Rechtsgeleerdheid en andere afdelingen die vak Nederlands als bronnentaal aanbieden?
13. Hoeveel studenten zijn er geregistreerd aan de Vakgroep Nederlands?
14. Hoeveel studenten volgen colleges Nederlands als bronnentaal aan de andere hogeronderwijsinstellingen?
15. Zijn er beurzenprogramma's voor studenten die aangeboden worden door Indonesië, Nederland, en Vlaanderen?
16. Hoeveel Indonesische studenten studeren er in Nederland en Vlaanderen?
17. Hoeveel Nederlandse en Vlaamse studenten studeren er in Indonesië?
18. Welke taalcentra in Indonesië bieden cursus Nederlands aan?
19. Hoeveel docenten geven Nederlands aan taalcentra?
20. Hoeveel cursisten volgen cursus Nederlands aan taalcentra?
21. Hoeveel studenten zijn er geslaagd voor het CNaVT?
22. Hoeveel cursisten Nederlands zijn er geslaagd voor het CNaVT?

Aanwezigheid in de wetenschap

1. Wat is de bijdrage van de Nederlandse taal aan historisch onderzoek in Indonesië?
2. Wat is de bijdrage van de Nederlandse taal aan juridische studies in Indonesië?
3. Hoe verhoudt het belang van de Nederlandse taal zich tot de wetenschap in Indonesië?
4. Hoeveel wetenschappelijke publicaties worden door de docenten van de Vakgroep Nederlands gepubliceerd in de afgelopen drie jaar?

5. Waaraan wordt de subsidie die voorzien is door de Taalunie aan de vakgroep Nederlands besteed?
6. Welke andere financieringsmogelijkheden bestaan er voor de Vakgroep Nederlands en andere afdelingen die vak Nederlands als bronnentaal aanbieden?
7. Wat is de bijdrage van de alumni neerlandistiek in verband met hun beheersing van de Nederlandse taal?
8. Is er een samenwerkingsprogramma op het gebied van wetenschap tussen Indonesië en Nederland?
9. Is er een samenwerkingsprogramma op het gebied van wetenschap tussen Indonesië en Vlaanderen?

Aanwezigheid in de handel/economie

1. Hoe groot is het handelsvolume tussen Nederland en Indonesië? Hoe groot is de import en export? Welke sectoren zijn belangrijk voor import en export?
2. Hoe groot is het handelsvolume tussen Vlaanderen en Indonesië? Hoe groot is de import en export? Welke sectoren zijn belangrijk voor import en export?
3. Op welke manier wordt de handel tussen Nederland, Vlaanderen en Indonesië gestimuleerd of ondersteund?
4. In welke sectoren is er in Indonesië veel vraag naar personeel dat Nederlands spreekt?
5. Hoe gemakkelijk verloopt de uitstroom van studenten Nederlands naar de arbeidsmarkt?
6. Speelt de beheersing van de Nederlandse taal een rol in de werkgelegenheid voor alumni?

Aanwezigheid in de samenleving (wederzijdse migratie)

1. Hoeveel personen met de Nederlandse nationaliteit wonen in Indonesië?
2. Hoeveel personen met Belgische nationaliteit wonen in Indonesië?
3. Hoeveel personen met de Surinaamse nationaliteit wonen in Indonesië?
4. Hoeveel personen met de Indonesische nationaliteit wonen in Nederland?
5. Hoeveel personen met de Indonesische nationaliteit wonen in België/Vlaanderen?
6. Hoeveel personen met Indonesische nationaliteit wonen in Suriname?

Aanwezigheid in de samenleving (reizen)

1. Hoeveel Nederlanders bezoeken Indonesië voor vakantie?
2. Hoeveel Vlamingen bezoeken Indonesië voor vakantie?

Aanwezigheid in de samenleving (cultuur, literatuur, literair, zakelijk en juridisch vertalen)

1. Welke activiteiten worden er georganiseerd in Indonesië rondom neerlandistiek, het Nederlands en de Nederlandse/Vlaamse cultuur? Door wie worden deze activiteiten georganiseerd?
2. Hoeveel geaccrediteerde literair vertalers zijn er in Indonesië?
3. Hoeveel literaire vertalingen vanuit het Nederlands zijn er gemaakt?
4. Kunnen literair vertalers leven van de inkomsten uit hun vertaalwerk?
5. Welke andere manieren zijn er waardoor (vertalingen van) de Nederlandstalige literatuur ondersteund worden in Indonesië?
6. Hoeveel culturele activiteiten vonden er plaats in Indonesië waaraan artiesten uit Nederland meewerkten?
7. Hoeveel tentoonstellingen en residenties en podiumproducties vonden er plaats in Indonesië waaraan Vlaamse artiesten meewerken?

7B Data-analyse

In dit veldonderzoek zijn verschillende enquêtes verspreid om een beter beeld te krijgen van de status van de Nederlandse taal en de Nederlandse/Vlaamse cultuur in Indonesië. De enquêtes zijn gericht aan degenen (ook bedrijven) die in contact zijn gekomen met de Nederlandse taal en de Nederlandse/Vlaamse cultuur. Het onderzoek betreft onderwijsgebied, cultuur, arbeidsmarkt, arbeidsrelatie en vertalingen. De verspreide enquêtes werden ingevuld door onder andere:

- **Studenten Nederlands als vreemde taal:**
 - » 163 studenten van de Vakgroep Nederlands aan de UI
 - » 197 studenten van allerlei universiteiten in verschillende regio's in Indonesië
- **Studenten Nederlands als bronnentaal:** 29
- **Cursisten Nederlands (het ETC en andere cursusinstellingen):** 98
- **Docenten van de Vakgroep Nederlands aan de UI:** 10
- **Docenten Nederlands als Bronnentaal (NBT) van afdelingen Geschiedenis /Rechtsgeleerdheid:** 7
- **Docenten Nederlands (het ETC en andere cursusinstellingen):** 20
- **Alumni (afgestudeerden van de Vakgroep Nederlands aan de UI):** 138
- **Vertalers en tolken:** 11
- **Bedrijven:** 44

Deze antwoorden op de enquêtes hebben geholpen om een divers en gedetailleerd beeld te schetsen van de huidige situatie van de Nederlandse taal in Indonesië.

Belangrijke standpunten van alumni van de Vakgroep Nederlands aan de UI

Het belang het Nederlands

Uit de enquête blijkt dat 52,2% van de alumni zijn kennis van de Nederlandse taal en cultuur nog steeds gebruikt in hun werk. Ze zijn voornamelijk werkzaam in de onderwijssector (29,7%), in de media/journalistieke sector (18,1%), culturele sector (6,5%), overheidsinstanties (5,8%), toerisme (5,1%), handel (4,3%), bankwezen (4,3%), industrie (4,3%), en de rest in sectoren zoals dienstverlening, logistiek, *e-commerce*, consulting, verzekeringen en entertainment. Bij de overheidsinstanties zoals het ANRI en de Nationale Bibliotheek spelen de alumni als de motors bij projecten die verband houden met de Nederlandse taal, zoals het vertalen van archieven, cartografische kaarten en historische boeken over cultuur, traditie en landbouw.

80% van de alumni is het eens dat de beheersing van de Nederlandse taal en kennis van cultuur (Nederland/Vlaanderen) een belangrijke rol speelt bij het opbouwen van sociale en professionele netwerken, zowel in Indonesië als daarbuiten. Dit is vooral het geval binnen gemeenschappen en sectoren die een directe of indirecte band hebben met Nederland/Vlaanderen. Het opent vooral deuren naar nieuwe kansen en samenwerkingen op internationaal niveau.

Status en prestige van de Nederlandse taal

Bijna de helft van de alumni vermeldt dat de populariteit van de Nederlandse taal lijkt af te nemen ten opzichte van andere talen zoals Engels, Mandarijn, Japans, en Koreaans. In sommige werksectoren heeft het Nederlands weinig praktisch nut. De alumni benadrukken verder dat de Nederlandse/Belgische bedrijven geen voorkeur geven aan sollicitanten met Nederlandse taalvaardigheden. Deze verklaring wordt ondersteund door de antwoorden van bijna alle Nederlandse/Belgische bedrijven in Indonesië in de enquête-bedrijven (44 bedrijven), waaruit blijkt dat Engels de voorkeur geniet boven de Nederlandse taal. Deze trend benadrukt de verschuiving naar Engels als de dominante

taal in het internationale bedrijfsleven, wat de positie van het Nederlands verder kan verzwakken, vooral in een internationale context zoals in Indonesië. Dit kan leiden tot een verminderde interesse bij toekomstige studenten om deze taal te leren.

De verschuiving onder jongeren naar Aziatische talen wordt voornamelijk ondersteund door de popcultuur die heerst in Indonesië. De Aziatische popcultuur verspreidt zich momenteel op veel gebieden, zoals muziek, film, games, literatuur en keuken. Deze popcultuur is in lijn met de interesse in Aziatische talen (Mandarijn, Koreaans, Japans).

Aanbevelingen voor de toekomst

50% van de alumni suggereert dat de promotie van de Nederlandse taal verbeterd moet worden op de volgende manieren:

- Door een samenwerking tussen verbonden partijen met Nederlandse/Vlaamse bedrijven.
- Meer informatie, voordat de studenten klaar zijn met hun studie, voorlichten over de carrièremogelijkheden in verband met hun beheersing van de Nederlandse taal.
- De Nederlandse taal effectiever te promoten met het gebruik maken van sociale media. Dit helpt om de taal veel aantrekkelijker te maken voor jongeren.

Belangrijke standpunten van studenten/cursisten

Het belang van de Nederlandse taal

Sommige studenten vermelden dat de beheersing van de Nederlandse taal toegang biedt tot belangrijke historische bronnen. De Nederlandse taal is nuttig vooral voor degenen die hun studie in Nederland willen vervolgen of onderzoek willen doen.

De mogelijkheid om Nederland en Vlaanderen te bezoeken voor de zomercursus (via beurzenprogramma van de subsidie van de Taalunie) wordt door sommigen beschouwd als een belangrijke aanmoediging om competitiever te zijn. Deze kans wordt gezien als cruciaal voor zelfontwikkeling, omdat het directe interactie met moedertaalsprekers en een diepere kennismaking met de Nederlandse en Vlaamse cultuur mogelijk maakt. Degenen die deze ervaring hebben opgedaan, melden positieve effecten zoals meer zelfvertrouwen hebben en hun verlangen cultiveren om meer te leren over de Nederlandse taal en Nederlandse/Vlaamse cultuur. Dit soort ervaringen kan dienen als een krachtige motivatie voor studenten en kan bijdragen aan het behoud van interesse in het Nederlands.

Status en prestige van de Nederlandse taal

70% van de studenten wil graag in Nederland/Vlaanderen na zijn studie werken, 67% heeft de grote ambitie om zijn studie in Nederland/Vlaanderen te vervolgen.

Aandachtspunten

Het gebrek aan mogelijkheden om Nederlands buiten de klas te gebruiken (gebrek aan gesprekspartners) vormt een grote uitdaging, waardoor studenten moeite hebben om hun taalvaardigheid te oefenen en te verbeteren.

70% studenten/cursisten gaf aan dat weinig promotie van de Nederlandse taal en Nederlandse/Vlaamse cultuur aanzienlijke invloed heeft op het gebrek aan belangstelling voor het leren van deze taal en cultuur.

Belangrijke standpunten van studenten NBT

De situatie: Er zijn studenten die NBT studeren omdat het een verplicht vak is en er zijn studenten die het als keuzevak studeren omdat hun docenten/ afstudeerrichtingen ernaar verwijzen.

Het belang van de Nederlandse taal

80% van studenten NBT is het ermee eens dat de Nederlandse taal een cruciale rol speelt bij het goed begrijpen van historische en juridische kwesties in Indonesië. Dit komt doordat deze kwesties vaak gerelateerd zijn aan het koloniale verleden van het land, waarvan de meeste documenten en bronnen in het Nederlands zijn. Hierdoor blijft de beheersing van het Nederlands essentieel voor diepgaand onderzoek en correcte interpretatie van deze belangrijke onderwerpen.

De studenten willen meer weten over de Indonesisch-Nederlandse geschiedenis, en de Indonesische cultuur van oudsher. De beheersing van de Nederlandse taal kan hen meehelpen.

Aandachtspunten

De studenten NBT vinden hun lesmateriaal beperkt en niet actueel.

De studenten NBT gaven aan dat Nederlands een moeilijke taal is, wat een obstakel vormt voor hen om zich verder in deze taal te verdiepen.

Belangrijke standpunten van docenten

Status en prestige van de Nederlandse taal

De docenten zijn het ermee eens dat de dominantie van het Engels op allerlei sectoren (sociale media, onderwijs en de arbeidsmarkt) de interesse in de Nederlandse taal vermindert, waardoor het in veel vakgebieden minder relevant wordt. Engels wordt altijd gezien als de voornaamste wereldtaal en heeft in veel gevallen de voorkeur als communicatietaal, zowel in formele als informele contexten. Hierdoor neemt de motivatie om Nederlands te leren of te gebruiken af, wat de positie van de Nederlandse taal in Indonesië verder verzwakt ten opzichte van andere populaire talen.

Aandachtspunten

Het tekort aan gekwalificeerde docenten Nederlands en het feit dat de UI de enige universiteit is met een vakgroep Nederlands in Indonesië vormen een bedreiging voor het voortbestaan van deze taal. De schaarste aan goed opgeleide docenten belemmert de kwaliteit van het onderwijs. Bovendien is het aantal instellingen dat Nederlands aanbiedt, vooral buiten de Depok en Jakarta, zeer beperkt, wat de toegankelijkheid van de taal nog verder vermindert. Deze factoren dragen bij aan de afnemende interesse en het mogelijke verval van de Nederlandse taal in Indonesië.

50% van de docenten vermeldt een gebrek aan financiering voor ontwikkelingsactiviteiten zoals conferenties en onderzoeksprojecten.

De meeste docenten besteden 60% van hun tijd aan onderwijs, maar door de werklast besteden ze slechts 10-20% van hun tijd aan onderzoek. De vakgroep Nederlands aan de UI heeft tot op heden nog geen hoogleraren, maar het ligt in de lijn der verwachtingen dat er binnen vijf jaar een professor vanuit de vakgroep zal worden benoemd.

Belangrijkste standpunten van vertalers

De meeste vertalers benadrukken het belang van training en begeleiding van meer ervaren collega's om de kwaliteit van literaire vertalingen te verbeteren. Deze begeleiding kan in de vorm van thematische trainingen en stages zijn. De meeste vertalers suggereren dat financiële steun belangrijk is om de publicatie van vertaalde literaire werken te bevorderen. Meer dan 50% van de vertalers heeft nooit subsidie ontvangen van het Nederlands Letterenfonds. Deelname aan conferenties en workshops wordt ook als essentieel beschouwd om kennis en netwerken binnen de vertalersgemeenschap op te bouwen.

Voorstellen

Sommige geïnterviewden stelden voor om een Nederlandstalige vertaalclub op te richten. Een dergelijke club kan dienen als een platform waar vertalers samenkomen om kennis, ervaring, en hulpmiddelen te delen.

7C Verslag bijeenkomst met veldpartijen in Indonesië

Tijdens de veldanalyse zijn talloze ‘partijen’ geraadpleegd, variërend van docenten en beleidsbepalers (management) op verschillende cursusinstellingen en universiteiten tot archivariissen, bibliothecaressen, reisleiders uit de toeristenindustrie, regionale toeristische diensten en culturele conserveringscentra. Er vonden voornamelijk persoonlijke gesprekken plaats op Sumatra (Medan) en Midden-Java (Solo, Semarang, Yogyakarta, Surabaya), Sulawesi (Makassar), en de Molukken (Ambon). Daarnaast was er veel online contact met partijen op de andere grote Indonesische eilanden, in Nederland en in België.

Uit deze omvangrijke bronnenverzameling heeft het onderzoeksteam ervoor gekozen om in dit onderdeel alleen de gespreksverslagen met de Nederlandse, Belgische en Surinaamse ambassades op te nemen. Vanuit hun rol beïnvloeden zij mede hoe de Nederlandse taal zich in Indonesië ontwikkelt en wordt ingezet.

Hieronder volgen de samenvattingen van de antwoorden uit interviews en vragenlijsten met achtereenvolgens de Nederlandse, Belgische en Surinaamse ambassade.

Respondent: Nederlandse Ambassade te Jakarta

Datum: 05/04/2024

De diplomatieke vertegenwoordiging speelt een actieve rol in het ondersteunen van de Nederlandse taal en cultuur in Indonesië. Dit gebeurt door samenwerkingen met diverse academische en culturele instellingen, waaronder universiteiten, taalorganisaties en diplomatieke netwerken. Initiatieven zoals de Dag van het Nederlands en taalwedstrijden dragen bij aan de versterking van neerlandistiek en de zichtbaarheid van de Nederlandse taal in Indonesië.

Het belang van de Nederlandse taal in Indonesië komt voort uit de gedeelde geschiedenis tussen beide landen. Het Nederlands wordt nu met name gebruikt als een bronnentaal voor het vertalen van historische archieven en documenten, en speelt een rol in de toeristische sector, waar Nederlandstalige gidsen nodig zijn. Daarnaast biedt het Nederlands kansen als beroepstaal, bijvoorbeeld in de zorgsector en binnen bedrijven die verbonden zijn met Nederland.

Samenwerkingsverbanden tussen Indonesië en Nederland bestrijken meerdere domeinen, waaronder onderwijs, wetenschap, handel en cultuur. Universiteiten werken zelfstandig of via gezamenlijke programma's samen aan academische uitwisseling, terwijl diplomatieke en beleidsmatige initiatieven dit proces ondersteunen. Er is een voortdurende behoefte aan vertalingen van Nederlandse teksten en archieven, evenals samenwerking op economisch en cultureel vlak.

De bilaterale relatie tussen Indonesië en Nederland is sterk en historisch verbonden, maar ook complex. Hoewel er een gedeeld streven is om naar de toekomst te kijken, blijft het verleden een belangrijk aspect in de samenwerking en wederzijdse betrokkenheid. Er bestaat een aanzienlijke groep alumni en professionals die deze band in stand houden en bijdragen aan verdere ontwikkeling van academische en economische relaties.

Respondent: Belgische Ambassade te Jakarta

Datum: 07/05/2024

De diplomatieke vertegenwoordiging ondersteunt de Nederlandse taal en cultuur in Indonesië door deel te nemen aan academische en publieke diplomatieke initiatieven. Dit omvat onder andere samenwerkingen met onderwijsinstellingen, culturele organisaties en economische netwerken. Concrete bijdragen omvatten de deelname aan evenementen zoals de Dag van het Nederlands, waarbij diplomatieke en academische actoren samenwerken om de zichtbaarheid en impact van de Nederlandse taal te versterken.

Het belang van de Nederlandse taal in Indonesië ligt in het behoud van bestaande academische en economische banden en het creëren van nieuwe mogelijkheden voor samenwerking. Door de taal te integreren in educatieve en economische structuren wordt niet alleen het academische landschap verrijkt, maar ontstaat ook ruimte voor uitwisseling binnen professionele sectoren zoals handel en toerisme. Daarnaast biedt het een platform voor culturele en historische verkenning, bijvoorbeeld door vertalingen van archieven en historische documenten mogelijk te maken.

De diplomatieke missie speelt ook een rol in culturele diplomatie, waarbij kunst en cultuur worden ingezet om interregionale relaties te bevorderen. Dit kan worden uitgebreid door samenwerkingen met academische instellingen en culturele organisaties die zich inzetten voor de Nederlandstalige cultuur in Indonesië. De potentie van dergelijke initiatieven wordt erkend en er zijn mogelijkheden om deze verder te structureren naar het model van bestaande internationale culturele netwerken.

Samenwerkingsverbanden tussen Indonesië en Vlaanderen omvatten onderwijs, wetenschap, handel en culturele uitwisseling. Universiteiten werken autonoom aan mobiliteitsprogramma's en onderzoeksinitiatieven, maar er bestaan ook gezamenlijke initiatieven en beursprogramma's om academische en wetenschappelijke samenwerking te versterken. Economische netwerken ondersteunen Vlaamse bedrijven die in Indonesië actief zijn en bevorderen uitwisseling op het gebied van innovatie en ondernemerschap.

De relatie tussen Indonesië en Vlaanderen wordt gekenmerkt door een historische en culturele verbondenheid die kansen biedt voor academische en economische samenwerking. Hoewel de diplomatieke geschiedenis tussen beide regio's anders is dan die tussen Indonesië en Nederland, zijn er momenten waarop ze elkaar historisch tegenkomen, bijvoorbeeld in de context van dekolonisatie en internationale diplomatieke onderhandelingen.

Naast academische en culturele uitwisseling wordt ook economische samenwerking benadrukt, met een focus op kleine en middelgrote ondernemingen, startups en innovatie in gespecialiseerde sectoren. Dit biedt mogelijkheden voor verdere samenwerking en uitwisseling tussen Indonesië en Vlaanderen, waarbij diplomatieke vertegenwoordiging een ondersteunende rol speelt bij het faciliteren van deze initiatieven.

Respondent: Surinaamse Ambassade te Jakarta

Datum: 06/06/2025

De diplomatieke vertegenwoordiging draagt bij aan het behoud en de bevordering van de Nederlandse taal in Indonesië door deel te nemen aan taalgerelateerde activiteiten en culturele uitwisselingsprogramma's. Dit omvat samenwerking met internationale organisaties en advies over taalbeleid.

Het onderwijs in de Nederlandse taal wordt gezien als een middel om historische en culturele kennis te verrijken. De gedeelde geschiedenis tussen Nederland, Suriname en Indonesië speelt een belangrijke rol, waarbij het Nederlands als communicatiemiddel bijdraagt aan academische en economische samenwerking. Bovendien vergemakkelijkt taalvaardigheid de toegang tot werkgelegenheid in Nederlandstalige bedrijven en sectoren die gericht zijn op samenwerking met Nederland.

Culturele en diplomatieke missies maken gebruik van kunst als middel voor interregionale samenwerking. Surinaamse kunst bevordert wederzijds begrip en draagt bij aan het versterken van het internationale imago van Suriname. Daarnaast faciliteert culturele uitwisseling verbindingen met andere tradities en gemeenschappen.

Samenwerkingsverbanden tussen Indonesië en Suriname omvatten onderwijs, wetenschap, handel en cultureel erfgoed. Er bestaan programma's voor training en beurzen, evenals handelsrelaties op het gebied van export en import. Daarnaast spelen archiefbeheer en literatuur een rol in de bilaterale relatie, met initiatieven voor behoud van historische documenten en culturele tradities.

De historische migratie van Javanen naar Suriname in de negentiende eeuw vormt een belangrijke verbinding tussen de twee landen. Dit heeft bijgedragen aan een gedeelde culturele en sociale achtergrond. De relatie wordt verder versterkt door diplomatieke en economische initiatieven die zich richten op interregionale samenwerking, duurzaamheid en innovatie.

Academische mobiliteit tussen Indonesië en Suriname verloopt via samenwerking tussen universiteiten en beursprogramma's. Studenten maken gebruik van uitwisselingsmogelijkheden om in Nederland, Vlaanderen of Suriname te studeren, waarbij langdurige relaties tussen onderwijsinstellingen de academische interactie vergemakkelijken. Het Nederlands blijft een kernaspect van Suriname als officiële taal en als verbindend element binnen de samenleving. Het speelt een belangrijke rol in onderwijs, bestuur en economie en bevordert sociale cohesie tussen diverse etnische groepen. Daarnaast draagt het bij aan internationale samenwerking en economische kansen.

7D Overzicht handelsbetrekkingen Nederland en België (Vlaanderen) met Indonesië

Nederlandse handelsbalans 2023

Internationale goederenhandel: eigendomsoverdracht, SITC (3digits)

: Gewijzigd op: 3 februari 2025

SITC: Totaal goederen

Landen: Indonesië

Onderwerp		Perioden							2024 januari-november*
		2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023**	
Eigendomsoverdracht goederen; invoer	min								
Totale invoerwaarde	euro	3 057	2 497	2 341	2 420	3 035	3 792	2 787	2 983
Eigendomsoverdracht goederen; uitvoer	min								
Totale uitvoerwaarde	euro	821	918	942	791	1 641	1 977	1 618	1 162

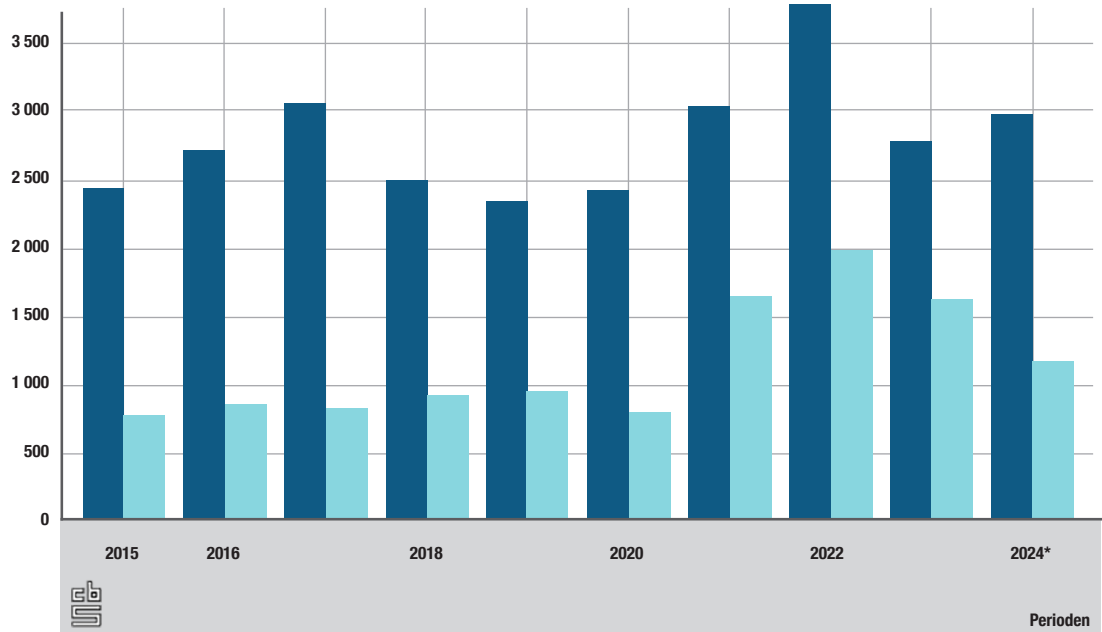
Bron: CBS

Internationale goederenhandel: eigendomsoverdracht, SITC (3 digits)

SITC: Totaal goederen

Landen: Indonesië

min euro

Onderwerp

- Eigendomsoverdracht goederen: invoer \ Totale invoerwaarde
- Eigendomsoverdracht goederen: uitvoer \ Totale uitvoerwaarde

Belgische/ Vlaamse Handelsbalans 2023

Bilaterale handel Vlaanderen - Indonesië

U kan **per land een detailrapport** van de Vlaamse in- en uitvoer van goederen en Belgische in- en uitvoer van diensten raadplegen

Land

Indonesië

Handelsbalans Vlaanderen - Indonesië (€ miljoen)

Tekstblok1

In 2024 exporteerde Vlaanderen voor 621,50 miljoen euro naar Indonesië, terwijl het er voor 1499,71 miljoen euro uit importeerde. De handelsbalans met Indonesië liet aan Vlaamse zijde derhalve een tekort zien van 878,21 miljoen euro.

Tekstblok2

Tussentijds lagen de bilaterale handelscijfers met Indonesië als volgt: in 2025 — in de periode tot en met maart — exporteerde Vlaanderen voor 127,60 miljoen euro naar Indonesië, terwijl de import tegelijkertijd 338,05 miljoen euro bedroeg.

Tekstblok3

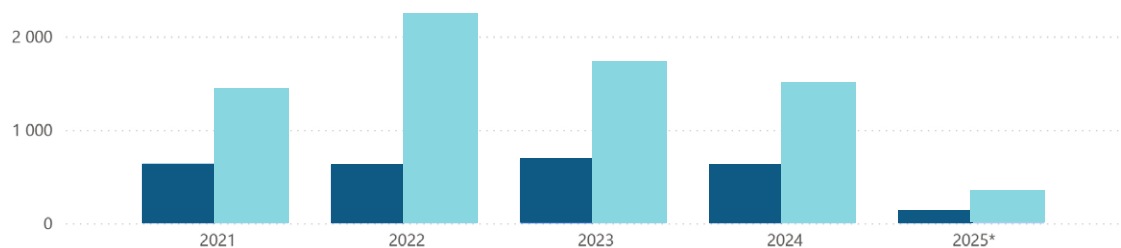
De tussentijdse handelsbalans met Indonesië gaf aan Vlaamse zijde dan ook een tekort te zien van 210,45 miljoen euro.

Jaar	Uitvoer	Var %	Invoer	Var %	Handelsbalans
2021	635.66	▲ 35.53%	1 414.33	▲ 14.57%	- 778.67
2022	625.50	▼ -1.60%	2 231.30	▲ 57.76%	-1 605.80
2023	672.70	▲ 7.55%	1 724.86	▼ -22.70%	-1 052.15
2024	621.50	▼ -7.61%	1 499.71	▼ -13.05%	- 878.21
2025*	127.60	▲ 9.29%	338.05	▼ -9.54%	- 210.45

* data van jan-mrt

Handel Vlaanderen - Indonesië (€ miljoen)

● Uitvoer ● Invoer

* data van jan-mrt

**Handelsbalans België met:
Indonesië
volgens productniveau: GNO**

Concept: communautair

Periode: januari - december

Eenheid: waarde (x 1000 euro)

Productniveau: GNO	HB 2021	HB 2022	HB 2023	Uitvoer 2023	Invoer 2023
Totaal	-662.523	-1.488.123	-972.150	800.392	1.772.542
06 - chemische en farmaceutische producten	305.833	111.753	280.602	313.101	32.499
17 - vervoermaterieel	30.308	89.579	73.336	84.258	10.921
16 - machines, toestellen en elektrisch materieel	45.176	34.805	57.949	136.029	78.080
01 - dierlijke producten	96.089	95.171	50.941	67.803	16.862
22 - goederen niet elders gerangschikt	13.125	2.784	4.783	4.975	192
19 - wapens en munitie	0	0	0	0	
21 - kunstvoorwerpen	-111	-236	-210	10	220
14 - parels, edelstenen, edele metalen, diamant	-369	-10.437	-1.717	239	1.956
18 - optica en precisieapparatuur	-8.172	-231	-4.161	10.948	15.109
04 - voedingsproducten en dranken	642	-19.185	-6.771	56.501	63.272
13 - bouwmaterialen	-13.358	-10.903	-10.067	2.175	12.242
03 - dierlijke en plantaardige vetten en oliën	-135.636	-43.250	-20.518	2.797	23.315
02 - plantaardige producten	-7.129	-29.233	-22.914	9.963	32.877
05 - minerale producten	5.216	5.113	-27.075	5.071	32.146
09 - hout, houtskool en houtwaren	-30.642	-53.471	-33.364	3.309	36.672
07 - kunststof en toepassingen	-73.357	-120.997	-45.328	43.824	89.152
10 - houtpulp, papier, karton en publicaties	-13.849	-62.758	-46.451	6.991	53.441
08 - huiden, vellen, leder en toepassingen	-46.092	-77.090	-61.269	647	61.916
20 - diverse goederen en producten	-97.285	-129.341	-66.232	2.379	68.611
11 - textielstoffen en textielwaren	-130.925	-179.097	-132.574	18.652	151.226
15 - onedele metalen	-124.726	-258.162	-321.145	30.610	351.755
12 - schoeisel, hoofddeksels	-477.259	-832.938	-639.967	110	640.077

BRON: Instituut voor de Nationale Rekeningen (NBB)

Rapport gegenereerd op: 2/03/2025 - Gegevens verwerkt tot:
01.02.2025

Pagina 1 van 1

** Sedert 31 januari 2020 behoort het Verenigd Koninkrijk officieel niet langer tot de Europese Unie. Dat brengt mee dat vanaf de februaricijfers in 2020 het Verenigd Koninkrijk ook niet langer als handelspartner wordt meegenomen in de EU-totalen. Ook voor historische data (vanaf 2002 tot januari 2020) is dat voortaan het geval.*

7E Lijst universiteiten die Nederlands in het curriculum hebben

	Universiteit	Stad (Provincie)	Nederlands als Vreemde Taal	Nederlands als Bronnentaal
1	Universitas Indonesia (UI) ⁶⁴	Depok (West Java)	Vakgroep Nederlands Bachelor programma In 2024 heeft vakgroep Nederlands 278 studenten. Aantal docenten: 13	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor archieven, gegeven in 1 semester, verplicht vak. In 2023 heeft deze vakgroep 69 studenten die NBT leren. ⁶⁵ Aantal docenten: 1 docent (werkzaam bij vakgroep Nederlands)
2	Universitas Nasional (UNAS) ⁶⁶	Jakarta	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 2 semesters, verplicht vak. In 2023 heeft deze vakgroep 200 studenten die NBT leren. ⁶⁷ Aantal docenten: 2
3	Politeknik Imigrasi (Poltekim)	Jakarta	Vakgroep Immigratierecht. Nederlands als vreemde taal, gegeven in 2 semesters, verplicht vak. In 2023 heeft Poltekim 117 studenten. ⁶⁸ Aantal docenten: 2	-
4	Universitas Dirgantara Marsekal Suryadarma (UNSURYA)	Jakarta	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ⁶⁹ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend

64. <https://fib.ui.ac.id/akademik/program-sarjana-s1/program-studi-belanda/>

65. Buku Pedoman Akademik Program Sarjana Tahun 2023/2024. Fakultas Ilmu Pengetahuan Budaya UI.

66. <https://lmsspada.kemdikbud.go.id/course/view.php?id=3746>

67. <http://fh.unas.ac.id/>

68. Interview met docent Nederlands aan de Poltekim.

69. <https://fh.unsurya.ac.id/dosen/>

5	Universitas Jayabaya	Jakarta	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ⁷⁰ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 2
6	UIN Syarif Hidayatullah	Jakarta	-	Vakgroep Geschiedenis van de Islamitische Beschaving. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis en wetenschappelijke teksten, gegeven in 2 semesters. ⁷¹ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 2
7	Universitas Ibnu Chaldun	Jakarta	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten: gegeven in 1 semester. ⁷² Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
8	Universitas Bina Nusantara (BINUS)	Jakarta	-	Cursus: Nederlands voor rechtenstudenten. ⁷³ Deze cursus is gratis en bestemd voor de rechtenstudenten op de BINUS, gegeven door een moedertaalspreker. Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1 moedertaalspreker voor bepaalde periode
9	Universitas Terbuka (UT)	Jakarta	-	Cursus: Juridische Taal en Terminologie. ⁷⁴ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
10	Universitas Pertahanan (UNHAN)	Jakarta		Vakgroep Militaire Geschiedenis: gegeven in 2 semesters. Geopend sinds 2024. Aantal studenten: 25 Aantal docenten: 2
	Universitas Pancasila	Jakarta		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1

70. <https://repo.jayabaya.ac.id/3342/1/SK%20Mengajar%20Genap%202020.pdf>

71. <https://www.fah.uinjkt.ac.id/id/sejarah-dan-peradaban-islam>

72. <https://uic.ac.id/ilmu-hukum>

73. <https://business-law.binus.ac.id/2020/03/07/>

74. <https://pustaka.ut.ac.id/lib/hkum4101-bahasa-dan-terminologi-hukum/>

	Universitas Pamulang	Jakarta		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
	Universitas Bung Karno	Jakarta		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 2
	Universitas Az-zahra	Jakarta		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
	Universitas Borobudur	Jakarta		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: onbekend
	Universitas Esa Unggul	Jakarta		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: onbekend
11	Universitas Islam Syekh Yusuf	Tangerang (Banten)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ⁷⁵ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 2
12	Universitas Buddhi Dharma (UBD)	Tangerang (Banten)	Vakgroep Engelse Taal- en Letterkunde Nederlands als vreemde taal, gegeven in 1 semester, verplicht vak. In 2023 heeft deze vakgroep 40 studenten die NVT leren. ⁷⁶ Aantal docenten: 3	
13	Universitas Padjajaran (UNPAD)	Bandung (West Java)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 1 semester. ⁷⁷ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 2
14	Universitas Pasundan (UNPAS)	Bandung (West Java)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ⁷⁸ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 2

75. https://pddikti.kemdikbud.go.id/data_dosen/

76. Uit interview met docent Nederlands aan de Universitas Buddhi Dharma.

77. <https://sejarah.fib.unpad.ac.id/>

78. <https://hukum.unpas.ac.id>

15	UIN Sunan Gunung Djati	Bandung (West Java)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester.⁷⁹ Aantal studenten: onbekend Vakgroep Geschiedenis van de Islamitische Beschaving. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis en wetenschappelijke teksten, gegeven in 2 semesters.⁸⁰ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 2
16	Universitas Diponegoro	Semarang (Midden-Java)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 4 semesters, verplicht vak.⁸¹ In 2023 heeft deze vakgroep 100 studenten die NBT leren. Aantal docenten: 3
17	Universitas Negeri Semarang (UNNES)	Semarang (Midden-Java)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 4 semesters, verplicht vak. In 2023 heeft deze vakgroep 47-50 studenten die NBT leren.⁸² Aantal docenten: 2
	Akademi Bahasa 17 Agustus (AKABA)/ Universitas 17 Agustus	Semarang (Midden-Java)	Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: onbekend	
	Universitas Jenderal Soedirman (UNSOED)	Purwokerto (Midden-Java)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: onbekend
18	Universitas Negeri Yogyakarta (UNY)	Yogyakarta (DIY)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 4 semesters, verplicht vak.⁸³ In 2023 heeft deze vakgroep 80-90 studenten die NBT leren. Aantal docenten: 3

79. <https://eknows.uinsgd.ac.id/course/info.php?id=623&lang=id>

80. <https://ski.uinsgd.ac.id/kurikulum/>

81. <https://sejarah.undip.ac.id/>

82. Uit interview met docent Nederlands aan UNNES.

83. <https://ilmu-sejarah.fishipol.uny.ac.id/> en interview met docent Nederlands aan de UNY

19	Universitas Gadjah Mada (UGM)	Yogyakarta (DIY)	Vakgroep Javaanse Studies Nederlands als vreemde taal, gegeven in 1 semester. ⁸⁴ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 3 semesters, verplicht vak. ⁸⁵ In 2023 heeft deze vakgroep 50-60 studenten die NBT leren. Aantal docenten: 4 Vakgroep archief- en informatiebeheer. Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
20	Universitas Sanata Dharma (USD)	Yogyakarta (DIY)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 2 semesters, verplicht vak. In 2023 heeft deze vakgroep 25-30 studenten die NBT leren. ⁸⁶ Aantal docenten: 1
21	Universitas Negeri Sebelas Maret (UNS)	Surakarta (Midden-Java)	Vakgroep Reizen en Toerisme. Nederlands als vreemde taal, gegeven in 1 semester. ⁸⁷ In 2023 heeft deze vakgroep 70 studenten die NVT leren. Aantal docenten: 2 (1 docent is ook werkzaam bij vakgroep Geschiedenis Wetenschap)	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 4 semesters, verplicht vak. ⁸⁸ In 2023 heeft deze vakgroep 80 studenten die NBT leren. Aantal docenten: 1
22	UIN Raden Mas Said	Surakarta (Midden-Java)	-	Vakgroep Geschiedenis van de Islamitische Beschaving. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis en wetenschappelijke teksten, gegeven in 1 semester. ⁸⁹ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1

84. <https://sastrajawa.fib.ugm.ac.id/>

85. <https://fib.ugm.ac.id/>

86. <https://web.usd.ac.id/fakultas/sastra/sejarah/deskripsi.php?idt=akademik&id=34> en interview met de hoofd van de afdeling Geschiedenis Wetenschap van de Universitas Sanata Dharma.

87. <https://ocw.uns.ac.id/site/>

88. <https://www.spada.uns.ac.id/>

89. <https://spi.fab.uinsaid.ac.id/>

23	Universitas Negeri Surabaya (UNESA)	Surabaya (Oost-Java)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor historische teksten, gegeven in 1 semester. ⁹⁰ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 5
24	Universitas Airlangga	Surabaya (Oost-Java)	Vakgroep Indonesische Studies Nederlands als vreemde taal, gegeven in 1 semester, keuzevak. In 2023 heeft deze vakgroep 40 studenten die NVT leren. ⁹¹ Aantal docenten: 1	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 1 semester. Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
25	Universitas Hang Tuah	Surabaya (Oost-Java)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ⁹² Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
26	Universitas Negeri Malang (UM)	Malang (Oost-Java)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten, gegeven in 1 semester. ⁹³ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
27	Universitas Islam Negeri Sayiid Ali Rahmatullah Tulungagung	Tulungagung (Oost-Java)	-	Vakgroep Geschiedenis van de Islamitische Beschaving. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis en wetenschappelijke teksten, gegeven in 1 semester. ⁹⁴ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
28	Universitas Jember	Jember (Oost-Java)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis en wetenschappelijke teksten, gegeven in 2 semesters. ⁹⁵ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend

90. <https://www.unesa.ac.id/>

91. Uit interview met docent Nederlands bij de vakgroep Indonesische Studies Universitas Airlangga.

92. <https://fh.hangtuah.ac.id/syarat-dan-prasyarat-kuliah/>

93. <https://sipejar.um.ac.id>

94. <http://fuid.uinsatu.ac.id>

95. <https://fib.unej.ac.id/akademik/>

29	STAHN Mpu Kuturan Singaraja	Bali (Bali)	-	Vakgroep Hindoeïstisch Recht. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 4 semesters. ⁹⁶ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
	Universitas Udayana	Bali		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
30	Universitas Medan Area	Medan (Noord-Sumatra)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten: gegeven in 4 semesters. ⁹⁷ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
31	Universitas Sumatra Utara (USU)	Medan (Noord-Sumatra)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ⁹⁸ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
32	Universitas Quality	Medan (Noord-Sumatra)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ⁹⁹ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
33	Universitas Quality Berastagi (UQB)	Medan (Noord-Sumatra)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten, gegeven in 1 semester. ¹⁰⁰ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
34	UIN Sumatra Utara	Medan (Noord-Sumatra)	-	Vakgroep Economisch Sharia Recht. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten: gegeven in 1 semester. ¹⁰¹ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend

96. <https://elearning.uma.ac.id>

97. <http://www.usu.ac.id>

98. <https://www.universitasquality.ac.id/prodiHukum.php>

99. <https://uqb.ac.id/prodi-hukum/>

100. <https://muamalah.uinsu.ac.id/kurikulum/>

101. <https://dharmawangsa.ac.id/blog/personnel/adi-putra-s-h-m-h/>

35	Universitas Dharmawangsa (UNDHAR)	Medan (Noord-Sumatra)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten: gegeven in 1 semester. ¹⁰² Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
	Universitas HKBP Nommensen	Medan (Noord-Sumatra)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
	Akademi Pariwisata dan Perhotelan Darna Agung (APP-DA)	Medan (Noord-Sumatra)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
	STIH Graha Kirana	Medan (Noord-Sumatra)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
	Universitas Muhammadiyah Tapanuli Selatan	Padang Sidempuan (Noord-Sumatra)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
	Universitas Pasir Pengairan	Riau		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
	Universitas Jambi	Jambi		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: onbekend
36	Universitas Islam Negeri Raden Fatah Palembang (UIN-Palembang)	Palembang (Zuid-Sumatra)	-	Vakgroep Geschiedenis van de Islamitische Beschaving. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis en wetenschappelijke teksten, gegeven in 1 semester. ¹⁰³ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
	Universitas Sriwijaya (UNSRI)	Palembang (Zuid-Sumatra)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 2
	Universitas Taman Siswa	Palembang (Zuid-Sumatra)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1

102. <https://www.youtube.com/watch?v=PkcroJLajws>

103. <https://radenfatah.ac.id/>

37	Universitas Andalas (UNAND)	Padang (West Sumatra)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten: gegeven in 1 semester. ¹⁰⁴ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
38	Universitas Muhammadiyah Sumatra Barat (UMSB)	Padang (West Sumatra)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten: gegeven in 1 semester. Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: onbekend
	Sekolah Tinggi Ilmu Hukum Lubuk Sikaping	Padang (West Sumatra)		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
39	Universitas Hasanuddin	Makassar (Zuid-Sulawesi)		Geen nadere informatie. Aantal docenten: 1
40	Universitas Sam Ratulangi (UNSRAT)	Manado (Noord-Sulawesi)	-	Vakgroep Rechtsgeleerdheid. Nederlandstalige bronnen voor juridische teksten: gegeven in 1 semester. Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
	Universitas Pattimura	Ambon		Nederlands is niet meer geregistreerd in curriculum Aantal voormalig docenten: 1
41	Universitas Muhammadiyah Maluku Utara	Ternate (Noord-Molukken)		Geen nadere informatie. Aantal docenten: 1
42	Universitas Cendrawasih (UNCEN)	Jayapura (Papoea)	-	Vakgroep Geschiedenis Wetenschap. Nederlandstalige bronnen voor geschiedenis teksten: gegeven in 1 semester. ¹⁰⁵ Aantal studenten: onbekend Aantal docenten: 1
43	Universitas Muhammadiyah Sorong	Sorong (Papoea)		Geen nadere informatie Aantal docenten: onbekend

*NBT: Nederlands als Bronnentaal; *NVT: Nederlands als Vreemde Taal

104. <https://repo.unand.ac.id>

105. https://pddikti.kemdikbud.go.id/data_dosen/

7F Lijst cursusinstellingen die Nederlandse taal aanbieden in Indonesië

	Cursus Nederlandse taal	Categorie	Nadere informatie
1	Erasmus Training Centre (ETC) ¹⁰⁶ Jakarta	Cursusinstelling Nederlandse Taal en Cultuur	Aantal docenten: 20 Aantal cursisten: 1000 (2024)
2	Lembaga Bahasa Internasional Universitas Indonesia (LBI-UI) ¹⁰⁷ Depok	Cursusinstelling vreemde talen	Aantal docenten: 2 (werkzaam bij de vakgroep Nederlands UI). Aantal cursisten: 32 (2023)
3	Petra Language Center ¹⁰⁸ (Universitas Kristen Petra) Surabaya	Cursusinstelling vreemde talen	De Nederlandse taal cursus die voorheen werd georganiseerd werd door de Yayasan Caraka Mulia is nu overgenomen door de Petra Language Center. Aantal docenten: 3 Aantal cursisten: onbekend
4	Pusat Bahasa dan Multi Budaya (Pusbamulya) ¹⁰⁹ (Universitas Airlangga) Surabaya	Cursusinstelling vreemde talen	Aantal docenten: 1 Aantal cursisten: onbekend
5	Pusat Studi Bahasa ¹¹⁰ (Universitas Pattimura) Ambon	Cursusinstelling vreemde talen	Online-cursus met een vrijwillige moedertaalspreker van Molukse afkomst (onder het programma 'Bahasa Basudara'). Aantal cursisten: 4-5 (2024)
6	Catha Lingua Cipta (CLC) ¹¹¹ Bandung	Cursusinstelling vreemde talen	Aantal docenten: 3 (onder hen zijn 2 afgestudeerden van de UI, en 1 van de Akaba Semarang) Aantal cursisten: 23 (2024)
7	Kukche Language ¹¹² Bogor	Cursusinstelling vreemde talen (online)	De cursus wordt online gegeven. Aantal docenten: 2 (1 docent is afgestudeerd aan de Diploma Bahasa Belanda Universitas Hasanudin Makasar) Aantal cursisten: 6-7
8	LPBAT Aspac Semarang ¹¹³	Cursusinstelling vreemde talen	Aantal docenten: 1 Aantal cursisten: 4-5

106. <https://www.erasmustrainingcentre.com/>

107. <https://lbifib.ui.ac.id/>

108. <https://www.instagram.com/plc.petra/?hl=en>

109. <https://pusatbahasa.unair.ac.id/bahasa-belanda/>

110. <https://psb.unpatti.ac.id/layanan/divisi-western-language/bahasa-belanda/>

111. <https://clc-bandung.co.id/kursus-bahasa-belanda/>

112. <https://www.kukchelanguages.com/post/tempat-kursus-bahasa-belanda-terbaik-di-bogor>

113. <http://aspac.or.id/join/>

7G Lijst bezochte instanties en organisaties

Nr.	Stad	Bezochte instanties / organisaties	Categorie
1.	Bogor	Kebun Raya Bogor (KRB)	Toeristische bezienswaardigheid
2.	Jakarta	Arsip Nasional Republik Indonesia (ANRI)	Archief
3.	Jakarta	Perpustakaan Nasional (Perpusnas)	Bibliotheek
4.	Jakarta	Nederlandse Ambassade	Ambassade
5.	Jakarta	Belgische Ambassade	Ambassade
6.	Jakarta	KITLV/ Leiden Universiteit	Onderzoeksinstituut / Universiteit
7.	Semarang	Universitas Diponegoro (UNDIP)	Universiteit, afdeling Geschiedenis
8.	Semarang	Universitas Negeri Semarang (UNNES)	Universiteit, afdeling Geschiedenis
9.	Semarang	Widya Mitra (voormalig)	Taalcentrum
10.	Semarang	Kota Tua Tour	Toeristische bezienswaardigheid
11.	Solo/Surakarta	Universitas Negeri Sebelas Maret (UNS)	Universiteit, afdeling Geschiedenis
12.	Solo/Surakarta	Keraton Surakarta Hadiningrat	Toeristische bezienswaardigheid
13.	Yogyakarta	Universitas Negeri Yogyakarta (UNY)	Universiteit, afdeling Geschiedenis
14.	Yogyakarta	Universitas Gadjah Mada (UGM)	Universiteit, afdeling Geschiedenis
15.	Yogyakarta	Karta Pustaka (voormalig)	Taalcentrum
16.	Yogyakarta	Perpustakaan Sonobudoyo	Bibliotheek
17.	Yogyakarta	Via-Via Tours & Travel	Toerismebureau
18.	Surabaya	Universitas Kristen Petra	Universiteit
19.	Surabaya	Caraka Mulia (voormalig)	Taalcentrum
20.	Surabaya	Honoraire consulaat/ consul	Diplomatieke dienst NL
21.	Surabaya	Netherlands Business Support Office (NBSO)	Economische dienst NL
22.	Surabaya	Kota Tua tour	Penelehhistory.com
23.	Medan	Universitas Sumatera Utara	Universiteit
24.	Medan	Honoraire consulaat/ consul	Diplomatieke dienst NL
25.	Makassar	Universitas Hasanuddin: Vokasi & Ilmu Budaya	Universiteit
26.	Makassar	Fort Rotterdam	Museum/ Sulawesi Travel NL
27.	Makassar	Sekolah Biarawati	Zusterschool

28.	Makassar	Badan Perpustakaan Dan Arsip Daerah	Archief
29.	Makassar	Badan Arsip dan Perpustakaan Daerah Provinsi Sulawesi Selatan	Archief
30.	Ambon	Kantor Bahasa Provinsi Maluku	Taalcentrum
31.	Ambon	Pusat Bahasa Universitas Pattimura	Taalcentrum
32.	Ambon	FKIP Jurusan Sejarah, Universitas Pattimura	Universiteit, afdeling Geschiedenis
33.	Ambon	Kantor Arsip Daerah Maluku	Archief
34.	Ambon	Dinas Perpustakaan dan Kearsipan Provinsi Maluku (DISPUSIP)	Bibliotheek
35.	Ambon	Perpustakaan Rumphius	Bibliotheek
36.	Ambon	Balai Pelestarian Kebudayaan Wilayah XX Maluku	Bureau voor cultuurbehoud
37.	Ambon	Institut Agama Islam Negeri (IAIN)	Universiteit
38.	Ambon	Bahasa Basudara	Taalcentrum (taalgemeenschap)
39.	Ambon	Care-Indonesia	Zorginstelling/verlener
40.	Ambon	Dinas Pariwisata Provinsi Maluku	Toeristische Dienst
41.	Ambon	Museum Siwalima	Museum

Colofon

Het Nederlands internationaal

De rol van het Nederlands en de neerlandistiek in Indonesië

Onderzoek en tekst

Op basis van een onderzoek van Indira Ismail, Esa Jati Natyakalyana, Ayesha Najmaulya (Universitas Indonesia) en Fons van Oosterhout, Yanna Parengkuan, Tara Swasti (Erasmus Training Centre)

Tekstredactie en advies

Ingrid Degraeve, Michiel Weber, Nederlandse Taalunie

Met medewerking van

Steven Vanhooren, Ellen Haksel, Britt van Kessel, Nederlandse Taalunie

Opmaak

Katrien Van Steen

© 2025 Nederlandse Taalunie

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book may be reproduced in any form, by print, photocopy, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

